

Anarşistler İçin Marx Ekonomisi:

Bir anarşistin Marx'ın
Ekonomi Politığının Eleştirisi Sunumu



Wayne Price

“[Federal Rezerv Kurulu yöneticileri ve 19 bölgesel banka genel müdürünün] 2006 toplantısının notlarında, ulusun ekonomi alanındaki akıl önderlerinin, çobanlık etmekle yükümlü oldukları ekonominin temel mekaniklerini anlamadığı açıkça görülmektedir. Sorun, bilgi eksikliği değildi; sonuç vermeyen ekonomik tahmin modellerine olan kesin güvenerinden kaynaklanan kavrayış eksikliğiydi.”

NY Times (Ocak 13, 2012)

Zabalaza Books tarafından 2012 yılında yayınlanmış olan “Anarşistler İçin Marx Ekonomisi: Bir Anarşistin Marx’ın Ekonomi Politikasının Eleştirisi Sunumu” (Marx’s Economics for Anarchists: An Anarchist’s Introduction to Marx’s Critique of Political Economy) kitabının ilk yedi bölümü Servet Düşmanı internet sitesinde yayınlanmıştır. Servet Düşmanı internet sitesini hazırlayan kolektifin dağılması nedeniyle çevrilemeyen son üç bölümünü ise Yeryüzü Postası tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

Anarşist yazında çoğu zaman üzerinde durulmayan “Marksist ekonomi” konusunda kaleme alınmış bu kitabın, konuyla politik veya teorik düzeyde ilgilenen herkes için faydalı olacağını umuyoruz.

Yeryüzü Postası



İÇİNDEKİLER

1. Bölüm: Giriş	3
2. Bölüm: Emek Değer Teorisi	9
3. Bölüm: Döngüler, Resesyonlar ve Azalan Kâr Oranları	25
4. Bölüm: Kapitalizmin Kökenindeki İlkel Birikim	34
5. Bölüm: Kapitalist Gerileme Çağı	41
6. Bölüm: Savaş-Sonrası Yükseliş ve Fiktif Sermaye	55
7. Bölüm: Devlet Kapitalizmi	63
8. Bölüm: Sosyalizm mi Barbarlık mı?	71
9. Bölüm: Marx'ın Sosyalizm / Komünizm Derken Kastettiği	82
10. Bölüm: Marx'ın Ekonomi Politığının Anarşist Bir Eleştirisi	93
Daha fazla bilgi için kaynaklar	104

1. Bölüm

Giriş

Dünya; politik, askeri, ekolojik, kültürel ve hatta manevi açılardan üzücü ve ani değişimler ile karşı karşıya. Açıkça bu bütün diğer sorunların üstüne binen derin bir ekonomik krizi de içeriyor. Eğer [ekonomik krizle] mücadele etmek istiyorsak, doğasını anlamak durumundayız.

Ekonomi ile ilgili teorilerin iki ana öğretisi kapitalizmi savunmaları bakımından burjuvadırlar. Muhafazakar, monetarist, sınırsız-serbest-pazar ekolü de, liberal/sosyal demokratik Keynezyen ekol de kapitalizmi meşrulaştırmak ve hükümete kapitalist ekonomiyi nasıl yöneteceğine dair tavsiye vermek için mevcutturlar. Gelişkin tek alternatif ekonomik teori Karl Marx'inkidir. Teorisi, işçi sınıfına kapitalist sistemi sonlandırmaları için, onu anlamaları konusunda rehberlik etmek üzerine kuruluydu (Teorisini “*Ekonomi Politğin Eleştirisi*” olarak tanımlamasının bir sebebi de budur). Diğer radikaller; özellikle anarşistler, post-kapitalist ekonominin olası doğası gibi konularda ekonomi ile ilgili belirli başlıklar geliştirdiler. Ancak Marx'tan başka hiç kimse kapitalizmin ekonomik bir sistem olarak nasıl işlediğinin bütünsel bir analizini geliştiremedi. Bu nedenle Marksist (hatta ekonomist) olmamama ve bir anarşist olmama rağmen Marx'ın çalışması üzerine odaklandım. Bununla kastettiğim; büyük kısmını onaylamakla birlikte, Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından geliştirilen dünya görüşünü bütün olarak benimsemiyor oluşumdur.

Orjinallik iddiasında bulunmuyorum. En fazla, Marx'ın teorisine farklı yorumlar söz konusu olduğunda azınlık durumunda olabilirim. Ancak ben Marx'ın üç ciltlik *Kapital*'inde, *Grundrisse*'de* ve diğer birkaç ça-

* çn: *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie (Ekonomi Politğin Eleştirisinin Taslağı)*

lışmasında; yoldaşı ve yakın çalışma arkadaşı Friedrich Engels'in çalışmaları olarak değerlendirilebilecek üç ana çalışmada ifade edilen teorisi üzerine odaklanıyorum.

Diğer taraftan, Marx'ın temel görüşlerini onaylamayan post-Marx yorumcuları da kapsayan "Marksist" teoriyi incelemiyorum. Örneğin, kendince Marksist birçok politik ekonomist Marx'ın emek-değer teorisini reddetmektedir. Hatta daha çoğu, *'kar oranlarının düşme eğilimini'* reddetmektedir. Birçoğu devlet kapitalizmi olasılığını reddetmektedir. Çoğu fiilen devlet kapitalizminin savunucularıdır! (Birçok sosyal demokrat/reformist Marksist, mevcut devletin kapitalizmi dengelemek için ekonomiye müdahalesini desteklemektedir. Birçok devrimci Marksist, var olan devleti yıkıp -sermaye/emek ilişkisi devam ederken- burjuvazinin yerine kamu mülkiyetine sahip bir devlet kurmanın yolunu ararlar). En fazla, emperyalizm ve kapitalist çürüme çağını tartışırken bazı post-Marx Marksistlerine değinmek zorunda kalacağım.

Çok sayıdaki daha karmaşık çalışmaları bir yana, Marx'ın kendisinin Değer, Ücret ve Kar ve Ücretli Emek ve Sermaye'si başta olmak üzere, Marksist Ekonomiye Giriş yorumları bulunmaktadır. Bu başlık üzerine bir anarşist tarafından, anarşistler ve diğer özgürlükçü sosyalistler için yazılmış pek az şey vardır. Bunun, bugün faydalı olacağını düşünüyorum.

Anarşistler Marx'tan öğrenebilirler mi?

Anarşistler Marksistlerden nasıl herhangi bir şey öğrenebilirler? Birinci Enternasyonal, Marx'ın takipçileri ile anarşizmin bir hareket olarak kurucusu olan Mihail Bakunin arasındaki mücadelenin keskin hizipleşmesi sonucunda ayrıışmıştı. İkinci (Sosyalist) Enternasyonal anarşistlerin katılımına müsaade etmemişti. Rus Devrimi ertesinde, Lenin ve Troçki rejimi anarşistleri tutukladı ve öldürdü. 1930'larda İspanya devriminde, Stalinistler anarşistlere ihanet edip onları katlettiler. Daha genel olarak ise Marksist hareket, önce, sosyal demokratik reformizme ve batı emperyalizmini desteklemeye ve ikinci olarak da, kitle katliamlarına, totaliter, ("Komünizm" şeklinde yanlış adlandırılan) devlet kapitalizmine yönelmiştir. Nihayetinde geleneksel kapitalizme doğru geri çıkmıştır.

Ancak hem anarşizm hem de Marksizm 19. yüzyıl sosyalist ve işçi sınıfı

hareketinden ortaya çıktı. İkisi de kapitalizmi, sınıfları, savaşları ve tüm baskıyı sona erdirmeyi hedefliyordu. İkisi de işçi sınıfını, toplumun baskı altında bulunan diğer kısımları ile ittifak halinde devrimci değişimin aracı olarak görüyorlar.

Yine de anarşistler Marx'ın ulusallaşmış ve merkezileşmiş post-kapitalist ekonomiye, seçime dönük partiler inşa etme stratejisine ve teleolojik determinizm eğilimine dayalı geçiş devleti fikrini (*"proletarya diktatörlüğü"*) reddettiler. Bunun yerine, devletin yerine devlet-dışı işçi konseyleri ve toplumsal şuralarının federasyonunu, askeriye ve polisin yerine demokratik olarak örgütlenmiş silahlı halkı (milis), kapitalizmin yerine tabandan yukarı doğru demokratik bir şekilde planlanmış özyönetimli işyerlerinin, endüstrilerin ve komünlerin federasyonunu savundular.

Bununla beraber birçok anarşist Marx'ın ekonomik teorisini takdir ettiklerini vurgulamışlardır. Bu durum Bakunin ile başlamış ve bugüne kadar devam etmiştir. Bunu Marx'ın politik stratejisinden ayrı değerlendirmenin mümkün olduğuna inanmışlardır. Örneğin etkin bir Amerikalı anarşist olan Cindy Milstein, *Anarşizm ve Emelleri*'nde *"Herkesten daha fazla, hegemonik toplumsal yapıya dönüşecek olanın temel karakterini en bağlayıcı şekilde Kapital'de açıkça Karx Marx kavramıştır."* diye yazmıştır. (2010; sayfa 21)

Bazı radikaller Marksizmin iki yüzü olduğunu iddia ettiler- ki ben de öyle düşünüyorum. Bir yüzü özgürlükçü, demokratik, hümanistik, ve proleter diğer yüzü ise otoriter, devletçi, bürokratik; bir yüzü bilimsel, diğer yüzü deterministik ve bilimsel (görünüşte). Bu bakış açısından, Stalinist totaliterler sadece merkezi ve otoriter bakış açısını değil, aynı zamanda pozitif, özgürlükçü ve hümanistik bakış açısını da korkunç gerçekliklerinin üzerini güzel bir yüz ile örtterek, Marx'ın Marksizminin her iki yüzünü de kullandılar. Bu şekilde, kitle hareketleri içerisindeki, daha güzel bir dünya için dövüştüklerini düşünen yüz milyonlarca işçi ve köylüyü kandırabildiler.

Peki bu özgürlükçü sosyalistlerin pozitif bakış açısına sahip olanları dahil Marx'ın çalışmalarının tümünü reddetmeleri gerektiği anlamına gelir mi? Alternatif nedir? Marx'ın sistemini reddedersek, temel olarak burjuva ekonomik teori ile, katliamlar tarihine sahip bir toplumsal sistemin rasyonelleştirilmesi, kitlesel acılar, tiranlık (Nazi soykırımı ve

ırksal baskı dahil) ve iki dünya savaşı ile baş başa kalırız. Bu Marksiz-minkinden daha iyi bir tarih değil.

Marx'ın kavramlarının hümanistik ve özgürlükçü-demokratik bakış açısı üzerine temellenmiş bir azınlık Marksizm akımı oluşmasının üzerinden çok zaman geçti. Bu Peter Kropotkin ile arkadaş iken Engels ile beraber çalışan İngiliz William Morris'e kadar gider. Bu, bugünün "ötonomist" Marksistlerinde devam eder. Benim öğrendiğim Marksist Ekonomi versiyonu yoğun olarak "*Johnson-Forrest Eğilimi*"nden (C.L.R. James ve Raya Dunayevskaya) ve ("Konsey Komünistleri'nden") Paul Mattick'ten etkilenmişti.

Özgürlükçü Marksistler'in Marksizm anlayışının, Marksist-Leninist'lerin otoriteryanizm anlayışının bir karşıtı olarak "*doğru*" olduklarını söylemiyorum. Sadece ampirik olarak, esasında anarşizm ile aynı olan bir politik görüş ile Marksist ekonominin harmanlanmasının mümkün olduğunu belirtiyorum. Marx'ın ekonomi politiğin eleştirisinden anarşistlerin öğrenecek bir şeylerinin olabileceği sonucunu çıkarıyorum.

Marx intihalcı mıydı?

Zaman zaman anarşistler tarafından Marx'ın ekonomi politiğine yapılan bir suçlama daha var. Bazıları, Marx'ın teorisini kendisinin keşfetmediğini, kendisini "*anarşist*" olarak tanımlayan ilk kişi olan Pierre-Joseph Proudhon dahil olmak üzere, diğer pek çok düşünürden öğrendiğini iddia ediyorlar. Marx'ı bir intihalcı olarak ilan ediyorlar.

Marx'ın, burjuva politik ekonomistleri ve sosyalist yazarlar dahil kendisinden önceki düşünürler üzerine bir çalışma yapmış olduğuna kuşku yok. Yayınlanmış ya da yayınlanmamış olan yazıları genellikle kendisi ile daha önceki ekonomistler arasında diyaloglar olarak okunur (örneğin Kapital'in "*dördüncü cildi*" Artı Değer Teorileri). "*Ekonomi Politiğin Eleştirisi*"nden bir kastı da budur. Onları aştığını iddia etmiş ancak daha önceki düşünürlerden beslendiğini reddetmemiştir. Bazı politik ekonomistlere saygı duymuş (özellikle Adam Smith'ten David Ricardo'ya giden çizgidekilere), bazılarını ise küçümsemiştir ("*ödül-avcıları*") olarak tanımladığı katıksız apolojistleri).

Marx ve Engels, Proudhon'u ilk okuduklarında ve ardından Fransa'da

onunla bizzat tanıştıklarında oldukça etkilenmişlerdi. Zanaatkar bir geçmişten gelen Proudhon, bir kapitalizm eleştirisi ve bir sosyalizm anlayışı geliştirmişti. İki genç orta-sınıf radikal ondan öğrendiler. Kutsal Aile’de (İlk gerçek “Marksist” kitap), Marx ve Engels Proudhon’un 1840 tarihli Mülkiyet Nedir?’i hakkında şu şekilde not düştüler:

“Proudhon, eleştirel bir inceleme olarak politik ekonominin temeli olan özel mülkiyeti konu alıyor.... ulaştığı nokta büyük bir bilimsel başarıdır; politik ekonomiyi kökten değiştiren ve ilk defa onu gerçek bir bilim haline getirme ihtimalini sunan bir gelişme...Proudhon sadece proleterlerin çıkarları için yazmıyor, kendisi de bir proleter” (Jackson 1962; sayfa 47’den alıntılanmıştır.)

Daha sonra, Marx ve Engels Proudhon’un politik ve teorik rakipleri haline geldiler. Engels’in Konut Sorunu’nda yaptığı gibi Marx da onun görüşlerine Felsefenin Sefaleti’nde saldırdı. Buradan gelişen teorik sorunları incelemeyeceğim; Marx ve Engels’in Proudhon’dan öğrendiğine ve bazı konularda onun [çalışmalarının] ötesine geçtiklerine inanıyorum. Bakunin’in ifadesi ile:

“Marx’ın Proudhon’a karşı giriştiği acımasız eleştiride bir gerçeklik var... Proudhon idealist ve metafizikçi olarak kaldı. Başlangıç noktası soyut bir “haklar” düşüncesi. [Proudhon] haklardan ekonomik gerçeğe doğru ilerlemeye çalışırken, Marx, tam tersine ekonomik gerçekliğin her zaman yasal ve politik hakları öncelediği şeklindeki inkar edilemez gerçekliği ispatlayıp geliştiriyor. Bu gerçekliğin teşhiri ve ispatı, Marx’ın bilime başlıca katkılarından birini oluşturmaktadır.”

Doğrudan ekonomik teorinin yanında Proudhon işçi sınıfı devrimi şöyle dursun, işçi sendikalarına ve grevlerine karşı çıkmıştır. Ancak Proudhon Marx’ın merkezi devletine karşıt olarak merkezi olmayan federalist sosyalizm kavramını tasarlamıştır. Proudhon’un kavramı devrimci anarşizmin gelişimi açısından oldukça önemlidir.

Ancak bütün bu tartışma anlamsızdır. Anahtar soru, Marx’ın ekonomik teorisinin iyi bir teori, kapitalist ekonomiyi anlamakta ve ona politik tepkiler geliştirmekte faydalı olup olmadığıdır. Marx’ın diğerlerinden öğrenip öğrenmediği ya da ne kadar öğrendiği önemsizdir. Eğer Proudhon’dan iyi fikirler edindi ise ne mutlu ona.

Ekonomi Politğin Eleştirisi?

“Marx’ın ekonomisi”, “Marx’ın politik ekonomisi” ya da “Marx’ın ekonomi politğin eleştirisi” [kavramlarına] atıfta bulunmakla ilgili bir tartışma bulunmaktadır. İlkiyle ilgili olarak Marx, ticari malların üretimi ve dağıtımı ve “ekonomi” üzerine yazılmış diğer metinlerin tipik konuları olan meselelerden söz etmiştir. Aynı zamanda onun ilgisi ve amacı burjuva ekonomistlerinden büsbütün farklı idi: sistemi daha iyi işler hale getirmek değil, onu çökertmek.

“Politik Ekonomi” gibi, bu terim de; “evsel ekonomi” (ev ve tarlanın) ile “politik ekonomi” (polisin [şehir devleti] – tüm toplumun) ayrımını yapan Aristodan alınmıştır. Erken burjuva ekonomistleri terimi devşirmişlerdir. Sınıfların ve devletin rolü ile ekonomik analizleri arasında bağ kurmuşlardır. Modern radikaller, terimi genellikle, devletin ve toplumsal bütünlüğün rolü ile üretim ve tüketimi entegre ettiklerini vurgulamak için kullanmayı severler. Oysaki Marx kendisi “politik ekonomiyi”, burjuva ekonomisi ile eş anlamlı kullanmaktadır.

Marx, “ekonomi politğin eleştirisi” ifadesini kullanmayı tercih etti. (Kapital dahil) birkaç kitabının başlığı ya da alt başlığıydı. “Eleştiri” terimi, herhangi bir şeyin etkileşimlerinde pozitif ya da negatif yönlerini inceleyen “eleştirel analizi” ifade etmiştir. Politik ekonomistlerin düşmanıydı, ancak yine de kavrayışlarından dolayı bazılarına saygı duymuştu. İncelediği ve ifşa ettiği sistemin karşıtıydı. Bazı Marksistler bugün “ekonomi politğin eleştirisinin” ötesine geçtiklerini söylemeyi tercih ediyorlar. Ancak bu, detaylı ve bir nebze kaba gözüken bir ifade.

Marx’ın ekonomi teorisi için bu üç terimi de kullanıyorum. Ancak yaptığımız şeyin burjuva ekonomik teoriye ve kapitalist ekonomiye saldırı olduğunu akılda tutmak şart. Gerçek anlamda, Marx’ın Kapital’inin tamamı, Komünist Manifesto’nun sonunda yazdığı “Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecekleri hiçbir şeyleri yok. Kazanacakları bir dünya var. Tüm ülkelerin işçileri birleşin!” ve Birinci Enternasyonal’in ilk “kuralı” olarak yazdığı “İşçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından gerçekleştirilmelidir”ın savunusudur.



2. Bölüm

Emek Değer Teorisi

Marx'ın teorisiyle karşılaşmadan önce, yöntemi hakkında birkaç söz söylemek önemlidir. “*Diyalektik materyalizm*”i tartışmayacağım. Onun yerine, Marx'ın duyularımızla ampirik olarak algıladıklarımızın, gerçekliğin yalnızca görünen yüzü olduğu inancıyla başlayacağım. Güneş gerçekten de gökyüzü üzerinde doğudan batıya yol alır ve seyahat ederken biz de onu rehber alırız -ama gerçekte bundan fazlası da vardır.

Bir masanın yüzeyine dokunduğumda sert ve dayanıklı olduğunu hissedirim ve öyledir de (elimin basıncına direnç gösterir). Ama öte yandan masanın büyük oranda, devinen atomaltı parçacıklardan oluşan bir boşluk olduğu da doğrudur. Toplum için de bu böyledir. Yüzey vardır ve yüzeyin altında derinlik vardır. İkisi de gerçekliğin geçerli kısımlarıdır.

Bilimsel olarak, gözle görünen yüzeyin arkasında ne olduğunu nasıl bulabiliriz? Ekonomiyi laboratuvara sokamadığımız gibi, kontrollü deneyler de yapamayız (zaten, ahlâki olarak [yapamayız]). Marx'ın

yöntemi soyutlamadır. Fikren, gestalt bütününün[whole gestalt] veçhelerini soyutlarken (yerinden sökerken), karmaşık gerçekliğin diğer veçhelerini göz ardı eder. Ekonomi alanının kendisi bir soyutlamadır, çünkü (zihinlerimizde) üretim ve tüketim süreçlerini, sanat ve kültür gibi süreçlerden ayırır.

Marx, ekonominin zihinsel modellerini soyutlama kullanarak kurdu. Örneğin, endüstriyel kapitalist sınıf ve modern işçi sınıfından oluşan bir toplum olduğunu varsaydı, fakat içinde toprak ağaları, köylüler, tüccarlar, bankerler, orta sınıflar yoktu. (Kapitalizmin hiç var olmamış ve var olmayacak) böylesi bir modelin(in) nasıl işleyebileceğini inceledi. Onu ayarladı ve nasıl çalıştığını seyretti. Modeline gitgide (diğer sınıflar gibi) gerçek toplumun daha fazla veçhesini ekledi. Umarım bu, gerçek toplumun ne kadar karmaşık, düzensiz işlediğini anlamamızı sağlayabilir. Yüz elli yıl sonra, Marx'ın ekonomi eleştirisinin konuyla alakalı kalmasına imkân veren de [bu] soyutlamadır. Kapitalizm halen ayakta ve ana yapısı halen işler durumda.

Marx'ın aradığı, ekonomi “*yasaları*” denen, altta yatan ve tekerrür eden kitlesel davranış örüntüleri idi. Ama bu yasalar toplumda asla saf halde bulunmazlar. Diğer kuvvetler tarafından müdahaleye uğrar, vasıta edilir ya da karşı çıkılırlar. Uzun vadede ise, genel olarak, değiştirilmiş şekilde ortaya çıkarlar. Bunlara “*değer yasası*” ve “*kâr oranının düşüşünü*” incelediğimde değineceğim. Bu yüzden Marx tekrar tekrar, ekonomi “*yasalarının*” tam anlamıyla “*eğilimler*” olarak gözlemlendiğini söyledi. Bunun nasıl işlediğini anlamak için, her durum kendi somutluğu içinde çözümlenmelidir.

Üç Unsur?

Burjuva ekonomisinde (ve her ekonomik sistemde) üretim üç “*unsura*” ihtiyaç duyar. Bunlar toprak (sadece toprak değil, bütün doğal kaynaklar), emek (insanlar) ve sermayedir (aletler, makineler, binalar vs.). Her unsur için ödeme yapılmalıdır: bugün bu toprak için kira, emek için ücret, sermaye için faiz demektir. Eğer bu üç unsur üretime katkıda bulunuyorsa ve hepsi için ödeme yapılıyorsa, sömürü olmadığı varsayılır.

Ama eğer bu üç unsur modeli her toplum için geçerliyse, feodalizm, klasik kölelik ve Antik Çin'deki var olmuş herhangi bir toplum için de

geçerlidir; tümü sömürüye dayalı olan toplumlar için yani. Azınlık, çoğunluğun emeğiyle geçimini sağladı. İnsanların emeğinin çok küçük bir kısmı kendilerinin beslenme ve giyimine giderken, büyük kısmı egemen sınıfların yükünü sırtlamaya sarf olundu.

Marx bunun modern işçi sınıfı yani proletarya için de doğru olduğunu düşündü (proletarya Antik Roma'da kullanılan, "üremekten başka bir şey yapmayanlar" anlamına gelen bir terimdir). Kapitalizm, yüzeyde, eşitlikçi bir toplum gibi görünmesine rağmen, Marx, eleştirisiyle aslında kölelik benzeri sömürücü bir sistem olduğunu – kapitalist sınıfın da kendinden önceki benzeri yöneten sınıflar gibi işçinin artık emeği üzerinde yaşadığını- gösterdi.

Yabancılaşma ve Fetişizm

Marx'ın görüşlerinin temelleri yabancılaşma kavramında yatıyordu. Onun gözünde insanı insan yapan, üretme kapasitemiz, doğadan ihtiyacımızı çıkarabilmemiz, fiziksel ve zihinsel emeğimizdi. Ancak özellikle kapitalizmde, işçiler kendileri için değil başka birileri için çalışmaya zorlanır; gerçeği söylemek gerekirse "*başka bir şey*" için, yani sermaye için. İşçiler ne kadar çalışırsa onları sömüren sermaye de aynı nispette güçlenir ve zenginleşir, enerjilerini tüketir, işçilerin çabasını kullanarak kendi gücünü arttırır. Buna yabancılaşmış emek denir. Toplumdaki bütün kurumlar yabancılaşmışlardır; işçi sınıfı üzerinde hüküm süren güçler işçi sınıfının kendilerine verdikleriyle yapmaktadır bunu. İnsanlar şeyleştirilirken eşyalar canlı muamelesi görmektedir.

Bu "*yansıtılmalı özdeşime*" benzer (yabancılaşmanın sosyal psikolojik bir biçimi) İnsanlar boş, çökmüş ve zayıf hissederler. Esas içsel güçlerini bir sembol veya kuruma yönlendirirler: bir bayrağa, lidere, ulusa, bir futbol takımına ya da kendilerince bir tanrıya. Bu imgeyle özdeşleşerek (birleşerek) kendi kuvvetlerine tekrar erişip bütün hissederler, bir süreliğine.

Taraftarlar takımları kazanınca sevinir, yenilince üzülmüşler. Vatansever Amerikalı (ABD'li) işçiler günlük hayatta acı da çekseler, gruplar halinde "*ABD! ABD! biz bir numarayız!*" tezahüratını yaparak moral bulurlar. Dindar insanlar kendi tanrı görüşlerini diğerlerinin tanrı görüşlerinin önüne çıkarınca iyi hissederler. Toplumun alt katmanlarındaki kişiler, onlar için işleri düzeltceğini iddia eden liderlere (sağda veya solda

yer alan) hayranlık duyarlar. Yansıtımlı özdeşim zararsız da (bir spor takımını desteklerken) olabilir, kötücül de (Hitler benzeri liderlere tapınırken).

ABD’li büyük sosyalist Eugene V. Debs, liderlere karşı gelişen yabancılaşmış tapınma sorununu 1905 yılında şöyle özetliyor: *“Dünya işçi sınıfı uzun süredir kendilerini esaretten kurtaracak bir Musa bekliyorlardı. Sizi esaretten kurtarabilecek olsam da kurtaramazdım; çünkü [başkası tarafından] esaretten kurtarılıyorsanız, tekrar esarete itilebilirsiniz. Sizin kendiniz için yapamayacağınız hiçbir şey olmadığını anlamanızı sağlamak isterdim.”* Bu, Marx’ın *“İşçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından gerçekleştirilmelidir”* ifadesiyle aynıdır.

Politik ekonomiye odaklanan Marx, meta fetişizminden söz etti. Eski insanlar putlara ve özel nesnelere (fetişlere) tapındılar, onları gerçek, güç sahibi kişilikler addettiler. Burjuva toplumunda da insanlar eşyalara canlı ve kudretlilermiş gibi davranıyor. Metaları, kendi aralarında takas olan aktif maddeler gibi düşünüyorlar. *“Toprak”* ve *“sermayeyi”*, emek ile etkileşen öznel varlıklar olarak görüyorlar. Marx’ın yabancılaşma eleştirisine göre hakikatte makinelerin ve eşyaların kullanımı yoluyla kendi aralarında ilişkiye girenler insanlardır, tersi değil.

Değerin Doğası

Metaların (satış için üretilen nesneler) iki hali vardır. Her meta belirli bir nesnedir ve kendi kullanımı vardır; Örneğin, bir beyzbol topu ya da çekiç olarak, ya da herhangi bir şey, kendisi olarak kullanılır ve belirli yöntemlerle, belirli makineler kullanarak ve belirli bir emek süreciyle üretilmişlerdir. Ama aynı zamanda her metanın parasal bir değeri vardır. Yanlarına birer sayı iliştilerilebilir; fakat diyelim ki bu onun ağırlığına değil, değerine ilişkindir: 1\$, 10\$, 100\$ ya da 1 milyon \$ gibi. Yeni bir kelime icat etmemiz gerekirse, her meta para-laştırılabilir. Burası önemlidir çünkü bir işletmenin kapitalist yönetimi, metaların kullanımını (*“kullanım değeri”* veya *“fayda”*) önemsemez. Onlar, ürettikleri voleybol toplarıyla oynamayacak ya da çekiçleri kullanmayacaklardır. Onlar sadece birilerinin bu voleybol topunu veya çekici kullanışlı bulup almak istemesiyle ilgilenirler. Kendileri için ise sadece parayı isterler. Topu ve çekici sadece başlangıçtakinden daha çok paraya sahip olmak, daha fazla işçi çalıştırmak, iş makineleri ve hammadde almak amacıyla üretirler.

Yani sahip oldukları toplam değeri artırmak isterler, toplumun yararlı eşya sahipliğini artırmak değil. İşte bu yüzden kapitalistler son balinaları da öldürmek istiyorlar. İşleri bittiğinde kârlarını alıp daha çok para kazanmak için başka bir işe yatırabilirler, kızılağaçları kesmek gibi.

O zaman bütün metaların sahip olduğu ve parasal değerleri (fiyat) olmasını sağlayan esas değer nedir? İçlerinde para olmayan ama paraya çevrilebilen bir şey var. Bazılarının iddiasına göre bu genelleştirilmiş faydadır (kullanım değeri). Fakat [soluduğumuz] hava etrafımızdaki en kullanışlı şey olmasına rağmen fiyatı yoktur. Bunun üstesinden gelebilmek için, faydayı kıtlık ve doygunluk ile beraber kullanan teoriler geliştirildi ("*marjinal fayda*" teorisi). Fakat (hava dışındaki) herhangi bir nesnenin kullanım değeri son derece öznel. Bütün insanların sahip olması gereken yemek ve su söz konusu olduğunda bile insanların zevkleri çokça değişkenlik gösterir. Öyleyse bir toplum tüm nesneler için birleşik bir fiyatlar listesi nasıl oluşturur? Ayrıca tekrar edelim, kapitalist üreticiler, birilerinin bu ürünleri talep ettiğini bildikleri sürece onların yararlılıkları ile gerçekten ilgilenmezler.

Kıtlık ve fayda kısa vadede fark yaratabilir. Birkaç yıl önce Noel zamanı "*Tickle-Me Elmo*" adlı bir oyuncığa kitlesel bir talep oluşmuştu. Ne yazık ki arz talebi karşılamamıştı ve fiyatlar fırladı. Fakat üreticiler kısa süre sonra pazarda talep edilen bir şeyin eksik miktarda olduğunu görüp üretimi arttırdılar, ta ki talep karşılanana kadar. Talebi sağlamak ve kıtlığın üzerinden gelmek kapitalist üretimin genel eğilimidir.

Tabi ki ne kadar para teklif edilse de kıt kalacak bazı şeyler de vardır. Örneğin (pazar baskısı sahtecilere ilham verse de) daha fazla Rembrandt tablosu üretilmeyecek. Tablolar ekonominin hayati bir parçası değildir ama diğer şeyler olabilir. Tekel konusunu daha sonra ele alacağım (hem -Rembrandt tablolarındaki gibi- doğal, hem de -kasti olarak nadir bulunmaları sağlanan elmaslar gibi- yapay olanlarını). Bu genel eğilim, (balinalar ya da petrol gibi) yenilenemez doğal kaynaklar, kapitalist ekonomi tarafından gerektiğinde üretilbilir metalar olarak görüldüğünde sorun olur. Bu kapitalizmin işleyiş tarzıdır.

Marx'a göre her metanın ortak noktası emektir. İnsanlar onları üretmek için çalışmıştır. Metalar, içinde barındırdıkları emeğin yoğunlaştırılmış hali olarak değerlendirilebilirler. Bu, [Marx'ın] değer ve fiyat teorisinin

tamamı değildir ama başlangıcıdır.

Marx, emek-değer teorisi veya (metaların eşit emek-zamana bağlı olarak eşit değerlere sahip olduğu bir) “*değer yasası*” için ayrıntılı bir argüman inşa etmedi. O zamanlar etmesi de gerekmiyordu. Neredeyse yararlandığı her siyasi iktisatçının zaten bir çeşit emek-değer teorisi vardı. Önemli değişiklikler yaparak bu teoriler üzerinden kendininkini inşa etti. O zamanlar, bugünün otomasyon nimetlerinden yoksun olarak, emek/makine oranı emekten yana ağır basıyordu. Sezgisel olarak emeğin zenginliği yarattığı görünüyordu. Ve insan emeğini merkezi- ne alan teoriler, hasımları toprak ağaları ve (gereksiz parazitler olan) toprak sahibi aristokratlara saldırmak için burjuvazi tarafından sıkça kullanıldı.

Zamanla kapitalistler yerleşik egemen sınıf oldular ve emek-değer teorisi (Marx ve diğerleri tarafından) [bu sefer] gereksiz parazitler olan kapitalistlere karşı kullanıldı. (Ve bu sırada makinenin emeğe oranı da gittikçe artmaktaydı.) Böylece profesyonel (burjuva) iktisatçılar emek-değer teorisini terk ettiler, öncelikle “marjinal fayda” lehine. Daha sonraları ise herhangi bir değer teorisine vurgu yapmaktan vazgeçtiler. Yüzeysel seviye olan fiyatlara takılıp altında yatan değeri görmezden geldiler. İş adamları hiçbir zaman değer teorileriyle ilgilenmemişlerdi zaten.

Değerden Fiyata

O zaman değer, parasal fiyatın temelidir. (“*değer*” ve “*değişim değerini*” birbirinin yerine geçecek şekilde kullanıyorum; yine de değer, katıksız emek-zaman olarak, değişim değeri ise aynı zamanda kullanım değeri de olan bir değer olarak ayrılabilir.) Bir metanın değerini belirlerken, pazar için önemli olan ne kadar emeğin harcandığı değil, ne kadar toplumsal olarak gerekli emeğin harcandığıdır. Emek genel olarak zamanla ölçülür, herhangi bir şeyi yapmak için gereken zaman. Köhne makinelere sahip bir fabrikanın bir metayı üretmesi, modern makinelere sahip bir tesise nazaran daha çok zaman alacaktır. Eski yöntemlerle, daha fazla emekle üretilen metaların (bu emeği yansıtacak şekilde) modern yöntemlerle, daha az emekle üretilenlerden daha yüksek fiyatları olmayacaktır. Müşteriler ise sadece daha az fiyat ödemek isteyecekler, böylece eski yöntemlerle üretilen metalar da aynı yeni [ucuz] fiyattan

satılacaktır. Metaların büyük bir kısmı da pazardaki ortalama ürünün içine katılmış ortalama toplumsal olarak gerekli emeğe göre fiyatlandırılır. Eski yöntemlerle üretim için harcanan fazladan emek ise boşa gitmiş olacaktır. Buna ilâveten, pazarın ihtiyacı olandan daha fazla meta üretilirse, fazladan üretilen malın üretiminde kullanılan emek de boşa gider ve sayılmaz.

Açıkça görülüyor ki yeni yöntemlerle, daha az emekle üretilen metalar, öncekilerden daha ucuz olma eğilimindedirler. Bu eğilim bazen (fiyatlarını arttırmalarına olanak sağlayan) teknik olarak gelişmiş üreticilerin (geçici) tekeli gibi unsurlarla gizlense de, zamanla diğer üreticilerin de yeni makinelerle sahip olmasıyla bu gizlenme ortadan kalkar. Ayrıca genel enflasyon bütün fiyatları arttırır. Yeni ve daha verimli yöntemlerle üretilmiş nesnelerin fiyatları, genel enflasyon oranından daha küçük bir artış gösterebilir.

Üretime giren emeğin iki veçhesi vardır. Birincisi, belirli bir nesneyi belirli amaçlarla yapan “*somut emektir*”. Diğeri ise, toplum genelinde kullanılan toplam emeğin bir bölümü olarak “*soyut emektir*” ve (para ile ifade edilen) değişim değerine dönüştürülmüştür. Modern kapitalist sanayide, bireysel işleri niteliksizleştirir şekilde,[to deskill] bütün emeği soyut emeğe çevirme eğilimi vardır. Daha önemlisi kapitalizmin genel eğilimi, üretilen her metanın bir tezgâhta, bir usta tarafından değil, geniş bir insan kitlesi tarafından, bir anlamda bütün toplum tarafından üretilmesinden yanadır. Ham maddeden başlayıp bir işçi kitlesi tarafından üretim süreçlerinden geçen bir ürüne, hangi bireyin ne kadar katkı yaptığını bilmek neredeyse imkânsızdır (Kropotkin tarafından vurgulanmış bir husus). Gerçekten de her meta toplumun ortaklaşa toplam emeğinin bir kısmını temsil etmektedir. Kapitalistler için ise önemli olan şirketlerinin toplam ücret maliyeti ve ürünlerin üretiminde harcanan toplam zamandır.

Sanayi kapitalistleri üretecekleri metalar (mesela voleybol topları) için yatırım yaparken alacakları şeyler ikiye ayrılabilir. Birincisi nihai ürüne dönüştürülecek ham maddeler, kullanılacak aletler ve makinelerdir. Bunun yanında ise ürünü yapmak işe alınan işçilerin emek gücü vardır.

Maddeler ve makinelerin oluşturduğu ilk kategoridekilerin zaten önceden emek ile üretildikleri için bir değerleri vardır. Üretimde kul-

lanıldıklarında, değerlerini yeni metalara aktarırlar. Deri ya da diğer kaplamanın değeri tamamıyla topa geçer. 5 saatlik (ya da 10 \$) deri, topun değerinin bir parçası olur. Bu makineleri işleten yakıt için de geçerlidir; onun değeri de topa geçer. Makine ve aygıtların değeri ise bütünüyle ürüne geçmez, çünkü bir topu üretmek için sonuna kadar kullanılmazlar. Fakat onlar da her kullanıldıklarında kısmen tüketilirler (değerleri düşer) ve bu değerleri metaya aktarılır. (Kapitalistler, eski makineler bitik duruma geldiklerinde yeni makineler alabilecek kaynak yaratmak için topların fiyatına bu maliyeti yansıtacaklardır) Ancak bu değer geçişleri herhangi yeni değer ve elbette kâr da yaratmazlar. Bu yüzden yatırımın bu kısmı “*sabit sermaye*” olarak adlandırılır; çünkü yeni sermaye yaratmaz. Tamamen tüketilen ham madde ve yakıtı ise “*dolaşır sabit sermaye*” denir. Zamanla tüketilen makineler ve aygıtlara ise “*sabit değişmez sermaye*” denir.

Ancak işçilerin emek gücü farklıdır. Bir kez devreye girdiğinde, işçilerin emeği değişim yaratır. Deriyi ve lastiği voleybol toplarına dönüştürürken, üründe daha önce var olmayan bir değer ekler. Kârlı üretim için temeli oluşturur. Bu yüzden emeğe “*değişken sermaye*” denir. Sabit ve değişken sermaye toplamına ise “*üretim maliyeti*” denir.

En Tuhaf Meta

Değer ve fiyatın ilişkisine daha fazla girmeden önce, kapitalist üretimin kalbi olan sıradışı bir metadan bahsedeceğim. Bu, işçinin çalışma kabiliyeti olan “*emek gücü*” metasıdır. “*Emeğin*” kendisi bir meta değildir; çünkü bir süreçtir. İşçiler kendi metalarını yani çalışma, ellerini ve kaslarını, beyinlerini ve sinirlerini kullanma kapasitelerini sermayenin hizmetine sunmak için satın alacak kapitalistlerle yüzleşirler. Emek gücü birçok açıdan sıradışı bir metadır. Bir bakıma, akıl ve vicdanlarını üretim sürecine tabi kılmaları gereken insanlara eklenmiştir. İnsan emeğini sadece o sarf edebilir, yeni değer yaratmanın tek yolu da budur.

Bu sıradışı metanın değeri nasıl belirlenir? Değer yasasına göre bu metanın (ücret veya maaşlarla ifade edilen) ederi onu üretmekte kullanılan toplumsal olarak gerekli emekle belirlenir. Klasik siyasi iktisatçılar kapitalistlerin işçi ücretlerini biyolojik bir asgariye çekmelerini beklediler: İşçileri hayatta tutmak ve yeni bir işçi nesli yetiştirmek için ne kadar gereklidir? Bu en dip, asgari standarttır.

Marx, kapitalistlerin hesaba katmaları gereken kültürel, “*ahlaki*” unsurlar olduğunu da ekledi. Bir yandan modern sanayi kendi ortaya çıkışından önce gerekli olmayan, belli bir seviye eğitim ve kültüre ihtiyaç duyar. Diğer yandan ise, her toplumdaki işçiler belli bir gıda, giyim, barınak, sağlık hizmeti, kültür ve eğlenceye alışkındır. Bu, biyolojik asgariye çekilmeye karşı verdikleri geçmişteki mücadeleleri de içeren ülkelerinin tarihinden gelir.

Bazı işçiler, özellikle yıllar süren eğitimler almış işçiler, diğerlerinden daha kalifiyedir. Bunlar kalifiye mavi yakalı işçilerin yanı sıra, diğer işçiler gibi kolektif olarak onlara emir veren patronlar için üreten pek çok beyaz yakalı “*profesyoneli*” de içerir. Marx, ekonominin bu kalifiye işçilerin emek gücüne, senelerce gördükleri eğitime bağlı olarak, sıradan işçiye nazaran birkaç kat daha fazla değer verdiğini söyler. Onların emeği, birçok vasıfsız işçinin emeği ederindedir. Her halükarda, emek piyasası ücret ve maaşlardaki tüm farklılıkları pürüzsüz bir şekle sokar ve onları kapitalist toplumun tüm emek maliyetinin bir parçası olan parasal fiyatlara çevirir.

Kapitalistler işçilerin yaşam standardını “*fazla yüksek*” (yani, ücretler ve kamu hizmeti vergileri yönünden fazla masraflı) olarak değerlendirebilirler. Kapitalistler emek gücü metasının değerini yeniden belirlemek için işçi sınıfının yaşam standardını düşürmek isterler. Fakat patronlar, işçilere çok doğrudan saldırıldığı durumlarda direnişi kışkırtmamak hususunda dikkatli olmalıdırlar. Fakat ekonomi krize girdiğinde, kapitalistler işçi sınıfı yaşam standardına saldırmayı gerekli görebilirler; yani, -eğer başarabilirlerse- emek gücü metasının değerini düşürmeyi.

İşçilerin emek gücü değerine karşı yürütülen bu saldırı ABD ve diğer sanayileşmiş ülkelerde on yıllardır sürüyor. Eğer bu [saldırı] barışçıl “*demokratik*” yolla yapılamazsa, kapitalistler işçilerin yaşam standardına saldırmak için faşizm yoluna başvurabilirler.

Kapitalizmde Özgürlük ve Eşitlik

Kendilerinden önceki çalışan sınıfların aksine işçi sınıfı iki şekilde “*özgürdür*”. Birincisi, bir efendi ya da derebeyinin malı değildirler; yani köle değildirler. Aynı zamanda çiftçiler gibi toprakları olmadığı (ya da serfler gibi toprakla beraber sahiplenilmedikleri), ya da sanayi öncesi

zamanların zanaatkârları gibi atölye ve aletleri olmadığı için de özgürdürler. Yani çalışmayı reddetmekte “özgürdürler”, ancak bu durumda onlar ve aileleri ya açlıktan ölecek ya da toplumun en sefil dip katmanına sürükleneceklerdir. Yaşamak için emek güçlerini makinelerin, binaların ve aletlerin sahiplerine satmalıdırlar. Böylece yeni mücadele formları ve yeni bir toplum düzenine işaret eden kolektif emek sürecine katılırlar.

Yüzeyde, pazarda, özgür işçiler kapitalistlerle denkleri olarak karşı karşıya gelirler. Kapitalistler, işçilere giyim ya da herhangi bir çeşit metalarını para karşılığında satarlar.. Benzer şekilde, işçiler de sahip oldukları metayı, emek gücünü, kendilerine para ödeyen kapitalistlere satarlar. Bu yüzden, kârlar “hırsızlıkla” değil fakat görünürde denkliklerin karşılıklı değişimi ile sağlanır. Burjuva demokrasisinden bekleyeceğimiz üzere her insan eşittir, her yurttaş diğerleriyle eşit olmak durumunda, ırk, din, menşe ülkesi ya da cinsiyet ayrımı olmaksızın eşit oya sahip olmak halindedir. Gelgelelim, bu eşitlik sadece şekilseldir. Anatole France’ın 1894’te ifade ettiği gibi: “Görkemli eşitliğiyle kanun, zengine, fakire de yaptığı gibi köprü altlarında yatmayı, sokaklarda dilenmeyi ve ekmek çalmayı yasaklıyor.”

Fakat bir kez işçiler iş yerlerine girince, şekilsel eşitlik dahi ortadan kalkar. Artık kapitalistler (ya da işletmecileri) söz sahibidirler, emirler verenler ve işçiler madundurlar, itaat edenler. Birkaç yılda bir hükümet seçimlerinde oy verseler ya da vermeseler de, işyerinde – uyanık oldukları zamanın çoğunu – despotizm altında geçirirler. Sendikalı olan bazıların dışında hiç bir hakları yoktur. Herhangi sebepten dolayı her an işten atılabilirler (Her yıl binlerce işçi sendikal faaliyetten dolayı işten atılmaktadır; bu yasadışı olsa da kanıtlanması son derece güçtür.) Burada da Marx’ın siyasi iktisat eleştirisi yüzeysel eşitliğin arkasına bakıyor ve kapitalist despotizmin gerçekliğini deşifre ediyor.

Artı-Değer[in] Kâra [dönüşümü]

Fiyatın altta yatan değerle olan ilişkisine girmeden önce kârın doğasını tartışmak gereklidir. Kâr nereden gelir?

Yaygın bir görüş, [kârın] satış sürecinden geldiğidir. Her kapitalist gerekli malzemeleri ucuza alıp, üretilen metaları -pazarın kaldırabileceği

oranda- pahalıya satmaya çalışır. Böylece kâr, metayı değerlerinden daha yüksek fiyata satmaktan geliyor gibi görünür. Tek tek firmalar için bu durum söz konusu olabilir ama bütün kapitalist sınıf için bu teori açıklayıcı olamaz. Ürünü değerinden yükseğe satan her kapitalist için o mala değerinden fazla ödeyip para kaybeden başka biri (bir tüketici veya başka bir kapitalist) vardır. Bu, son ürünün üretimi için ara madde satın alan kapitalistin kendisi için de geçerlidir. Herkes metalarını makul fiyattan daha yükseğine satamaz. Metalar arasındaki oranlar sabit kalmak durumundadır. Aksi halde sonuç kârın yaratımı değil, fiyat enflasyonu olurdu. Kâr dolaşımdan değil, üretim safhasından gelmelidir.

Bir diğer görüş ise hem burjuva ekonomistler hem de Marksist olmayan radikal ekonomistlerce savunulmuştur. Cevapları açık gibidir: Kâr, üretimin genişlemesinden gelir. Toprak, emek ve sermayeyi birleştirerek ilk başta elde olandan daha fazla meta elde edilir. Bu “fazlalık”, kârdır.

Diyelim ki bir fabrikadaki işçiler 5 saatte 100 voleybol topu üretiyorlar, fakat yeni makineler sayesinde bu sayı 200’e çıkabiliyor. Bu artış fazladan 100 topluk bir kâr (%100’lük bir kâr artışı) sağlar mı? Bu fazladan 100 topluk bir kullanım değeri sağlar ama kapitalistlerin ilgilendiği insanların kullanımı için daha fazla kullanılacak şey sağlamak değildir. Onlar daha çok (para biçiminde) değişim değeri ister. Artık aynı sürede iki katı top üretiliyorsa, her top eskisinden daha ucuz olacaktır, muhtemelen %50 daha ucuz. Hammadde maliyetini yok sayarsak; 100 top 5 saatlik iş değerindeyken, artık 200 top 5 saatlik iş değerindedir. Daha fazla işe yarar şey vardır fakat daha çok değişim değeri yoktur; böylece kâr da yoktur.

Marx’a göre kâr, parasal fiyatlarda da olduğu gibi, emek zamana bağlıdır. İşçiler kararlaştırılmış bir süre boyunca -diyelim 8 saat- çalışırlar. Sürecin belirli bir noktasında, aldıkları ücrete denk gelecek kadar değeri olan meta üretmiş olacaklardır; bu, kendi emek gücü metalarının dengidir. Diyelim iki saat içinde, yeterli sayıda voleybol topu (veya başka bir şey) üretildikten sonra, satıldıkları zaman ailelerinin gıda, giyim, barınma, eğitim ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak meta üretilmiştir. (Yani, şu anda üretmiş oldukları ürünlerin değeri, emek gücü metalarının değerine eşittir) Ama iki saat sonunda işçiler çalışmayı bırakmaz. Yemek arasıyla beraber 8 saat boyunca çalışmaya devam ederler. Bu son

saatlerin ücreti ödenmez. Bu iş bedavaya yapılmış olur, tıpkı kölelerin ve serflerin efendileri için bedavaya çalıştıkları gibi. Fazladan çalışma, fazladan değeri ortaya çıkarır ve buna da artı-değer denir. (Marx'ın Almanca'sında "*Mehrwert*")

Kapitalistlerin, sanayi kuruluşlarının kârında, perakendeci tüccarın kârında, banka kredilerindeki faizde, ev sahibine ödenen kirada, reklam masraflarında, hükümete ödenen vergide paylaştıkları işte bu artı değerden gelmektedir. Kapitalist sınıfın geliri bu artı değerden gelir; lüks harcamalara ve genellikle -sabit ve değişken sermayeyi bir sonraki üretim döngüsü için genişletmek üzere- sanayide tekrar yatırım yapmak için harcanır.

Kapitalistlerin artı değeri arttırabilmelerinin iki temel yolu vardır. Bunlardan biri "*mutlak artı değer*" ve çalışma gününün uzatılması ile olur. Gerekli olan (emek gücü metasının değerini ödeyebilmek için gerekli olan) emek aynı kalacağından, artı değer oranı artacaktır. Bu, çoğunlukla sanayi kapitalizminin başlangıç evrelerinde kullanılan yöntemdi. Aralarında çocukların da bulunduğu işçiler günde 12 ila 14 ya da daha fazla saat çalıştırıldılar. Bu yöntemin sorunu, pratikte biyolojik minimumun altında ödeme sonucu işçi sınıfını fiziksel olarak zayıflatmaya başlamasıydı. Yine de bu metot zorunlu fazladan mesai adı altında halen birçok sektörde uygulanmaktadır.

Diğer yöntem ise "*görelî artı değer*"dir. İşçilere ödenen miktardan, bu miktara denk gelen zaman azaltılabilir. Bu da montaj hattının hızlandırılması, zaman ve hareket etüdü (Taylorizm), daha iyi makineler yoluyla arttırılmış verimlilik ya da başka yöntemlerle mümkündür. Her iki yöntemin de sınırları vardır. En basitinden, gün sınırlıdır; Süpermen bile günde 24 saatten fazla çalışamaz! Sıradan ölümlüler ise daha uzun çalışma saatleri ya da daha hızlı üretime zorlandıkça biyolojik sınırlarına dayanırlar.

Bu yüzden bir metanın değeri (daha önceden emek tarafından yaratılıp şimdi bitmiş ürüne geçmiş olan) sabit sermaye + (emek tarafından yaratılan ve karşılığı ödenen yeni değer olan) değişken sermaye + (emek tarafından yaratılmış ve karşılığı ödenmeyen değer olan) artı değerdir. Bu hem tek bir meta, hem de meta yığını için geçerlidir (bir ya da bin voleybol topu).

Değerden Üretim Fiyatına

Fakat bu kavrayış bir sorun yaratır. Sömürü oranı artı değer in değışken sermayeye oranıdır. Kapitalistler bunu umursarlar; işçilerden alabildikleri kadar emek almaya çalışırlar. Ama esas ilgilendikleri artı değerin toplam yatırıma, yani sabit ve değışken sermaye toplamına oranıdır. Umursamadıkları, hatta farkında bile olmadıkları ise artı değeri sadece emeğin (değışken sermaye) yaratabildiğidir.

Aynı sayıda işçiyle aynı süre, aynı ücretle çalışan iki fabrika düşünelim (yani aynı sömürü, artı değer ve değışken sermaye oranlarına sahipler). İki fabrika da aynı oranda artı değer üretecektir. Peki, fabrika sahibi kapitalistler de aynı oranda mı kâr edecek? Her zaman değ il. İki fabrika iki ayrı meta üretiyorsa, ayrı tür makine ve hammaddeye ihtiyaç duyarlar. Bu yüzden her biri farklı miktarda sabit sermayeye (ölü emek) sahiptir. Biri fazla, diğeri daha az.

Burada “kâr” toplam yatırımın bir miktarı olarak ifade edilmiştir (üretim maliyeti, yani sabit + değışken sermaye). Büyük miktarda sabit sermayeye sahip olan kapitalist, sömürü (artı değerin değışken sermayeye) oranı aynı kalsa da, sabit sermayesi daha az olana göre daha az kâr elde edecektir.

Gelgelelim, bu doğru değ ildir. Sanayi kapitalistleri daha verimli, üretken makine kullandıkları için daha az kâr elde etmezler. Öyle olsaydı kapitalistler daha iyi, daha üretken makinelere yatırım yapmazdı. Ekonomi duraksardı.

Marx bu ikilemi şöyle çözer: (fazladan üretilen artı değerden veya başka nedenden dolayı) yüksek kâr getiren sanayi üretimi diğ er kapitalistleri cezbeder. Bu yeni kapitalistler kârlı sektöre yatırım yapar ve metallerinin üretimini artırır. Bu rekabet fiyatları, dolayısı ile de kârları azaltır. Böylece sonunda kârlar özellikle yüksek değ ildir, ortalama bir seviyeye çekilmiştir. Aynı şey, (büyük miktarlarda sabit sermaye gerektirmesinden veya başka nedenlerden dolayı) tersine bir şekilde, düşük kar getiren sektörler için de geçerlidir. Kapitalistler bu az kârlı sektörlerden ya çekilecek, ya da daha az üreteceklerdir. Pazarda daha az metanın olması fiyatı, dolayısı ile ürün başına düşen kârı arttıracaktır. Böylece sonunda bu kâr oranı da düşükten ortalamaya çekilecektir.

Böylece toplam kar aslında bir havuzda toplanır ve her kapitalist kendi payını sahip olduğu işçiye oranla değil fakat yatırım (değişken ve sabit sermaye) yapılmış sermayesi oranında alır. Marx buna “*kapitalist komünizm*” der. Bir toplumun toplam artı değerinin, toplumun toplam yatırılmış sermayeye oranı olan ortalama bir kâr oranı bulunur.

Bir metanın toplam değeri “*üretim fiyatı*” olarak yeniden kavramsallaştırılabilir. Bu değişken sermaye + sabit sermaye + bir ortalama kârı kapsar. Gerçek fiyatlar pazardaki arz ve talebin baskısıyla dalgalanır ama üretim fiyatı etrafında dalgalanırlar. Kapitalistler ürünlerini ne yapımaları için harcanan maliyetten (sabit + değişken sermaye) daha ucuza satarlar, ne de ortalama kâr oranının altında (en azından pek uzun süre için değil). Ve ürünü ortalama kâr oranının üzerinde satmak ancak diğer kapitalistleri daha ucuza satarak rekabet etmeye teşvik eder.

Başka bir unsur daha fiyatları etkileyebilir. Bu da tekeldir. Eğer bir ya da birkaç firma herhangi bir sebeple bir sektöre egemen olursa, [istedikleri] fiyatları belirler ve rakiplerinin daha düşük fiyata satmasından endişe etmezler (burjuva ekonomisi deyişle bunlar “*fiyat kabullenenler*” değil, “*fiyat belirleyenlerdir*”). Ortalama kâr oranının üzerinde satabilir ve toplam kapitalist sınıfın artı değerinden daha yüksek pay alabilirler. Tabi ki bazı sınırlar da vardır. Tekel konusunun detaylarına daha sonrakki bir bölümde değineceğim.

Bu, böylece, Marx’ın değer nasıl fiyat olarak ve artı değer nasıl kâr olarak ifade edileceği teorisinin basitleştirilmiş halidir. Anti-Marksist ekonomistler bu konuyu merkezi bir sorun olarak görürler. Onlar bunu “*dönüşüm sorunu*” olarak adlandırırlar; her ne kadar Marx emek-zaman değerlerini parasal değerlere “*dönüşen*” şeyler olarak görmese de. O daha çok fiyat ve emek-zamanı değeri ifade etmenin iki yolu olarak görür. “*Üretim fiyatı*”, metaların emek zaman değerlerinin yeniden düzenlenmesidir, değerlerinin lağvedilmesi değil.

Bunun bir giriş yazısı olması dolayısıyla, Marx’ın değer teorisine yapılan eleştirileri ve Marksist müdafaaları değerlendirmeyeceğim (referanslara bakınız) . Marx belirli fiyatlarla ilgilenmiyordu. O bir “*mikro ekonomist*” değildi. Onun savunduğu, toplumsal olarak gerekli emek-zaman ile ölçülen tüm toplumun toplam değerlerinin, toplumun tüm fiyatları toplamına eşit olduğuydu (“*Gayrisafi yurtiçi hasıla*” gibi bir kavram).

Bahsettiğimiz üzere, aynı zamanda toplam artı değer miktarı da toplam kârlara eşitti ve buradan da ortalama kâr oranı bulunabilirdi. Bunlar onun temel kavramlarıydı.

Marx’a göre kapitalizmin temel, belirleyici kavramı rekabet, özel mülkiyet ya da menkul değerler değildi. Emek ve sermaye arasındaki ilişkiydi. Bir taraftan sermaye, kendini büyüten bir değer olarak (sınıf çatışması ve rekabet yoluyla) genişlemeye, büyümeye ve daha fazla değer biriktirmeye zorlanır. (Sürekli büyümeyen bir şirket rakiplerince alt edilir ve batar.) Sermaye, araçları olan burjuvazi ve onların yönetici sınıfı tarafından temsil edilir. Diğer tarafta da proletarya, yani kas ve beyin gücüyle ürettikleri emek sarf etme kapasitelerinden başka bir şeyleri olmayanlar vardır. Emek güçlerini sermayenin araçlarına satarlar, yani onlara mümkün olan en az ücreti öderken kendilerinden mümkün olan maksimum artı değeri çıkarmaya çalışanlara. Bu ilişkide, kapitalistler olmadan proletarya yoktur, modern işçi sınıfı olmadan kapitalistler yoktur.

Para

Tabii ki değer, fiyat olarak ifade edildiğinde, paranın varlığına ihtiyaç duyar. Para hem değer bir ölçüsü, hem de deposudur. Başlangıçta insanlar para için sadece değerli şeyleri kullandılar: sığır, istiridye kabuğu gibi. Uzun bir süre sonra altın ve gümüşte karar kıldılar. Bunlar emekle çıkartılan ve zor bulunan metallerdir. Başlangıçta bu metallerin dekoratif anlamda kullanım değerleri vardı. Bozulmadan uzun süre dayanabilirler. Küçük parçalara ayrılır ve kolaylıkla tekrar daha büyük parçalara birleştirilirler. Küçük parçaları yüksek bir değer ifade edebilirler. Altın ve gümüş diğer metallerle karıştırılabileceği için bir süre sonra hükümetler ağırlık ve saflık olarak garantili resmi sikkeler bastırdılar (daha sonra da hükümetler de sikkelerinin değerinde hile yapıp enflasyona sebep oldular).

Kapitalizm öncesi toplumlarda para ikincil önemdeydi. Çoğu obje aile içi kullanım ya da komşularla değiş tokuş için üretiliyordu. Sadece birkaç meta pazarda satılıyordu. Fakat kapitalizmle beraber, dünya genelinde, yaşayabilmek için her şey için herkesten meta satın almamız gerekiyor. Artık para, toplumu bir “*nakit bağıyla*”[cash nexus] bir arada tutan hayati bir vasıta, bir “*evrensel eşdeğer*”dir.

Kapitalizm geliştikçe, tüccarlar için büyük miktarlarda metali yüklene-
rek dolaşmak zahmetli hale geldi. Onun yerine bankacılık sistemi altını
tutmaya başladı. Karşılığında ise para yerine tedavül edilebilecek ve is-
tendiğinde bozdurulabilecek banknotları sürdüler. Bu banknotlar altın
kadar iyiydi. Bugün ise, -uzun bir tarihçeyi es geçersek- devlet maddi
değeri olmayan banknotlar olan itibar parayı tedavüle çıkartıyor. Bu
banknotların değeriinin arkasında insanların ekonominin gücüne
duydıkları güvenden başka bir şey yoktur. Altın ya da sığırın aksine, bu
paranın sadece “*kurgusal değeri*” vardır, içkin bir değeri bulunmaz.

Paranın gerçek değeri içerdiği zamanlarda (altın sikkeler ya da altın
değeri taşıyan banknotlar zamanı) bazen paranın ve malların dolaşımı
için pazarın ihtiyaç duyduğundan daha fazla para ortaya çıkmıştır. O
zaman da paranın değeri asgari emek-zaman değerine düşer, “*artı-para*”
ise kullanımdan, kişisel ya da kolektif stoklara düşmeye eğilim gösterir.
Fakat bugün, tüm diğeri etkenler aynı kaldığı durumda, aynı miktarda
(değerde) meta ile ilişki halinde olan itibari para ne kadar artarsa her
birimin (dolar, vb.) değeri o kadar azalır.



3. Bölüm

Döngüler, Resesyonlar ve Azalan Kâr Oranları

Marx'ın zamanındaki ve daha önceki klasik ekonomistler, ekonomik döngülerin ve döngülerin çöküşle sonuçlanmasının kaçınılmazlığını reddetmişlerdir. Kapitalist pazarı, girdiler ve çıktıları, üretim ve tüketimi, alış ve satışı sorunsuzca işleyen süreçlerle dengeleyen verimli bir mekanizma olarak kabul ediyorlardı. Bir sektörde bir diğerine göre anlık, yerel uyumsuzluklar olabilir; ancak bu genel bir çöküş anlamına gelmez. İşler kötüye gittiğinde, bunun nedeni ekonomiden bağımsız unsurlara bağlı olmalıdır: kötü hava koşulları, savaşlar, ya da her zaman kötü bir fikir olan devletin piyasaya müdahalesi.

Ama kapitalizm var olduğundan bu yana her zaman döngüler de var olmuştur. 19. Yüzyıl başlarından 1930'ların sonlarına kadar geçen tarihin üçte biri ile yarısı arası gerileme dönemleriyle geçmiştir. (Bu gerilemelere “çöküş” veya “panik” adı verilmiş; daha sonra daha hoş bir tabir olarak “buhranlar” kullanılmıştır. On yıllık Büyük Buhran'dan sonra, daha

da ılımlı bir tabir olarak “*resesyon*”u kullanmaya başladılar.) Bugünün ekonomistleri bunların teorik kavrayışında yetersizdirler. Ama devlet eliyle yapılan mali manipölasyon, vergi değişiklikleri ve/veya kamu harcamalarının kullanımı ile dalgalanmaların tadil edilerek ekonomiye verecekleri zararın en aza indirgenebileceğine inanırlar. Ne yazık ki bu [fikir] pek de işe yaramadı.

Döngüler, son çöküşteki dipten itibaren üretim artışıyla yeni bir refah seviyesine varıncaya kadar kademeli olarak iyileşir. Bu noktada bir sonraki çöküşe kadar yeniden gerilemeye başlar. Sonra da bu süreç yeniden tekrarlanır.

Marx, ekonomik döngüler ve sonucunda gerçekleşen krizlerin tekrarlandığı gerçeğini fark etme konusunda zamanının çok ilerisindeydi. İktisadi dalgalanmalarla ilgili tastamam bir teoriyi tek bir yerde yazıya dökmemiştir; ama özellikle sermaye birikimi tartışmasında bu konudaki düşünceleri çok açıktır. Ancak, yoğunlaşmış ve bütünlüklü tek bir önerme bulunmamasından ötürü Marksistler döngüler ve çöküşler ile ilgili çeşitli teoriler öne sürmüşlerdir.

Döngüler ve Çöküşlere Dair Marksist Teoriler

Kapitalist döngüler ile ilgili en yaygın yanlış anlamalardan birine Marksist ekonomiyi çok bilmeyen kişiler sahiptirler. Bu, en basit biçimiyle, “*eksik-tüketimcilik*”tir ve işçilerin satın alabildiklerinden daha fazla ürettiklerine dikkati çeker. Bu nedenle üretim, tüketim piyasasının karşılayabileceğinden daha büyüktür. Kapitalistler, mallarını satamamakta, bu da varsayıldığı üzere sistemin çöküşüne yol açmaktadır.

Ancak, işçiler her zaman, daima satın alabileceklerinden fazlasını üretirler! Ürünleri, değişken sermaye + sabit sermaye + (artı değerden gelen) ortalama kâr oranını kapsamaktadır. İşçiler sadece değişken değere eşdeğer olanı satın alabilirler ki bu da ücretlerinin toplamına eşittir. Hiçbir zaman değişmez veya artı değerleri karşılayamazlar. Eğer bu bir sorun olsaydı, kapitalizmin sadece gerileme dönemleri olmazdı; sistem hiçbir şekilde, bir dakikalığına bile çalışmazdı. Neyse ki, metaların değişmez ve artı değerleri, diğer kapitalistlerde pazar bulabilmektedir. [Bu ürünleri] birbirlerine satmaktadırlar. Daha önce sahip olduklarından daha fazlasını (artı değer) üreten kapitalistler, bu fazladan değeri diğer

kapitalistlere satabilirler. Bunlar da işçilerinden artı değeri söküp almışlardır ve böylece daha önce sahip olduklarından daha fazla -ve yeni metalar satın alabilecekleri- [miktarda] değere sahip olurlar.

(Marx'ın Bölüm I'de topladığı) üretim için makine ve materyaller yapan kapitalistler işyerlerinde kullanılmak (ya da makineleri kullanmaları için daha çok işçi istihdam ettirilmek) üzere ürünlerini diğer kapitalistlere satarlar. “*Bölüm II*”deki tüketim malları üreten kapitalistler, sabit sermaye değerinin eşdeğeri kadarını, eski makinelerinin yerini alacak makineler satın almak vb. için; ve artı değerın eşdeğeri kadarını da genişlemek üzere yeni makineler satın almak için kullanırlar. Her iki bölümdeki işçiler de ücretlerini (Bölüm II'den) tüketim malları satın almak için kullanırlar. Artı değerlerini (şimdi daha çok tüketim malı satın alabilen) daha çok işçi istihdam ederek kullanan kapitalistler daha da genişleyebilirler. Kapitalistler ve aileleri Bölüm II ürünlerinin küçük bir kısmını oluşturan lüks tüketim mallarını da satın alırlar.

Elbette ki, üretim ve satıştaki bu genişleme paranın da genişlemesini gerektirecektir. Kapitalizmin ilk zamanlarında, altın madeni sahipleri daha çok altın üretmeye devam edebiliyorlardı (yani daha çok altın çıkarmak için daha çok işçi istihdam edebiliyorlardı). Bugünlerde, hükümet daha çok banknot veya kredi üretmek için bankalarla çalışıyor.

Döngülerin daha sofistike bir modeli “*aşırı üretim*” veya “*aşırı birikim*”dir: Rekabet halindeki kapitalistler genişleme isteğiyle sabit sermayeye, değişken sermayeye koyduklarından daha çok para koyarlar. Durmaksızın daha çok makine ve materyal, ve daha az işçi anlamına gelen iş verimliliğini genişletmenin yollarını ararlar. (Yani işçi sayısı artabilir; ancak bu artış makinelerin miktarının artışı kadar hızlı olmaz.) Aynı zamanda kapitalistler, işçilerin ücretlerini düşük seviyede tutmayı gerektiren artı değeri de arttırmak isterler. Kapitalistlerin (işgücü kıtlığı ve yüksek seviyede kâr nedeniyle işçilerin ücretlerini arttırmalarına (görece) en çok müsaade ettiği refah zamanlarında bile, patronlar yine de ücretleri arttırmada isteksiz davranırlar.

Sonuç olarak, (diğer mallar arasında) tüketim mallarının üretimi, işçilerin ücretlerinden daha çok ve daha hızlı genişleme eğilimindedir. Başka bir deyişle, tüketim metalarının üretimi, tüketim piyasasından daha çok ve daha hızlı genişler. Ve eğer tüketim malları üreticisi kapitalistler

(Bölüm II) mallarını satamazlarsa, artık makine üreticisi kapitalistlerden (Bölüm I) ürün satın alamazlar ve onlar da ürünlerini satamaz hale gelirler. Eğer mallar satılamazsa, o zaman bu malların değeri “*realize edilemez*” [paraya çevrilemez]; en azından, “*ekstra*” malların (genellikle değerinin altına) satıldığı veya sadece imha edildiği ve döngünün yeniden başlayabileceği bir sonraki krize kadar.

Bir başka görüş bu “*aşırı üretim*” hipotezini kapsar ve “*orantısızlık*” olarak adlandırılır. Kapitalist sistem çok karmaşık bir sistemdir. İşlemesi için, farklı parçaların birbirleriyle eşleşmesi gerekir. “*Aşırı üretim*”deki gibi sadece tüketim malları üretimi ve tüketici piyasası değil, aynı zamanda her mal kendine olan ihtiyaçla da eşleşmek durumundadır. Ham maddeler, makine üretimi, makine kullanımı, her şeyin doğru sayısı, farklı kapitalistlerin üretimin her evresinde doğru ürünü satın almaları için [gereken] doğru miktarda para; doğru ücretlerle çalışan, doğru beceriye sahip doğru sayıdaki doğru işçiler; malların doğru şekilde dağıtımı, doğru miktarda kredi vs.. Her meta hem kullanım değerine, hem de bir değere sahiptir. Bu nedenle, etraflı bir plan değil, sadece rekabet eden belli bir sayıda firma var olduğu halde her meta bu karmaşık süreçte doğru zaman ve doğru yerde uymak zorundadır. Burjuva ekonomistleri pazardan pürüzsüz şekilde çalışan bir mekanizma olarak bahsetseler de, aslında sistem bozuk ve düzensiz hareketlerle devam etmektedir. Tabii ki bu (pazar), inişler ve çıkışlar, bolluk ve durgunluklar doğurur.

Her ne kadar döngülerin aşırı üretim ve orantısızlık kavramsallaştırmaları pek çok gerçek barındırsa da, bu halleriyle kapitalizmin analizinin merkezinde olması gerekeni göz ardı etmektedirler: kârın üretimi. Bu, tüm kapitalist üretimi yürüten, bütün amacını teşkil eden ve bütün farkı yaratandır. Eğer kâr üretimi çok yüksekse, o zaman kapitalistler daha çok işçi çalıştırarak genişleyecekler ve maaşlarını arttırmaya (görece) daha istekli davranacaklardır. Bu tüketici pazarını genişletecektir. Bu esnada, genişlemek için birbirlerinden daha çok materyal ve makine satın almaya istekli olacaklardır. Yüksek kârlar aşırı birikimi (ve “*eksik tüketimi*”) engeller. Benzer şekilde, yüksek kârlar orantısızlığı engeller, işleri rayına sokar. Daha fazla kârla her şey daha sorunsuz olacak ve daha kolay eşleşecektir. Buna karşılık, düşük kârlar “*aşırı üretim*” ve orantısızlığı arttırarak ters etki yaratacaktır. Bazı metaların “çok fazla”

görünmesinin tek nedeni “azlık” olması, yani artı değerin “çok az” olmasıdır.

Kâr Oranının Düşme Eğilimi

Daha önce belirtildiği üzere, her kapitalist firma en modern teknoloji ve en verimli yöntemlerle kârını arttırmanın yollarını arar. Bu da işçi başına verimliliği arttırmak için daha çok ve daha iyi makineye yatırım yapmak anlamına gelir. Genişledikleri oranda daha çok işçi çalıştırabilirler; ancak mekanizmanın işlemesi için bundan daha fazla makine ve materyal satın alırlar.

Sonuç olarak, firmanın çalışanları aynı zaman diliminde daha çok üretebilecek, her ürün rakip firmalarinkinden daha ucuz olacaktır. Fabrika sahipleri, piyasadaki diğer ürünlerden daha ucuz mallarıyla piyasayı istila edeceklerdir – rakiplerinden daha çok kâr yüzdesi ekleseler de-. Daha büyük bir pazar payı elde edecekler, esas önemlisi, daha büyük kâr sağlayacaklardır. (Bu yöntemlerle, daha büyük yatırımları sayesinde bütün kapitalist firmalarca üretilen artı üründen elde ettikleri pay da daha büyük olacaktır.) Eninde sonunda rakipler de yeni tip makineleri tesis ederek arayı kapatacaklar, ya da iflas edeceklerdir. Her iki durumda da, başlangıçtaki girişimciler, sektördeki verimlilik düzeyi için yeni bir normal oluşturmuş olacaklardır.

Tekil fabrika daha büyük kâr elde eder; fakat aslında öncekinden daha az bir oranda artı değer katkısında bulunur. Kâr, işçilerin karşılığı ödemiş emeğinden başka bir şey değildir. Makinelerin amacı emeğin yerine geçmeleri, daha çok üretim için daha az emek harcanmasıdır. Fabrika sahipleri daha fazla işçi çalıştırdıkları için daha çok artı değer elde etmiş olabilirler; ama daha fazla makine satın almışlardır, bu nedenle artı değerin toplam yatırıma oranı düşer. Ne zaman bütün sanayi yeni teknolojiyi benimser, işte o zaman tüm endüstri daha düşük oranda artı değer üretir hale gelir.

Bir ekonominin çoğu benzer yeni teknolojiyi benimsediği zaman, artı değerin toplam oranı düşmüş olacaktır. (Sabit sermayeyi de içeren) Toplam yatırım miktarı artacak, ama artı değerin toplam miktarı, tüm toplum için, orantılı olarak artmayacaktır. Toplam artı değer yığını istihdam edilen işçi sayısına göre artmış veya azalmış olabilir; ama bunun

toplam yatırıma oranı artmış olmayacaktır. Bir başka deyişle, kâr oranı azalacaktır. (Klasik politik ekonomistler, azalan kâr oranını Marx'tan önce fark etmişlerdi, fakat bunun için iyi bir açıklamaları yoktu.)

Makine ve materyallerin işçilere basit oranı bir *“teknik kompozisyon”*dur. (Bunun nasıl ölçülebileceği net değildir. Belki ağırlıkla?). Eğer sabit sermayenin değerinin değişken sermaye değerine oranıyla ölçülürse (her bileşenin para veya emek süresi olarak ne kadar ettiği,) bu “değer kompozisyonu”dur. İkisi bir araya getirildiğinde Marx'ın (her nedense) *“organik kompozisyon”* olarak bahsettiği şey ortaya çıkar. Daha çok makine, daha çok organik kompozisyon ve daha düşük kâr oranı demektir.

Üretimdeki makineleri arttırmanın tek amacı emek kullanım miktarının azaltılmasıdır. Yüksek verimlilik, emeği dışarı iter. Marx'ın *“yedek işgücü ordusu”* olarak isimlendirdiği artık nüfus, yani işsizlerden oluşan bir havuz yaratılmış olur. Bazıları her an çalışmaya hazırdır (*“seyyar”* yedek işgücü ordusunun üyeleri.) Diğerleri başka yerlerde meşgul olsalar da daha çok işçiye ihtiyaç olduğu zaman çağrılabilirler (*“örtük”* yedek ordu olarak bahsedilir). Bunlar yoksul köylülerden ve aynı zamanda ev kadınlarından oluşmaktadır. İşgücü (genelde düşük ücretli) kıtlığı oluştuğunda, kadınlar işgücüne katılmaya çekilebilir veya zorlanabilirler. Ancak daha fazla *“ihtiyaç duyulmadığında”* her zaman ailelerinin içine geri itilebilirler. En azından bu zamana kadarki tarih bunu göstermiştir. Bazıları ise basitçe yoksulluğa ve uzun süreli işsizliğe saplanmışlardır: *“durgun”* yedek ordu.

Sağlıklı Resesyonlar

Kâr oranı ekonomik döngüleri etkiler. Son gerilemeyi müteakip ekonomi tekrar genişlediğinde, kâr oranı önce yükselişe geçer. Ama döngü bir defa zirveye ulaştı, bu oran inişe geçmeye başlar. Yeni makineler kâr oranının düşmesine neden olacak şekilde bütünüyle sermayenin organik kompozisyonunu arttırır. Bu esnada, kapitalistler en azından işçilerin bir kısmının ücretini arttırmaya zorlanmışlardır. Bunun nedeni üretimin genişlemesiyle vasıflı işçilerin azlığından kaynaklanan darboğazı da içeren işçi kıtlığındaki artıştır. İşçiler daha yüksek ücret ve daha iyi koşullar için grev yapma eğilimindedir ve kapitalistler de buna razı gelmektedir. Bu da kârın azalmasının sebeplerinden biridir.

Kapitalistler kâr akışını sürdürmek için bankalardan ve birbirlerinden borç para alırlar. Borçlar yığılır. Spekülasyon yapar, sallantıda projelere yatırım yapar ve “*balonlardan*” hisse alırlar. Bu durum ekonominin gerçek metalar, fabrikalar ve insanlar tarafından yapılan diğer şeyler; ve her şeyin sahipliğini kazandıran kağıt parçaları olarak bölünmesiyle daha kolay hale gelir. Birincisi burjuva ekonomistleri tarafından “reel ekonomi” olarak adlandırılır ve değer ihtiva eden mal ve hizmetleri kapsar. İkincisi “*kağıt (para) ekonomisi*” veya “*sanal ekonomi*” olarak adlandırılır. Hisse senetleri kapitalistlere artı değer üzerinde haklar sağlar. Bunlar değerın üretildiği gerçek işyerleri ve iş süreçleri ile çok az bir ilişki içinde olacak şekilde alınıp satılırlar. Marx’ın deyiimiyle bunlar “*fiktif sermaye*”dir.

Sonunda çöküş gerçekleşir ve bu iyi bir şeydir de. Resesyonlar kapitalist ekonominin kârlılığı için hayati önem taşır. Eski moda teknoloji kullanan zayıf firmalar iflas eder. Teknolojileri ya çöpe atılır ya da daha iyi işletilen firmalarca ucuza satın alınır. Gerileme sırasında genel olarak makineler ucuzlatılacaktır; emek gücü de öyle. Daha çok işsiz olacak; işçiler daha düşük ücreti kabul etmek zorunda bırakılacaklardır. “*Aşırı üretilen*” mallar satılacak veya imha edileceklerdir. Borçlar ve spekülasyonlar ise iflaslarla silinip süpürülecektir. Güçlü firmalar zayıf firmalardan kaynaklarını satın alarak daha büyük şirketler oluşturacaklardır. Tüm bu unsurlar daha kârlı bir ekonomi için engelleri ortadan kaldırmaktadır.

Böylece yeni bir refah dönemine doğru ilerleyen yeni bir yükselme başlar. Krizin dibe vuruşu işe yaramaz şeyleri temizlemek ve yeni bir yükselişe hazırlanmak için gerekiydi.

Azalan Kâr Oranlarına Karşı Eğilimler

Kâr oranının düşme eğilimine karşı eğilimler bulunmaktadır. Ekonomik döngü, özellikle de gerileme kısmı, bu karşı eğilimleri harekete geçirir ve kârlılığı geri getirir.

Bu karşı eğilimlerden birkaç tane vardır. Örneğin, yatırımdan ürünlerin satışına ve yeniden yatırıma kadarki devir hızı bir sanayiden diğerine farklılık gösterir. Bu kendi içinde orantısızlığa neden olabilir. Ancak devir ne kadar hızlıysa kâr oranı da o kadar yüksektir.

Çeşitli biçimlerdeki emperyalizm de kârları arttırmaktadır. Metaları ülkede üretilebildiğinden daha ucuza ve daha çok kârla getirmektedir.

Asıl karşı eğilimler daha baştan kâr oranının düşmesine yol açan üretkenliğin (sermayenin organik kompozisyonun artışından dolayı) genişlemesinin kendisi nedeniyle gerçekleşmektedir. Genişleyen üretkenlik metaları daha ucuz (daha değersiz) hale getirir. Eğer bu yaygınlaşırsa, o zaman endüstriyel kapitalistin satın aldığı sabit sermaye (makine ve materyaller) ucuzlar. Kapitalist gidip daha ucuz makineleri satın alsa da almasa da, kapitalistlerin elinde tuttukları makineler değer kaybeder, ucuzlar. Eğer sermaye sahibi daha önceki kârının aynısını yaparsa, şimdi daha ucuz yatırım giderleri ile karşılaştırılacak; dolayısıyla kâr oranı yükselecektir.

Bunun aynısı endüstriyel kapitalistlerin diğer giderleri için; işçi ücretleri için daha da geçerlidir. Genel olarak üretkenlik artarken, işçilerin kendilerini devam ettirmek ve yeniden üretmek için satın aldığı mallar da ucuzlar. İşçilerin meta işgücünün maliyetini oluşturan yemek, giyecek, barınak, eğlence ve eğitimin tamamı üretilmek için daha az emek gerektirir (daha az değere mal olur). Şimdi işçilerin ücretlerini düşürmek fakat aynı zamanda da yaşam standartlarını korumak mümkündür. Kazandıkları malların kullanım değerleri aynı kalırken, ücretlerinin değişim değeri azalır. (Bu ücret azaltımı direkt olarak ücretleri kesmekle veya -işçiler için daha az provokatif olacak şekilde- enflasyonla yapılabilir.) İşçilerin ürettikleri değerden aldıkları pay azalırken, satın alabilecekleri kullanım değerleri aynı kalabilir – hatta artabilir bile! Bu nedenle, işçilerin yaşam standartlarını düşürmeye gerek kalmadan artı değer yükselir. (Bu eğilim aynı zamanda sanayileşmiş ülkelerdeki yüksek yaşam standartlarına sahip işçilerin yoksul ülkelerdeki işçilerden daha mı çok yoksa daha mı az sömürüldüğü sorusuna cevap vermeyi zorlaştırmaktadır.)

Dahası, kapitalist firmalar daha da büyür ve yoğunlaşır (aşağıya bakınız). Bu direkt olarak kâr oranının azalmasını önlemez; ancak belirli bir yerde daha çok miktarda artı değer üretir. Bu da azalan oranların ani etkilerini önlemekte oldukça etkili olur. (Öte yandan, firmalar ne kadar büyürse yapılması gereken yatırım da o kadar artar ki, azalan kâr oranları bunu gerçekleştirmeyi zorlaştırır.)

Orantısızlık ve aşırı üretimin arkasında yatan kâr oranının düşme eğilimi, ekonomik döngülerde ana bir etkidir. Tarihsel olarak, döngülerin gerileme dönemiyle karşılanmış ve düzene sokulmuştur ve böylece kapitalizm yeniden kârlılığa kavuşmuştur. Böylece sistem ileri doğru hareket edebilmiştir.

Bu karşı etkiler azalan kâr oranlarını bu şekilde dengeleyebilir ve uzun vadede oranların azalması anlamsızlaşır demek midir? Hayır. Zaman geçtikçe, sermayenin (değer kompozisyonu da içeren) organik kompozisyonunun karşı eğilimlere rağmen arttığı gözlemlenmektedir.

John Henry balyoz kullanmış olabilir; ama sonradan otomatikleştirilmiş devasa madencilik ekipmanlarıyla ikame edilen buharlı taş kırma makinesine yenildi. Kürekler ev büyüklüğündeki hafriyat kaldırma makineleriyle ikame edildi, tavllanmış çelik de neredeyse otomatikleşmiş fabrikalarla. Atlar traktörlerle, trenlerle ve uçaklarla. Kalem ve kağıt bilgisayarlarla. Doğrudur ki, kazma ve hafriyat kaldırma makinesi arasındaki değer farkı ağırlıkları arasındaki farktan daha az olabilir. Ancak, traktör kürekten çok daha pahalıya mal olmaktadır. Aynı büyüklükte bir çukuru kazmak için gereken işçi sayısı da çok azalmıştır. Bu daha az kâr oranına doğru, uzun vadeli bir eğilime yol açmalıdır.



4. Bölüm

Kapitalizmin Kökenindeki İlkel Birikim

Marx'a göre, kapitalizmin başlangıcı, ortası ve bir sonu vardır. Peki, o başlangıç neye benziyordu? Klasik politik iktisatçılara göre, ki aslında onlar bu soruyla pek ilgilenmezler, kapitalizm feodalizmin kuytu köşelerindeki ve çatlaklarındaki küçük işletmelerle başladı. Peyderpey, bu işler yeni çalışanların işe alınmasını sağlayacak noktaya gelineceye kadar sahiplerine daha fazla para kazandırdılar. İlk işçiler [o ana kadar] asıl işadamları kadar gayretli olmadıkları için işe alınmaya müsaittiler. Ezop'un fablındaki gibi asıl kapitalistler çalışkan karıncalar gibiyken, işçiler tembel çekirgelerdi. Sonunda kapitalistler derebeylerin yerine geçecek kadar zenginleştiler.

Öncelikle, bu sevimli hikaye Cromwellci İngiliz devrimindeki; ABD, Fransız, Güney Amerika ve Karayip devrimlerindeki; ve 1848'deki başarısız Avrupa devrimindeki şiddetli ayaklanmaları görmezden geliyor. Ancak bu hikayenin bir kısmı şüphesiz doğru. Kendi sermayelerini biriktiren demirci ve küçük zanaatkârlar vardı; doğrudan üretime yatırım yapmaya karar verinceye kadar geniş çapta ayrıştırılmış pazarlar arasında mal taşıyan tüccarlar vardı. Ancak, bu kapitalizmin başlangıcının

asıl dinamiğini yakalayamamaktadır. “Oysa tarihte, fethin, köleleştirme- nin, soygunun, cinayetin, kısaca cebrin büyük rol oynadığı herkesçe bilinir.” (Kapital I, 1906; sf. 785).[i]

“İlk zamanlar” (içindeki birkaç döneme de alan bırakabilmek için “çağ” kelimesini kullanacağım), Kapital I’de Marx tarafından, “kapitalizmin tarih öncesi aşaması” olarak tarif edilmişti. Ricardo’dan ödünç alarak, Marx bunu “*ilkel birikim*” (Almancası “*Ursprünglich*”) olarak adlandırdı. Bu terim aynı zamanda “*birincil*”, “*orijinal*”, “*ilk*” veya “*bozulmamış*”[ii] birikim olarak da çevrilebilirdi. Kapitalizmin daha geniş çapta, sadece bir ülkede olsa bile, başlaması için gerekli olan iki şey vardı: servet yığınlarının onu yatırıma (sermaye) çevirebilecek azınlığın elinde toplanması ve ikinci olarak, kapitalist düzen altında fabrika ve tarlalarda çalışabilecek serbest[iii] işçiler.

Avrupa’da, bu iki şey yasal veya yasadışı şiddetle gerçekleştirildi; köylüleri topraklarından sürüp yerlerine koyunları getirerek; daha önce bütün köylülerin kullanımına açık olan ortak meralara el koyup onları beylere vererek; yoksulları yollarda boş boş gezinmeye zorlayarak; yoksulların ve işsizlerin haklarını kısıarak, vb. kazanıldı. Dünya çapında, Avrupalı hükümdarlar kıtaları ve alt kıtaları zapt ettiler – Amerika, Hindistan, Asya’nın diğer kısımları, Avustralya ve Afrika. Amerikan yerlileri soykırıma maruz kalırken, siyahlar da vatanlarından uzakta köleliğe zorlandılar. Avrupalı halklar bir zamanlar başkalarına ait olan topraklara yerleştirildiler. Asya-Hindistan ekonomisi ithalat sebebiyle zarar gördü ve (altından pamuğa kadar) doğal kaynakları bile ellerinden alındı.

“Amerika’da altın ve gümüşün keşfi, yerli nüfusun kökünün kazınması, köleleştirilmesi ve madenlere gömülmesi, Doğu Hint Adaları’nın fethinin ve yağmalanmasının başlaması, Afrika’nın ticari siyah-derili avı için bir ağıla dönüştürülmesi, kapitalist üretim çağının gül rengi şafağını ilan ediyordu. Bu huzurlu gelişmeler, ilkel birikimin önemli anlarıydı.” (Kapital I, 1906; sf. 823).

[i] Marx, Karl (1906). *Capital: a Critique of Political Economy*; Vol. I: *The Process of Capitalist Production* (F. Engels, ed.). NY: Modern Library.

[ii] Metnin aslında -“primary,” “original,” “initial,” or “unspoiled”-

[iii] Metnin aslında “free”

Marx, kapitalizmin kökenindeki sınıf, milliyet ve ırkın etkileşiminin tamamen farkındaydı.

Bazen Marksistler, hatta Marx'ın kendisi bile, anarşistleri ekonomik güçlerin rolünü önemsemeyip, devlet erkini abartmakla eleştirdiler. Ancak ilkel birikimden söz ederken Marx, devletin ve organize olmuş şiddetin diğer formlarının oynadıkları kilit rol konusunda gayet netti. Kapitalizmin modern devleti yarattığı söylenebilirken, devletin de kapitalizmi yarattığı söylenebilir.

Kapital I'de, Marx “... devletin erkini, toplumun yoğunlaştırılmış ve organize kuvvetini (zorunu)[iv], feodal üretimden kapitalist üretime dönüşüm sürecini... bir sıcak sera misali hızlandırmak için kullanmışlardır... Zorun... kendisi iktisadi bir erktir.” diye yazmıştır. (Marx, 1906; sf. 823 – 824).

Anarşist Kropotkin aynı dönemden “16. ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkmakta olan devletin şehir merkezlerine ilişkin rolü, şehirlerin bağımsızlığını yok etmek, tüccar ve zanaatkarların zengin loncalarını yağmalamak, loncaların yönetimini.... kendi ellerinde yoğunlaştırmak olmuştur... Aynı taktik köylere ve köylülere de uygulanmıştır... Devlet... köy komününü yok etmeye koyuldu, köylülere pençesinde mahvetti ve ortak toprakları yağmaladı.” diyerek bahsetmektedir. (Kropotkin, 1987; p. 41).[v] Marx'ın ilkel birikim kavramıyla tam olarak aynı olmasa da aynı süreci tanımlamaktadır.

Kapitalizmde Kadın

Marx ilkel kapitalist birikimin cinsiyet üzerindeki etkilerini doğrudan tartışmamıştır. Ancak, Marx'ın ilkel birikim kavramı kadınların tarihini anlamayla ilişkilidir – ve kapitalizmin kökenini anlamak için kadının rolü çok önemlidir.

Dinler ve Ortaçağ tarihi uzmanları kadar feminist tarihçiler de Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika'da “cadıların” gördüğü zulüm üzerine çalış-

[iv] Metnin aslında “force”; ilk cümlede kuvvete yakın bir anlam taşıırken sonraki cümlede “zor” anlamına yakınlaşmakta.

[v] Metnin aslındaki referans kaynak listesinde yok. Fakat bu alıntı, kaynaklarda daha yeni bir basımı verilmiş şu kitapta bulunmakta: Kropotkin, Peter (2002). *Anarchism: a Collection of Revolutionary Writings* (R. Baldwin, ed.). Mineola NY: Dover Publications.

miştir. Bu zulüm 16. ve 17 yüzyıllarda, biraz da öncesi ve sonrasında yoğunlaşmıştır. Sadece kadınlardan oluşan, sözümona şeytana tapınan sapkın bir mezhebe dahil olmakla suçlananlara karşı, kilise tarafından yönlendirilmekle beraber devlet yetkililerini de içeren bir kuru gürültü başlatılmıştır. Özel mahkemeler kurulmuş, işkence yöntemleri standartlaştırılmış, cadı avı kılavuzları yayınlanmıştır.

Bu zulme maruz kalan kadın sayısı bilinmemektedir. Bazı tahminlere göre milyonlara ulaşmaktadır, ancak en iyi tahminle, üç yüzyıl boyunca, 200 bin kadın büyücülükle suçlanmış, bunlardan 100 bini öldürülmüştür. (Federici, 2004)[vi]. Bunlardan kaçının sadece birileri tarafından hoşlanılmadığı için öldürüldüğünü, kaçının ebe veya otacı, kaçının Hristiyanlık öncesi dinlerin mensubu olduğu ve kaçının gerçekten şeytana taptığını, [gerçekten] tapanlar varsa [bile], bilmek imkansızdır.

Cadı avı, nüfusun yarısına karşı, daha çok şehirlerdeki ve kırsaldaki yoksul kadınlara odaklanan bir saldırıydı. Sözde cadılara karşı yürütülen kampanya devlet ve kilise tarafından teşvik edilen kadın düşmanı fikirlerin bir parçasıydı. [Bu cadı avı] Histeriyi kışkırttı ve insanların korkularının ve öfkelerinin zenginlerden yoksullara yönlendirilmesini sağladı (Zamanında antisemitizmin yükselişinde olduğu gibi). Erkeklerin, genel şartları zayıflasa da, eril önceliklerine bağlı kalmalarını sağlayarak çalışanları böldü. Kadını geleneksel işgücünün dışına sürükledi. Kadınları modern “*ev kadınları*” ve işçi sınıfının bir parçası olacak şekilde hazırladı.

Marx kapitalist ekonomide kadının rolünü tartışmasa da, bu onun teorisinde örtülü olarak vardır. Tabii ki kadınlar da erkekler gibi ücretli işlerde çalışabilirler ve Marx onların fabrika ve madenlerdeki güncel koşullarını anlatır. Aynı işlerde çalıştıklarında erkeklerden daha az ücret aldıkları bu durumda, daha korunmasızdırlar. Kadın ücretli işgücü ve çocuk işgücü Marx’ın döneminde, 19. yüzyıl İngiliz sanayisinde yaygındı. Ücretli kadın işgücü şimdi de yaygın. (Kadın işçilerin doğrudan sömürülmesi, artan bireysel bağımsızlık gibi pozitif etkileri yok etmiyor.)

Ancak ücretli çalışanlar olarak değil, işçi sınıfının ücret almayan üyeleri olarak da kadınlar için geçerli olan başka, ve daha temel, bir rol var-

[vi] Federici, Silvia (2004). *Caliban and the Witch: Women, the Body, and Primitive Accumulation*. Brooklyn NY: Automeidia.

dı. (İşçi sınıfı – bir sınıf olarak – şu anda işi olanlardan daha geniştir; çocukları, işsizleri, emeklileri, evde çalışan eşleri ve anneleri de içerir.) (Çoğunlukla erkek olan) İşçilerin emek gücü metası, onları rejenere etmek için gerekli olan şeyleri, dinlenmeleri ve ertesi gün çalışabilecek hale gelmelerini sağlamayı içeriyordu. Erkeklerin rejenere olmalarıyla ilgilenmek de “*ev kadınları*”[vii] olarak kadınlara düştü. Ücretin karşılığı (“*aile ücreti*”) yeni bir nesil işçilerin yetiştirilmesini de kapsıyordu. Bunu yapmak da kadınlara düştü. (Bu, gerekli sosyal psikolojinin ve ideolojinin çocuklara aktarılmasını da içeriyordu.)

Bütün bu işlerde, evdeki kadın doğrudan artı değer üretmiyordu, ancak kocaları, çocukları ve kendileri için gerekli “*emek gücü metasını*” (yeniden) üretiyordu. Eğer (Marx’ın yaptığı gibi) kapitalist “*üretken emeği*” sadece doğrudan artı değer üreten şey olarak tanımlarsak, bu (dar, teknik anlamda) “*üretken*” değildi, ancak artı değerün üretilmesi için hayati bir emektir, yani gündelik dilde, oldukça üretken bir emektir!

Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni kitabında, kadının yeniden üretim emeğini (üst yapıdan farklı olarak) sanayi üretimi kadar toplumun alt yapısının bir parçası olarak tanımlamıştı. Engels’e göre, sınıflı toplum, kadının asli ezilmesinden doğmuştur.

Yukarıda yazılanlar kadının nasıl ezildiğinin yeterli bir analizi değildir; ancak (sömürünün kapitalizm öncesi biçimlerinde olduğu gibi) kadının ailede ve işyerinde ezilmesinin, kapitalizmin sömürüsüyle iç içe olduğu açıktır.

İlkel Sermaye Birikiminin Ekolojiyi Tahrifatı

Marx ve Engels, erken kapitalizmin biyolojik çevreye ne şekilde zarar verdiğinden söz ettiler. İnsan emeğini insanın doğayla etkileşme, biyolojik dengeyi korurken insani ihtiyaçlarını karşılama yolu olarak görüyorlardı. Bunu insanlar ve doğa arasında bir “*metabolizma*” olarak gördüler. Ancak kapitalizmle beraber metabolizmada bir “çatlak” meydana geldiğine inanıyorlardı.

Onlara göre en önemli unsur, şehir ve kırsal, sanayi ve tarım, kasaba ve tarım alanı ayrımıydı. Bu kavram onlardan önce burjuva tarımbilim uz-

[vii] Metnin aslında: -“*homemakers*” (or “*housewives*”)-

manlarının yanı sıra, bazı “ütöfik sosyalistler” tarafından da ileri sürölmüştü. Kropotkin ve diğör önde gelen anarşistler de (bazıları da onun gibi profesyonel jeolog ve coğrafyacıydı) modern Yeşiller hareketinden oldukça önce bunu bir problem olarak ileri sürdüler.

Marx ve Engels’in işaret ettiğı, çiftliklerin ve şehirlerin artan şekilde ayrıştığıydı. Tarım, bir zamanlar gıdaların yerel tüketimi ve hayvan ve insan gübreleriyle toprağı geri dönen besinleri topraktan çekip aldı. Ancak şimdi hayvan ve bitki besinleri artan mesafeler üzerinden şehirlere taşınıyordu. Bunların nihai atıkları toprağı geri döndürölmüyor, çevrelerindeki şehirleri, ırmakları ve gölleri kirletiyordu. Aynı anda – kömür tozu, boyalar ve pamuk tozu gibi- atık maddeler, havayı, suyu ve işçilerin ve diğörlerinin yiyeceğini kirletti. Engels Manchester’da, İngiliz sanayisinin merkezini gezip inceledi ve işçi sınıfının sağlıksız durumunu, içinde yaşadıkları kirli koşulları ve mahallelerinde yayılan hastalıkları not etti.

Tabii ki, o zamandan bu yana kapitalist üretimin ekolojik çevreye ve sağlığa olan hastalıklı etkileri hakkında çok fazla şey öğrendik, ancak Marx ve Engels bunu oldukça erken fark etmişlerdi.

İlkel sermaye birikimi çağında, kapitalistler toprağı besinlerinden yoksun bırakarak, şehirlerini temiz ve işçi sınıfını sağlıklı kılmak için harcamayıp varlıklı hale geldiler. Bunlar sadece kayıtsızlık veya ceahletle ilgili değil, servet biriktirmenin ve değör arttırmanın yollarıydı.

Üç Çağ

Grundrisse’de Marx kapitalizmin temel olarak üç çağı olduğunu öne sürdü:

“Sermaye zayıf oldukça, üretimin geçmişteki şekillerinin desteğine bel bağlar... Kendini güçlü hisseder hissetmez, koltuk değneklerini atar ve kendi kurallarına uygun olarak yoluna devam eder. Kendi gelişiminin önünde bir engel olduğunu hissetmeye başlar başlamaz, serbest rekabeti sınırlayarak, sermayenin kuralını daha mükemmel hale getiriyormuş gibi görünen biçimlere sığınır, ancak bunlar aynı zamanda onun ve ona dayanan üretim şeklinin çözölmesinin habercisidir.” (alıntı, Daum 1990; sf. 79)[viii]

[viii] Daum, Walter (1990). *The Life and Death of Stalinism: a Resurrection of Marxism theory*. NY: Socialist Voice.

Yani, ilk zamanlarda kapitalizm zayıftır. Genel üretim ve genişleme için pazar dışı güçlere (ilkel sermaye birikimi) bel bağlamalıdır. Zoru, devleti, dini histerileri, kadın karşıtı önyargıları, soygunu, köleliği ve doğal çevrenin “yağmalanması” yollarını kullanır. Bu sürecin 14.yüzyılda başladığı söylenebilir, ancak tepe noktasına 17. ve 18. yüzyıllar arasında ulaşmıştır.

Kapitalizmin 19.yüzyılda öncelikle İngiltere’de ve sonra bir dünya sistemi olarak sıçrama yaşadığı söylenebilir. Bu kapitalizmin sistem olarak zirvesi olduğu için, genişlemenin önündeki tüm engelleri yıkmak için temel olarak pazar güçlerine bel bağladı. Bu, kapitalizmin altın çağıydı! Aynı zamanda işçi sınıfının ve sosyalist hareketin de büyümeye başladığı zamanlardı. Marx’ın kitaplarını yazıp 1. Enternasyonal’e öncülük ettiği, Bakunin’in anarşist hareketi başlattığı zamanlardı.

Sonuncusu, kapitalizmin sınırlarına ulaştığı ve çelişkilerinin bütün toplumu parçalamakla tehdit ettiği 20. yüzyılın ilk zamanlarında başlayan nihai çağ. Bu konudan bir sonraki bölümde bahsedilecek.

Bu üç çağ arasında keskin ayrımlar yok. Bunlar sadece kapitalizmin tarihini kavramsallaştırmak için yapılan soyutlamalar. Özellikleri ve eğilimleri yönünden birbirleriyle örtüşürler. Devlet şiddetini de içeren ilkel (pazar dışı) birikim, pazar kapitalizminin yükselişinde de devam etti ve kapitalist gerilemenin son çağında tekrar genişledi.

Örneğin, ilkel birikim çağında Amerika’da Afrika kökenli kölelikte muazzam bir büyüme vardı. Bu 19.yüzyıla kadar devam etti ve çeşitli ülkelerdeki devrimci şiddetle sona erdi (Haiti, ABD, Güney Amerika’nın bazı kısımları, vb). Ancak, Afrika kökenlilere yönelik baskı devam etti. ABD’de, Jim Crow ırk ayrımı kanunları[ix] (gelenek değil, kanun) 19.yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına kadar devam etti; ve 20. yüzyılın sonuna kadar kaldırılmadı. Şimdi bile, Afrikalı-Amerikanlar baskı görüyor, ayrımcılık yaşıyor ve genellikle toplumun en alt noktasındalar. Kapitalizm ırkçılığını sona erdirebilmiş gibi görünmüyor.

[ix] “Jim Crow segregation laws”. Adını Jim Crow adlı, Afrikalı-Amerikanları aşağılamak amaçlı yaratılmış bir karakterden alan bu kanunlar, 1860’lardaki yeniden yapılanma döneminde Güney Eyaletlerinde yürürlüğe girmiş ve 1965’e kadar yürürlükte kalmıştır. “Ayrı fakat eşit” sloganıyla, sosyal hayatın her alanında beyaz Amerikalıları ve “coloured” (renkli) diye tabir edilen diğerlerini ayırmak üzere düzenlenmişlerdir.



5. Bölüm

Kapitalist Gerileme Çağı

Geçmişteki her sosyal sistem bir sona erişmiştir ve aynısı kapitalizm için de gerçekleşecektir. Daha önce alıntılandığı üzere; Marx kapitalizmin “kendisini, gelişimin önünde bir engel olarak görmeye başlayacağı...” bir noktaya geleceğini savunur.

Ekonomi Politğin Eleştirisi’nin önsözünde Marx şöyle yazar: “Gelişiminin belirli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, mevcut üretim ilişkileri ile veya – aynı şeyin sadece hukuki ifadesi ile – o zamana kadar çalıştıkları çerçeve içindeki mülkiyet ilişkileriyle ters düşerler. Bu ilişkiler, üretici güçlerin gelişme biçimlerinden, onların prangasına dönüşür. Ardından, bir toplumsal devrim çağı başlar.” (Daum, 1990’da alıntılanmıştır).

Sermayenin güçlü teknolojisi öyle muazzam üretken hale gelmiştir ki; -tümü kıtlık ekonomisi için geliştirilmiş olan- özel mülkiyet, sınıf çatışması, rekabet, ve milli sınırlar üzerine kurulu bir sistemin sınırları ile uyuşmaz. Değer için üretim, herkes için yararlı malların üretimini engeller. Kapitalizm daha az rekabetçi bir hale gelir; eski, pazar dışı,

devletçi destek metotlarını canlandırır; ilkel birikime geri döner. Bu, “kapitalist çürüme çağı”, “düşüş” veya “parazitlik” diye adlandırılmalıydı; “tekelci kapitalizm”in, “emperyalizm”in, “tekelci devlet kapitalizmi”inin, “finans kapitalizm”inin, veya “geç kapitalizm”in çağı.

Otomasyon, bilgisayarlar ve nano-teknoloji dahil, kapitalizmin yarattığı, üretkenlikteki tüm gelişmeler içerisinde en dikkate değer olan uluslararası işçi sınıfıdır. Bu sınıf yoğunlukla şehirlerde ve sanayilerde, kolektif biçimde ve işbirliği içinde bulunur (genellikle kendi çiftliklerini çalıştıran ve çoğunlukla müreffeh iş insanları olmak isteyen köylülerin aksine). Bu sınıf, elinde olan ziyadesiyle üretken yeni teknoloji ile, sınıfsız, veya devletsiz, veya savaşırsız, veya ekolojik yıkımsız yeni bir toplum yaratmak için, tüm ezilenlere öncülük edebilir. Bir buçuk yüzyıldan fazladır, bu modern işçi sınıfı çeşitli türde “sosyalizm”lerin bayrağı altında, kapitalizmi yıkmak için mücadele vermiştir.

Marx ve Engels (1900 civarında başlayan) esas kapitalist gerileme çağını görene dek yaşamadılar. Ancak, Hilferding, Lenin, Buharin, Troçki ve Luxemburg’u da içeren çeşitli Marksist teorisyenler tarafından analizler yapılmıştır. Tümü önemli kavrayışlara sahiptirler ancak, liberter-demokratik Marksist eğilimlerin gelişmesinde sadece Rosa Luxemburg etkili olmuştur. Lakin, ben Marx ve Engels’in esas teorilerine olabildiğince yakın durmaya çalışacağım.

Marx’ın bir kapitalist gerileme çağı tariflemeye haklı olduğu 1914’ten itibaren kolayca kabul edildi. Tarihte benzeri görülmemiş Birinci Dünya Savaşı yaşanmıştı. Bunun ardından 20ler’in yüzeysel refahı ve takiben dünya çapında bir on yıl süren Büyük Buhran geldi. Rusya’nın başarıya en çok yaklaşanı olmak üzere, Avrupa’nın her yanında devrim ve yarı devrimler vardı. Almanya, İtalya ve Doğu Avrupa’daki diğer devrimler başarısızlığa uğradı. Avrupa ve Birleşik Devletler’de büyük emek mücadelelerinin yanı sıra Çin ve diğer yerlerde ulusal isyanlar vardı. Nihayetinde tüm devrimci mücadeleler mağlup edildi ve yerlerine totaliter rejimler geçti. Sovyetler Birliği’nde Stalinizm, Rus devriminin son kalıntılarını da silip attı (anarşistler devrime ilk ihanet edenin tek partili bir polis devleti kuran Lenin ve Troçki olduğuna inanır). İtalya, Almanya, İspanya ve diğer ülkelerde faşizm iktidara geldi. Hatta kölelik, Nazizm ve Stalinizm altında bir devlet tedbiri olarak diriltildi. Sonunda dönem 2. Dünya Savaşı’nın yıkıcılığıyla sona erdi. (Savaş sonrası yükselişi aşağıda ele alacağım.)

“Tekelci Kapitalizm”

Bu kapitalist düşüş çağının altında yatan temel sebep nedir? Politik ekonomistler birçok şirketin bir pazarda rekabet içerisinde olduğu ve pazarın dayattığı fiyat ve kâr oranlarını kabul ettiği rekabetçi kapitalizmin süregeldiğini gerçek farz etmiştir. Marx, kapitalist işletmelerin gitgide büyüme güdüsüne ilk dikkat çekenlerden biriydi. “Yoğunlaşma ve merkezileşme”ye bağlı olarak devasa şirketlerin büyümesini öngördü. “Yoğunlaşma”, daha ve daha büyük şirketlere doğru, sermaye birikiminin daima büyüyen ölçeğiydi. “Merkezileşme”, ayrı sermayelerin dostane ittifaklarla veya birinin diğerini düşmanca ele geçirmesi yoluyla birleşmesiydi.

“Toplam toplumsal sermayenin çok sayıdaki bireysel sermayelere bölünmesi veya bölüntülerinin birbirinden ayrı yöne itilmesi hali, birbirlerine olan çekimleri ile etkisizleşiyor. . . Hali hazırda oluşmuş sermayelerin yoğunlaşması . . . kapitalistin kapitalist tarafından mülksüzleştirilmesi, birçok küçük sermayenin birkaç büyük sermayeye dönüşmesi söz konusudur. . . Bu . . . birikim ve yoğunlaşmadan ayırdır . . . Rekabet ve kredi, merkezileşmenin en güçlü iki kaldırıcılardır.” (Kapital I, 1906; sf. 686–687).

Bunun bu noktaya geldiği herkesin malumu. Nitekim, bir örnek olarak, Frances Moore Lappe şöyle yazıyor: “Sadece dört şirket uluslararası tahıl ticaretinin üç çeyreğini elinde tutuyor; ve Birleşik Devletler’de, 2000’de, – yönetim kurulları toplam ancak 138 kişi olan –sadece on kurum ABD’nin yiyecek ve içecek satışlarından sorumlu halde” (2011; sf. 11).

Trend bir ülkenin tüm sermayesinin tek yerde birleşmesi yönündeydi, ki bu devlet kapitalizmine temel olacaktı. Kapital I’de Marx, “Bu limite herhangi bir toplumda tüm toplumsal sermaye, tek bir kapitalistin veya tek bir kurumun elinde birleşene dek erişilmeyecekti.” demişti.

Ancak bu eğilim (her zamanki gibi!) karşı kuvvetler tarafından engellendi. Eğer birleşmeler teknik gereklilikler nedeniyle değilse, dev sermayeler büyüdükçe, iç rekabetçi güçlere bağlı olarak – “bölüntülerinin birbirinden ayrı yöne itilmesi” – daha küçük sermayelere bölünme eğilimindelerdi.

Devasa firmaların büyümesi de rekabeti sona erdirmedi. Devasa işletmeler gene de birbirleriyle rekabet ettiler. Alanlarında tekel olsalar bile diğer tekellerle yarıştılar. (örneğin, bir firma alüminyumda tekel olsa bile çelik tekeliyle rekabet ediyordu). Dev şirketler çoğunlukla daha kü-

çük şirketleri kullanmayı faydalı buldu (otomotiv üreticilerinin bayilik yoluyla dağıtım yapması gibi). Politik ekonomiye girebilen yeni buluşlar ortaya çıkıyor (kişisel bilgisayarlar gibi). Ve uluslararası şirketler var: onlarca yıl boyunca hiçbir ABD şirketi GM, Ford ve Chrysler'in otomotiv endüstrisindeki hakimiyetini kıramadı. Daha sonra Japonya, Kore ve Almanya'dan dev otomotiv üreticileri (devletlerinin de desteğiyle) önceki Üç Büyükler ile başarılı bir şekilde yarışabildi.

Bu gelişme Lenin ve diğerleri tarafından “*tekelci kapitalizm*” olarak adlandırıldı. Birkaçının egemenliği anlamına gelen “oligopol kapitalizm” olarak adlandırmak daha doğru olurdu. Küçük bir sayı dahi bir alana hakim olsa, bu yarı-tekeller pazarın güçlerini tekelci bir tavırla saptırırlar. (burjuva ekonomistleri bunu “*eksik rekabet*” olarak adlandırırlar). Bu, değer kanununun (metaların içerdikleri toplumsal olarak gerekli emeğin miktarına göre mübadele edilme eğilimi) saptırılmasını da içerir. Ancak saptırılmış pazarlar da hâlâ pazardır; saptırılmış değer ilişkileri de hâlâ değer ilişkisidir.

Marx merkezileşmiş büyük sermayenin büyümesini çoğunlukla ilerlemeci gördü. İşçiler için büyük eziyete sebep olduğunun farkındaydı, ancak sosyalizme (komünizme), sınıfların ve yoksulluğun sona ermesine altyapı hazırladığını düşünüyordu.

Anarşistlerin büyük sermayenin büyümesine karşı daha eleştirel bir tavrı vardı. Büyümenin bir gün işbirliği içinde hareket eden, kâr amacı gütmeyen bir üretim sistemini, sosyalizmi mümkün kılacağı konusunda aynı fikirdelerdi. Ancak, ekonomik merkezileşmenin sadece bir kısmı teknik olarak daha verimli üretim metotlarına bağlı olarak gerçekleşmişti (Marx'ın önermeleriyle çelişmeyen bir noktadır). Sıklıkla, şirketler sadece finansal sebeplerle, veya işçilerin üzerindeki güçlerini arttırmak için, veya pazarlara daha iyi erişim sahibi olmak için birleşiyorlardı. Böylesi zayıf sebepler sıklıkla yarı-tekellerin bir süre sonra parçalara ayrılmasına neden oldu. “*Tekelci kapitalizm*” çoğunlukla, verimli üretim ve dağıtımı, icat kabiliyetini (yeni icatların ve yeni iş yaratımının ortaya çıkması büyüklerdense küçük şirketlerde daha olasıdır) engelleyen aşırı merkezileşmeye sebep oldu. Bu görüş anarşistlerin, sosyal ve işbirliği içerisinde, aynı zamanda da merkezi olmayan, kökten demokratik bir ekonomi amacı ile uyumluydu.

Oligopolün Kapitalistler Üzerindeki Etkileri

Bazen Marx'ın, yoğunlaşmış sermayenin büyümesinin hissedar burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki orta katmanların varlığını sona erdireceğini öngördüğü söylenir, oysa bu doğru değildir. Marx küçük işinsanlarının, bağımsız profesyonellerin ve küçük çiftçilerin büyük sermayenin büyümesiyle sayıca azalacağını tahmin ediyordu. Ancak, devasa şirketlerin, sermaye sahipliği ile şirketi yönetme işi arasında bir ayrışmaya sebep olacağını da öngördü. *“Bir kapitalistin komutası altındaki endüstriyel bir işçi ordusu, gerçek bir ordu gibi, subayları (yöneticiler) ve astsubayları (ustabaşı, denetçi) gerektirecektir . . . Denetleme işi onların resmî ve tek işlevi haline gelir.”* (Kapital I, 1906; s. 364). Kapitalist kuruluşlar büyüdükçe, kapitalistlerin kendileri, en azından üretimsel açıdan işlevsiz hale gelir. Yöneticiler yönetir. Kapitalistler borsaya yatırım yapar.

Bu yeni yöneticiler ve denetçiler tabakasının esasen iki görevi vardır. Biri yapılmakta olan çeşitli işlerin koordinasyonunu sağlamaktır. Bu herhangi bir ekonomik sistemde yapılması gerekli olacak bir şeydir. Sosyalist demokraside, işlerini planlamak için buluşan işçiler tarafından yapılabilir, veya işçiler bir koordinatör seçebilirler, veya bu işi sıra ile yapabilirler. Kapitalist yöneticiler gerekli teknik işleri ifa ettikleri ölçüde metalleri üreten kolektif işgücünün parçasıdırlar.

Diğer yandan, kapitalistlerin ajanları ve kapitalizmin vücut bulmuş halleridirler. İşleri bordro mahkumlarını emekleri için zorlamak ve işçilerin *“aylaklık”* etmeyeceğinden emin olmaktır. Denetçilerin sermayedarlarla çıkarları çatışabilirken, işçilere göre onlar sınıf düşmanının parçasıdırlar.

Marx'a göre, sürekli büyüyen anonim şirketlerin, aile işletmelerinin yerini alması, kapitalizmin sonuna, son evresine işaret eder. Şöyle özetler; *“Bu kapitalist üretim tarzının, bizzat kapitalist üretim tarzı içerisinde ortadan kaldırılmasıdır ... Bazı alanlarda tekel kurar ve böylece devlet müdahalesini gerekli kılar. Yeni bir finans aristokrasisi, yeni bir asalaklar zümresi türetir ... birleşik kuruluşların teşvik edilmesi, hisse senedi çıkartmak ve hisse senedi spekülasyonları yoluyla tam bir sahtekarlık ve dolandırıcılık sistemi...”* (Kapital III, 1967; s. 438). Yarı-tekelin büyümesinin, devletin ekonomiye daha fazla iştirakinin yanında finansın ve spekülasyonun büyümesiyle de sonuçlanacağını düşünüyordu (ki hepsi de gerçekleşti).

Oligopolün İşçi Sınıfı Üzerindeki Etkileri

Sıkça yapılan başka bir yanlış Marx okuması ise -büyük sermayenin büyümesinin işçi sınıfı arasında yoksulluğun artmasıyla sonuçlanacağını öngören- sözümona “*yoksullaşma teorisi*”dir – Bu “*genel kapitalist sermaye birikimi yasası*”nın yanlış bir yorumudur. (Tekrar: Marx’ın tüm “*yasaları*”, zıt eğilimlere rağmen etkilerini gösteren “*eğilimler*”dir.) O, tüm işçilerin derhal ve sürekli olarak sefalete sürükleneceğini düşünmüyordu. İşçilerin sömürülürken de görece iyi ücretler alabileceklerini biliyordu. İşçilerin, ekonomik döngünün refah zamanlarında daha yüksek ücretler alacaklarını öngörüyordu.

Kapitalistler sürekli olarak işçilerin yaşam standardını aşağıya çeker ve işçiler de buna karşı koyar. Bir süre için bu görece sabit bir emek gücü metası değerine dönüşür. Ancak kapitalistler işçilere baskı uygulamaya devam edeceklerdir; (aşağıda detaylandırılacağı üzere) özellikle de kâr oranları düştüğünde ve patronlar artan merkezileşmeye bağlı olarak daha güçlü hissettiklerinde. Artan üretkenlik, kapitalistlerin işçilere ödediklerinin değerini sabit tutarken hatta düşürürken, kullanım değerlerine göre belirlenen yaşam standartlarını korumalarına izin verir. Bu en azından kriz çok derinleşip, kâr oranları çok düşüp, kapitalistler işçilere saldırarak ücretlerini radikal bir biçimde kesmek zorunda kalıncaya dek devam eder.

İşçiler kendilerinin ve ailelerin yaşam standartlarını korumak, mümkünse iyileştirmek için karşı koyarlar. Bu iyidir, der Marx, ancak kapitalist sömürünün kendisine doğrudan meydan okumaz.

“Ne var ki, daha iyi giyinme, daha iyi beslenme, daha iyi muamele ... kölenin sömürülmesini ne derece ortadan kaldırırsa, ücretli işçinin de o kadar kaldırır. Emek fiyatının yükselmesi ... aslında yalnızca, ücretli işçinin kendisinin demirini dövüp boynuna geçirdiği altın zincirin uzunluk ve ağırlığının, daha gevşek bağlanmaya izin vermesidir ... Bundan dolayı, emek gücünün durmadan yeniden satılma zorunluluğu, sözü edilen koşulların işçiler için uygunluk derecesi ne olursa olsun, emek gücünün satış, koşulları içinde yer alır.” (Kapital I, 1906; s. 677–678).

Sermaye birikimi ve merkezileşme arttıkça, işçilerin ücretleri düşebilir veya bir süre için iyileşebilir. Ancak kapitalistlerin durmaksızın artan gücü altında maruz kaldıkları tahakküm ağırlaşır. Bu esnada, artan

üretkenlik (sermayenin artan organik kompozisyonu) üretimde gereken insan emeğinin oranını azaltmaya devam eder. İnsanlar işlerini kaybeder, ki bu da yedek işsiz ordusunu, işsiz işçiler havuzunu genişletir. Yokluk ve sefaletleri zaman içerisinde daha kötü hale gelir, ve örgütlü işçilerin bile standartlarını tehdit eder.

“Sermaye biriktiği oranda geliri düşük veya yüksek fark etmeksizin, işçinin payı azalacaktır . . . Bu yasa emekçiyi sermayeden kopamaz hale getirir...” (Kapital I, 1906; s. 708–709; vurgu bana aittir).

Oligopol ve Kâr Oranı

Kâr oranının azalma eğilimi, oligopol, tek el ve hatta tam birleşme (devlet kapitalizmi) karşısında nasıl etkilenir? Açıkça, üretkenlik artmaya devam eder, bu sermayenin organik kompozisyonunu arttırır, bu da kâr oranını düşürmelidir, ancak düşürür mü?

Tekel veya oligopolün kâr oranları üzerindeki ilk görülen etkisi, ortalama kâr oranına müdahale etmektir. Dev şirketler, diğer kapitalistlerin onların bulundukları alanda yatırım yapıp fiyatları ve kârları aşağıya çekeceklerinden endişe etmeksizin fiyatlarını, ve dolayısıyla kârlarını arttırabilirler. Tekel konumlarından dolayı diğer olası rakipleri dışarıda tutabilirler (tanim gereği, konumlarını tek el yapan da budur). Tekel (veya yarı-tek el) konumları sahip oldukları patentlere veya devasa büyüklüklerine bağlı olabilir. ABD çelik veya otomotiv endüstrilerine girmek için büyük miktarda sermaye gerekir (bu yüzden ancak yabancı devler bunu yapabildi).

Bu sebeplerden dolayı, dev şirketler toplumda üretilen artı değerin fazlaca miktarını alabilir ve ellerinde tutabilirler. Bu da şirketler ne kadar zayıf ve küçükse, oransal olarak o kadar az pay alacakları anlamına gelir (artı değerin bir kaynağı olması gerekir). Ne var ki bu, toplumun yekvücut işçilerinin ürettiği toplam artı değerin miktarını değiştirmez.

Yoğunlaşmış ve merkezileşmiş büyük iş faaliyetlerinin bir başka etkisi de, tek bir yerde büyük miktarlarda artık üretmeleridir. Kâr oranı yüksek olmasa bile, herhangi bir şirketin toplam yekûnu büyük olacaktır. Bu, gerçek kâr oranını değiştirmez; ancak düşen kâr oranının etkilerini değiştirir. Büyük, merkezileşmiş bir toplam para, aynı toplam para küçük firmalara dağılırsa kullanamayacakları şekilde, başka yatırımlar için kullanılır.

Büyük şirketler de ölçek ekonomilerine bağlı olarak da kârlarını arttırabilirler. Ancak anarşistlerin ve diğer anti-merkeziyetçilerin de (Borsodi, Schumacher, vd.) savunduğu gibi, çoğunlukla gözardı edilen negatif ölçek ekonomileri de mevcuttur. Örneğin, dünyadaki bütün kriket kalelerini üreten merkezileşmiş bir fabrika, bunları yerel bir atölyeden daha ucuza üretebilir. Ama fabrikanın uzak mesafelerden hammadde, makine ve çalışan getirtmesi, ve daha sonra üretilmiş kriket kalelerini uzak mesafelere nakil etmesi gerekir. Bu negatif ölçek ekonomileri, çok büyük yarı-tekellerin parçalanmasında bir faktör olabilirler. Dağıtım maliyetlerinin merkezileşmiş üretimin avantajlarını dengelemesini, ampirik olarak belirlemek gerekse de, durum nadiren budur. (1930’larda Ralph Borsodi malların 2/3’ünün, ulusal ölçekten ziyade, küçük makinelerle, yerelde daha ucuza yapıldığını hesapladı. Ancak o zamandan beri teknoloji büyük oranda değişti; ve Borsodi bölgesel üretim için hesaplama yapmamıştı.)

Bununla beraber, tekeller ve yarı-tekeller daha az rekabet baskısı altındadırlar, ve dolayısıyla daha az yaratıcı ve daha az üretken olabilirler. Tekeller durgunluğa meyillidir. Bir yandan bu daha az artık değer üretir; diğer yandan da üretkenlikte büyümenin yavaşlaması, sermayenin organik kompozisyonunun büyümesini, ve buna bağlı olarak da kâr oranının düşmesini yavaşlatır. Bu dengenin nasıl oluştuğu ampirik bir meseledir. Lakin uzun vadede kâr oranının düşmesi, durgunluğun diğer nedenleriyle etkisizleştirilemez.

Ne var ki, büyük merkezileşmiş şirketlerin büyümesinin kâr oranlarına en önemli etkisi, ekonomik döngü üzerindeki etkisidir. Eğer döngü, son çöküşe dek giderse (1929’da olduğu gibi), oligopolistik kapitalizmde çöküş gerçekten çok kötü olacaktır. Bu ortamda ticari faaliyetler çok büyüktür, dolayısıyla çöküşleri de çok büyük olacaktır. Diğer şirketlere ve bankalara çok büyük borçlar içindedirler. Büyük sayılarda kişi çalıştırırlar. Birbirleriyle ve çok sayıda daha küçük firmayla alım-satım yaparlar. Yönetim kurullarındaki kişiler aynıdır. Yani herhangi bir şirket düşerse, tüm ekonomi üzerindeki etkisi çok büyük olur. Oligopolistik bir ekonominin yeniden ayaklarının üzerinde durması da çok büyük bir problemdir. Klasik burjuva iktisatçıları, bir ekonomik krizin her zaman kendini iyileştireceğini iddia etseler de, Keynes bunun artık koşulsuz olarak doğru olmadığını savundu. Yarı-tekeller çağında haklıydı da. Büyük Buhran on yıl sürdü,

ve yine de ABD işgücünün %20'sini bu dönemin sonunda işsiz bıraktı. Tamamıyla bitmesi ancak bir dünya savaşıyla oldu (aşağıya bakınız).

Bu yüzden, kapitalist sınıf, iktisatçıları, ve politikacıları yeni bir Büyük Buhran'ın gerçekleşmesine izin vermemek konusunda kararlıdır. Şirketler ve bankalar (sloganda da olduğu gibi) “*batmak için fazla büyük*”, veya batmasına izin verilemeyecek kadar “*büyük*”türler. Hükümetler ve bankalar başka bir buhranı engellemek için yapabilecekleri her şeyi yapacaklardır. Alışlagelmiş metotlar, teşvikler ve sübvansiyonlar, vergi kesintileri, ve faiz oranlarını azaltan parasal önlemlerdir.

Bu metotların, en azından bir süreliğine işe yarayacağını farz etsek bile, ekonomik döngüyü ve çöküşlerini tamamen saf dışı bırakamayabilirler; ancak değiştirip, daha az feci hale getirebilirler. Ancak bu istenmeyen bir sonuç doğurur. Daha küçük ekonomik düşüşler, tarihsel görevleri olan kapitalist ekonomiyi temizlemek görevini yerine getiremez. Büyük çöküşler olmadan, verimsiz iş faaliyetleri iflas edemez; tekelsi kartellerin verimsiz iştirakleri (zorluklara hazır hale gelmek yerine) ticari faaliyet- te kalmaya devam edebilir; materyallerin maliyeti daha az düşecektir; ücretlerin seviyesi de daha az düşecektir; borçlar silinmeyecek ancak birikmeye devam edecektir. İş faaliyetinin maliyeti düşmediği için, kâr oranında, azalma eğilimini dengeleyecek bir artış olmaz. Burjuva iktisatçılarının çok gurur duydukları 1950'lerin ekonomik döngüsünün yüzeyselliği, daha büyük felaketlerin önünü açıyordu.

İlkel Birikimin Dönüşü

Pazar dışı, veya en azından değer üretmeyen metotlardan gelen servet, kapitalist kalkınmanın doruğunda bile kaybolmadı. Şimdi şiddetle geri dönmüş durumda. Artık “*ilkel*” (ya da “*ilksel*”), olmadığı için, bazen başka terimler kullanılıyor; örneğin David Harvey (2010) “*mülksüzleştirme yoluyla birikim*”i tercih ediyor. Kamu girişimlerinin özelleştirilmesini, doğal kaynakların (su gibi) özelleştirilmesini, ve eski “*Komünist*” ülkelerde devlet elindeki işletmelerin gayri-millileştirilmesi süreci (ekonominin geleneksel kapitalistlere devredilmesi), daha zayıf şirketlerin varlıklarının ellerinden alınması, genetik materyali patentleştirme çabaları, Çin'de ve dünyanın her yerinde insanların topraktan uzaklaştırılmaya devam edilmesi, vd.

Bu yeni ilkel birikim herşeyden çok doğanın yağmasıyla sürüyor. Yönetici sınıf, metalarını, değişken sermaye, sabit sermaye ve ortalama kâr bedeline satan bir firmanın kapitalist yönetimi gibi davranıyor. Metalarını sattıktan sonra, sabit sermaye bedelinden gelen parayı, eskileri yıprandıktan sonra yenilerinin masrafı için, kenara koymalı. Ancak böyle yapmıyor. Sabit sermaye bedelini kârının içinde sayıyor, dolayısıyla aslında kazandığından daha büyük bir kâr yaratmış oluyor. Kârının bir kısmı gerçekten fiktiftir. Belki sabit sermaye değerinin bir kısmını (bunu değişken sermaye sayarak), işçileri daha yüksek maaşla satın almak için kullanıyordur . Makinelerinin yıprandığı gün gelecek. O zaman bu görünürde kazançlı firma makinelerini yenileyemediği için batacaktır.

ABD ve dünyanın geri kalanının burjuvazisi, petrol, kömür, ve doğalgazdan yenilenebilir enerjiye geçmek için kenara para koymuş olmalıydı. Çevreyi temizlemek ve küresel ısınmayı engellemek için para ödüyormuş olmalıydı. Bunun yerine, varlıklarını kâr saydılar ve işçi sınıfının bir katmanını, görünüşte düzgün bir yaşam standardıyla satın aldılar.

Bu esnada tüm uygarlığımız karbon bazlı yakıtlar üzerine kurulu (petrol, kömür ve doğalgaz). Sadece ulaşım değil, gıda sistemimiz de (petrolden elde edilen yapay gübre ve yapay böcek ilaçlarına dayanan). Ve üretmek için plastik ve yapay elyafları (ikisi de petrol kaynaklı) kullandığımız tüm o şeyler var. Ancak bunlar kısıtlı, yenilenemeyen, eninde sonunda tükenen olan, ve gün geçtikçe elde edilmeleri daha da güçleşen hammaddeler. Yiyeceklerimizi, toprağımızı, havamızı, ve suyumuzu kirletiyorlar. Ve dünya çapında bir felakete sebep olacak olan küresel ısınmaya neden oluyorlar. Bazen, benzin fiyatları yükseldiğinde, liberaller petrol şirketlerinin kasten yüksek fiyatlandığını söyler. Bu o an için doğru olsa bile, uzun vadede doğrunun zıttıdır. Petrol şirketleri, varolan petrol kaynakları azaldığı zaman, çıkarılması zor petrole ulaşmak veya yeni enerji kaynakları geliştirmek için eninde sonunda ihtiyaç duyacakları maliyetleri dahil etmediklerinden, petrol üretiminin asıl maliyetini düşük fiyatlandırıyorlar! (Muhafazakârlar yenilenebilir enerjiye ve ekolojik olarak sürdürülebilir ekonomiye geçişin zor ve maliyetli olacağını iddia ediyorlar; haklılar.)

Doğanın yağmalanması sadece petrol ve enerji üretimi meselesi de değildir. Dünyanın ormanları (*“yeryüzünün ciğerleri”*) yok ediliyor. Okya-

nuslarda balık soylarını tüketecek şekilde aşırı avlanma yapıyor. Diğer türler yeryüzünden siliniyor. Kapitalizm dünyaya adeta bitip tükenmez bir madenmiş gibi davranıyor. Marx ve Engels tüm bunları öngöremedi; insanlık uçurumun kenarına bu kadar yaklaşımadan çok önce bir sosyalist devrim beklediler. Ancak, araçları anlamamıza yardımcı oluyor.

Emperyalizm

Sadece kendisinin bildiği nedenlerden, Lenin sadece geç kapitalizm çağını “*emperyalizm*” olarak adlandırdı. Aslında kapitalist emperyalizm, diğerlerinin yanında, Britanya, İspanyol ve Fransız imparatorlukları ile, kapitalizmin temellerine dek gider. (Roma İmparatorluğu veya Çin İmparatorluğu gibi kapitalizm öncesi emperyalizmin yanı sıra.)

Marx, politik yazılarında ve antropolojik defterlerinde, döneminin emperyalizmi hakkında makul miktarda yazı yazmıştır – özellikle Hindistan, Çin, ve İrlanda üzerindeki İngiliz hükmü, Endonezya üzerindeki Hollanda hükmü, Polonya üzerindeki Rus hükmü, ve Fransa’nın Meksika’yı fethetme girişimi üzerine. Ne var ki emperyalizmin ekonomisi hakkında fazla yazmamıştır.

Marx, Batı Avrupa’nın endüstrileşen kapitalist ülkelerinin yaptıkları dış ticareti, gelişmelerinde hayati bir arkaplan olarak görüyordu. Kâr elde etme amacı güden ilk endüstriyel kapitalist rejimler, daha yoksul ulusların işgücünü, hammaddeleri, ve tüketici pazarlarını sömürmek için yabancı ülkelere gittiler.

Komünist Manifesto’da Marx, burjuvaziye dair, “*Ürettiği metaların ucuz fiyatları, tüm Çin Setlerini yerle bir etmekte kullandığı ağır toplardır . . . Burjuvazi, tüm ulusları, eğer dibi boylamak istemiyorlarsa burjuva üretim tarzına uymaya zorluyor; uygarlık dedikleri şeyi kendi yurtlarına ithal etmeye, yani burjuva olmaya zorluyor onları . . . Köylü ulusları burjuva uluslara, Doğu’yu Batı’ya bağımlı hale getirdi*” der. (Draper, 1998; s. 115–117). Marx, gelişmiş ülkelerdeki sermayenin, yoksul uluslardaki yüksek düzeyde sömürden ve ucuz işgücünden faydalanacaklarını yazmıştı.

Doğrudan kapitalist metotlar, ilkel birikime, yerel halkların varlıklarının zorla veya hileyle yağmalanması ile içli dışlıydı. Resmi sömürgecilik (diğer ülkelerin imparatorluk ülkelerinin mülkiyetinde olması) çoğunlukla sona ermiş olmasına karşın, yağmalama bugün de, yatırımlarla,

devletlere verilen yüksek faizli borçlarla (IMF ve Dünya Bankası'nın verdikleri de dahil), eşitsiz ticaretle, ve uluslararası patentlerin üzerindeki kontrolle devam ediyor.

Marx'ın erken kapitalist emperyalizme olan yaklaşımı bir nebze çelişkiydi. Daha yoksul ülkelerde, endüstrileşme ve modernleşmenin altyapısını oluşturarak, onları kapitalizm öncesi toplumların durgunluğundan (bu şekilde görüyordu) çıkarmanın bir yolu olarak görüyordu. Fakat kapitalist emperyalizmin sıradan insanlar için sebep olduğu sıkıntının, zararsız yaşam biçimlerinin yıkımının da farkındaydı. Çin ve Hindistan'da olduğu gibi anti-emperyalist isyanlara olumlu yaklaşıyordu. Kapitalizm öncesi bir toplumun, endüstrileşmiş devletlerdeki proleter devrimlerden yardım alması kaydıyla, kapitalist aşamayı atlayarak, doğrudan sosyalizme geçebileceğini mümkün görme noktasına varmıştı. Bugün açıktır ki, kapitalizm çürüme çağına eriştiğinde, emperyalizm tamamen gerici bir olgudur.

Bu başlangıç niteliğindeki yazıda girmeyeceğim birçok Marksist güncel emperyalizm teorisi mevcuttur. Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, zengin ülkelerin devasa yarı-tekelleri dünya pazarı üzerinde kâr etme ve değer biriktirme amacıyla egemenlik kuruyorlar. Bu itibarla daha yoksul, ezilen ülkelere de, varlıklarını kurutmak için hükmediyorlar. Emperyalist ulusların kapitalistleri erklerini korumak için, ulus devletlerinin askeri güçlerini daha zayıf ülkelere saldırmak ve işgal etmekte kullanabilirler. Üstü kapalı olarak, askeri güçlerini rakip emperyalist devletlere gözdağı vermek için de kullanırlar. Bu en çok da ABD'yi yönetenler için doğrudur.

Büyük emperyalistler, diğer emperyalist devletlerle rekabette ve daha yoksul ülkeleri ezme ihtiyacı içerisinde, defalarca birbirleriyle ve ezilen uluslarla savaşa girmişlerdir. Öyle dehşet güçlü silahlar üretmişlerdir ki; tüm uygarlığı silebilecek ve belki yeryüzündeki hayatı yok edebilecek güçtedirler. ABD ve SSCB'yi üçüncü bir dünya savaşı başlatmaktan alıkoyan tek şey bu nükleer ve biyolojik silahların gücü olmuştur. Şimdi artık Soğuk Savaş bittiğine ve Sovyet Birliği de kalmadığına göre, nükleer bombalar hiç olmadığı kadar yaygın. Gitgide herşeyi göze alabilecek hale gelen emperyalist ülkelerin olduğu kadar, daha çok sayıda, çoğunlukla güvenilirmez olan devletlerin kontrolündeler. Bu insanlığın bekası için had safhada tehlikeli bir durum oluşturuyor.

Sürekli Devrim

Kapitalist gerileme çağının politik bir etkisi vardır. Doğuşunda, kapitalizm ideologları burjuva demokrasisi programını geliştirdiler. Program temeli kapitalizmin doğası üzerine kuruluydu. Tüm insanlar pazarda, sözde eşit ve özgür atomlardı ve dolayısıyla devlet nezdinde de özgür ve eşit vatandaşlar olmalıydılar. Pazarda alım-satım yaparken, insanların ırkları, dinleri, cinsiyetleri, soyağaçları, menşeleri vd. önemli değildir; önemli olan tek şey ne kadar paralarının olduğudur (niteliksel değil niceliksel bir fark). Benzer şekilde tüm vatandaşlar bir kişiye (bir yetişkin) bir oy hakkıyla eşit olmalıydılar. “*Temlik edilemez bir yaşam, özgürlük ve mutluluğun peşinde koşma hakkı*”, “*Özgürlük, eşitlik, kardeşlik*” (veya “*dayanışma*”). Bu, temsili hükümetler, köylülere toprak, ulusal egemenlik, ifade ve dernek özgürlüğü anlamına geliyordu. Parasızlık hariç hiçbir konu temel alınarak baskı veya ayrımcılık yapılmamalıydı.

Tabii ki, kapitalizm hiçbir zaman vaat edilen programın hakkını veremedi! Demokratik hakların her bir açılımı, kapitalistlerle savaşan insanların kanlarıyla kazanıldı. Yine de zamanla burjuva demokrasisi hakları ve genel özgürlükte bir açılım gerçekleşti. Ülkeler birbirinin ardı sıra oy verme hakkını kabul ettiler. Mutlak monarşilerin yerini ya cumhuriyetler ya da en azından meşruti monarşiler aldı. Kadın hakları genişletildi. Kölelik kaldırıldı. Ve buna benzer örnekler takip etti.

Ancak Marx kapitalizmin büyümesinin, kendi demokratik programında bir bozulmaya sebep olacağını tahmin etmişti. Sorun, Marx ve Engels’in öngörmüş oldukları üzere, kapitalizmin büyümesinin işçi sınıfının da büyümesi anlamına gelmesiydi. Burjuvazi, işçi sınıfından, demokratik olmayan, otoriter hükümdarlardan korktuklarından daha çok korkar hale gelmişti. Feodal aristokrasie karşı başarılı bir devrim, işçileri, burjuvaziye karşı da devrime devam etmeye teşvik edecekti. Artan demokrasi işçiler tarafından, kendilerini kapitalist sınıfa karşı örgütlemekte kullanılacaktı. Bu burjuvaziye tehdit edecekti.

Merkez Komitesinin Komünist Birliğe Çağrısı’nda (Mart 1850) Marx ve Engels, 1848–1850 Avrupa devrimlerinin yenilgilerinden dersler çıkarmışlardır. İşçilerin, otoriter devletlere karşı liberal demokratları desteklemeleri, ancak onlara asla güvenmemeleri gerektiği; liberal demokratların mücadeleyi işçi sınıfı korkusundan satacakları sonucuna

varmışlardır. İşçiler burjuvazinin, en liberal kanadından bile, bağımsız olarak örgütlenmeliydiler. Burjuva demokrasisinin kısıtlı taleplerini elde etmek için bile tek yol, işçilerin egemenliği ve sosyalizmin başlangıcı için yüklenmekti. İşçilere istinaden, “*savaş naraları: Sürekli Devrim olmalıdır*” [veya “*Devrimin Sürekliliği*”] derler. “*Sürekli*”den kasıtları “*kesintisiz*”, “*sonuna dek*”, “*herhangi bir aşamada durmayan*” idi.

Gerileme çağında kapitalizm, burjuva demokrasisinin savunucusu olmaktan bile çıkıyor. Demokratik hakların güvenli bir biçimde kazanılabilmesi için, işçi sınıfı, müttefiklerine kapitalizmi tamamen yıkmaları ve doğru, tam bir sosyalist (komünist) demokrasi (konseylerin özyönetim sistemi, işçilerin üretimi idaresi, vd.) yaratmaları için öncülük etmelidir. Sabit, kalıcı, tutarlı burjuva demokrasisi haklarının kazanılabilmesi için kapitalizmden sosyalist demokrasiye tam geçiş gereklidir. Marx ve Engels, kapitalist sınıfın doğrudan kontrolünde olmayan fakat tümüyle kapitalizme hizmet eden, bürokrat-ordu idaresindeki yarı-otonom burjuva devletlerinin doğuşuna işaret etmişlerdi. Bu eğilimi, Napolyon ve sonrasında yeğeninin ardından “*Bonapartizm*” olarak adlandırdılar.

“*Sürekli devrim*” sloganı çoğunlukla, hatta genellikle Leon Troçki ile ilişkilendirilir. Dolayısıyla (Leninizm’in bir varyantı olan) Troçkist programın bir parçası olduğu varsayılır. Aslında, sürekli devrim ilk defa Marx ve Engels tarafından ortaya konulmuştur. Troçki ve diğerleri daha sonra alıp, detaylandırmışlardır. İlginç bir şekilde, Troçki sürekli devrimin kendi versiyonunu geliştirdiği dönemlerde (1900’lerin başı), Leninist değil bilakis Lenin’in parti hakkındaki görüşlerinin karşıtıydı (o dönem Rosa Luxemburg’a yakın bir tutumdaydı). Bu konudaki görüşlerini daha sonra değiştirdi ancak diğer Leninistler hiçbir zaman onun ve bir başkasının sürekli devrim teorisini benimsemediler.



6. Bölüm

Savaş-Sonrası Yükseliş ve Fiktif Sermaye

2. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, çoğu ekonomist buhran koşullarına bir dönüş olacağı tahmininde bulundu. Bunlara çoğu burjuva ekonomistin yanında neredeyse tüm Marksist ekonomistler de dahildi. Bu gerçekleşmedi. Onun yerine bazen kapitalizmin "*Altın Çağı*" bile denilen, yaklaşık otuz yıl süren yeni bir refah dönemi başladı.

Görece yüksek istihdam, çoğu (beyaz) işçi aileleri için evler ve arabalar vardı; genellikle sadece kocanın çalışması yeterliydi, çocukları için yüksek eğitim, büyük endüstrilerde yönetim ve sendikalar arasında "*çalışma barışı*" vardı. Sürekli devrim teorisi ile görünüşte çelişecek şekilde Avrupa'da faşizmin üstesinden gelinmişti (İspanya ve Portekiz hariç) ve burjuva demokrasisi restore edilmişti. Artan sayıda kolonize edilmiş ulus politik bağımsızlıklarını kazandı. Çoğu insana kapitalizmin gerileyişte olduğuna dair herhangi bir mefhum akla sığmaz gibi görünüyordu. Tek düşman totaliter ve ateistik "*Komünist*" devletlerdi.

Yine de bazı problemler varlığını sürdürüyordu. Dünya ölçeğinde, kapitalizm daha yoksul ulusları endüstrileştirememeyi sürdürdü. Batı Av-

rupa ülkelerinin bile zenginliklerini yeniden inşa etmeleri onyıllar aldı. “Komünist” ve milliyetçi devrimler yoksul ülkelerde gerçekleşmeye devam etti (özellikle Çin, Kore, Vietnam, Yugoslavya ve Küba) ve İtalya ile Fransa büyük “Komünist” partilere sahipti. Emperyalist ülkeler kolonyal savaflara girmeye devam etti (ABD için en büyüğü Kore ve Vietnam’da idi). Belirtildiği gibi, nükleer silahların varlığı kaygı duyulacak bir şeydi.

Bu sırada ABD’de bile yoksulluk adacıkları vardı (“Öteki Amerika”). Güney’in tamamı yoksullaştırılmış ve vahşi anti-Siyah kanunlar ile geri bırakılıyordu. Sendikalar Güney’i örgütleme çabalarından vazgeçti. Milyonlarca Afrikalı-Amerikalı totaliter bir baskı modeli altında yaşıyordu. Sağcı anti-komünist bir histeri ulusu çalkaladı, solcuları sendikaların ve istihdamın dışına itti, ifade ve ilişkilene özgürlüklerine saldırdı. Öncesinden daha yüzeysel, daha ılımlı bir şekilde de olsa bir bütün olarak ekonomi hala yükselişten çöküşe ekonomik döngülerden geçiyordu.

Savaş-Sonrası Zenginliğin Sebepleri

Eğer, iddia ettiğim gibi kapitalizm gerileme aşamasındaysa bazı sorular sormak gerekiyor: Bu 2. Dünya Savaşı sonrası yükselişe ne neden oldu (kısıtlılıklarına rağmen)? Kapitalizmin çürüme çağı kavramını çürüttü mü? Benim cevabım kısaca şu: Büyük Buhran’ın kapitalizmi görünürde sağlıklı hale restore etmek için yapamadığını dünya savaşı yapabildi.

Buhran sabit sermayenin değerlerini yok etmek için yeterince şey yapamadı, ama dünya savaşı sabit sermayenin kendisini yok etti – fabrikalar, makineler, yollar, binalar ve hammaddeler, Avrupa ve Asya’nın dört bir yanında yanıp kül oldu. Bunlar savaştan sonra en modern üretken teknolojiler ile yeniden inşa edildi.

Benzer şekilde değişken sermayenin değeri – emek gücü metası – dünya genelindeki katliamlar ve toplumsal yıkım ile birlikte düştü. Avrupa’nın eğitilmiş ve kalifiye işçilerinin 1. Dünya Savaşı öncesi yaşam standartlarını yeniden kazanmaları onyıllar almıştı. Bu kez ise kapitalizm otuz yıllık işçi sınıfı yenilgilerinden, devrimler yapmak konusunda başarısızlıklarından ve Nazizm ve Stalinizm kabusları ile başarılı karşı-devrimlerden istifade etti. Bu, 2. Dünya Savaşı’nın hemen akabindeki dönemde sosyal demokrat ve Stalinist partilerin her yerde işçi sınıfı mücadelelerini geri tutmaları ile sonuçlandı.

ABD ekonomisi, Yeni Düzen’le [i] yapmaya çalışıldan çok daha fazla ölçüde askeri harcamaların yarattığı devasa teşvik ile pompalandı. Devlet toplumun tamamından varlıkları alıp birkaç “merkezleşmiş ve yoğunlaşmış” yarı-tekelin elinde topladı. Yüksek düzeyde askeri harcamalar savaştan sonra devam etti, bunlara hem konvansiyonel silahlı kuvvetler hem de nükleer-donanımlı füzeler ve bombardıman uçakları dahildi. Başkan Dwight Eisenhower buna “askeri-endüstriyel kompleks” adını verecek ve bazı Marksistler “Sürekli Silah Ekonomisi” diyecekti. Ek olarak “askeri Keynesçilik” veya “silahlanmış Keynesçilik” de denildi.

Uluslararası emperyalizm yeniden düzenlenirken yoğunlaşma dünya ölçeğinde arttırıldı. İngiliz İmparatorluğu (ve Fransız, Hollanda vs.) esasen ABD sermayesinin hegemonik yönetimi tarafından aşıldı. Dolar baskın dünya para birimi haline geldi.

ABD’de özellikle FIRE [ii] alanlarında (finans, sigorta ve emlak) savaşı, borç ve spekülasyonun genişlemesi izledi. Bu sırada otomobil endüstrisinde bir patlama oldu ve bu, çelik, kauçuk ve cam endüstrilerini, otoban inşaatını genişletti ve uydukentlerin inşasına yol açtı.

Bu kuvvetler uzun-dönemli durgunluk ve gerileme eğilimlerini dengeledi. 1960’ların ortasına kadar hız kesmediler. 1970’den 70 ortalarına kadar dünya kapitalist ekonomisi yeniden (iniş çıkışlarla) yokuş aşağı daha derin durgunluğa doğru kaymaya başladı.

Savaş-Sonrası Yükselişin Sınırları

Liberaller, devlet savaşa ve savaşa hazırlanmaya bu kadar çok para harcayabiliyorsa, neden aynı ekonomik etkiyi fonları toplumsal olarak yararlı işlere harcayarak elde etmiyoruz diye merak etmeye başladılar: herkes için sağlık, yeni okullar, doğal çevre, evsizlere evler vs.? Liberaler “yeni bir Yeni Düzen” çağrısı yaptılar.

En soyut anlamda, bunu yapmak mümkündür. Nüfuzlu sosyal demokrat veya “Komünist” partileri olan Batı Avrupa ülkeleri kapitalizmin sınırları içinde ABD’nin sunduğundan daha çok ve daha iyi sosyal hizmetler sunuyor (evrensel sağlık güvencesi başta olmak üzere). Ancak,

[i] *New Deal: 1929 dünya ekonomik krizinin ardından 1932’de ABD Başkanı seçilen Franklin D. Roosevelt’in uygulamaya soktuğu ekonomik programa verilen ad.*

[ii] İngilizce aslının açılımı: *Finance, insurance, and real estate*

kapitalist devletin toplumsal amaçlar için geniş fonlar sağlayamamasının sınıfsal sebepleri vardır. ABD nüfusunun hiç bir zaman sahip olmadığı bir seviyeden başlasalar da, Batı Avrupa’da bile sosyal hizmetler bir süredir vahşi bir saldırı altında.

Açıkçası, kapitalist sınıf kolektif kârlarının (toplam artı-değer) büyük bir kısmının işçi sınıfına aktarılmasına niyetli değil. Bu toplamdaki kârlarını düşürür ve işçileri politik olarak güçlendirirdi. Sırtlarını dayayabilecekleri daha çok sosyal destek olursa işçiler grev yapmaya ve daha yüksek ödeme talep etmeye daha istekli olabilir. Evler, gıda, sağlık hizmeti vb. toplumsal olarak faydalı ürünler özel sermayedarların ürettiği aynı metalar ile piyasada rekabet eder. İdeolojik olarak, eğer ABD nüfusu devletin yüksek seviyede güvenceler sağlayabileceğini ve ihtiyaç duyulan ürünleri üretebileceğini görseydi “*Kapitalistlere neden ihtiyacımız var?*” diye düşünebilirlerdi. İşçiler bir tür sosyalizm tarzında düşünmeye başlayabilirlerdi. Burjuvazinin bakış açısından, bu kabul edilemez. Burjuva bir devletleri olmasının amacı bu değil!

Öte yandan, askeri harcamalar kabul edilebilir çünkü bu büyük kapitalistlere doğrudan bir devlet sübvansiyonudur. Piyasada rekabet etmez (kimse nükleer füzeleri özel satış için yasal olarak üretmez). En büyük şirketlerden bazılarına değer kanalize eder. Kendi ideolojik gerekçesine sahiptir (“*savunma*”) dolayısıyla politikacılar işçiler ve yoksullar için sosyal güvenceleri kestiklerinde göz ardı edilebilirler.

Ben askeri harcamanın ekonomik temeline odaklanıyorum ancak imparatorluk için işlevlerinin olduğunu reddetmiyorum. ABD’nin küçük ülkeleri işgal etmek için malzemelere ihtiyacı var. Nükleer füzelerin bile düşmanlardan gelecek nükleer saldırıları caydırdığı varsayılır, ancak bu delice bir düşünme tarzına varır (bu tür “*silahlar*”ın herhangi bir kullanımını hem saldırganı hem savunanı yok edeceğini de hesaba katarsak).

Fakat hükümet ne zaman yeni silahlar eklemeyi veya eskilerini iptal etmeyi düşünse, askeri harcamanın ekonomik temeli bariz hale gelir. Bunları üreten firmalar lobicilerinin viteslerini yükseltir. Bu ürünleri yapan işçileri gösteri yapmaları ve örgütlenmeleri için kamçılar. Üretildikleri bölgelerdeki politikacılar (hatta tamamen ayrı bölgelerdekiler bile) bu ürünün inşa edilmesini talep eder, tam da kapitalist efendilerinin (yeni-den seçilme kampanyalarının bağışçıları) onlara söyledikleri gibi.

Ancak silahlanma harcamalarının tabiatında bir zaaf vardır. Örneğin traktörler üretildiğinde, çiftçilerin bir şeyler yetiştirmesi için kullanılabilirler. Buldozerler inşa edilirse, bir sonraki üretim döngüsünde binalar yapmak için kullanılabilirler. Peki ya hükümet işletmelere tank üretmeleri için ödeme yaparsa? Bir kez var olduklarında tanklar ya evde kalır ve hiçbir şey üretmezler veya yurtdışına gönderilirler ve bir şeyleri yok ederler. Bu, kıtalararası nükleer füzeler için daha da geçerlidir. Üretimlerine değer girdisi çoktur, ama kullanılmamalıdır ve umut ederiz ki hiç bir zaman kullanılmayacaklardır. Politik veya askeri önemleri ne olursa olsun, ekonomik olarak, insanlara büyük çukurlar kazıp sonra da doldurmaları için ödeme yapmak ile aynı etkiye sahiptirler.

Hükümetin bazı füzeler yapmaya karar verdiğini varsayın. Bir para fonu var; kısmen vergilerden (nihai olarak artı değer havuzundan) ve en çok da borçlanmadan (bono satışı) gelen. Kapitalist bir firmaya üretilmeleri için ödeme yapar (firmanın kâr saydığı dahil). Firma çelik ve makineler gibi gerekli materyalleri satın alır (sabit sermaye). Firma füzeleri yapmak için işçileri işe alır (değişken sermaye). Bu sürecin sonunda (1) hükümet daha derin bir borca girmiştir, (2) ancak hükümet bonolarını satın alanlar yeni bir zenginlik sahibi olduklarını varsayarlar, (3) firmanın hisse sahiplerine ödediği ve/veya daha çok yatırım için sakladığı kârları vardır, (4) işçiler tüketim malları, sağlık hizmeti ve çocuklarını üniversiteye yollamakta harcadıkları ücretleri alırlar. Ancak, bütün bu kağıtlar (bonolar, silah şirketi hisseleri, para) artmış ve dolaşımda olmaya devam ediyorsa da, piyasada hiç yeni ürün yok! Dolaşımdaki kağıttan zenginlik Marx'ın "*fiktif değer*" veya sermaye olarak kullanıldığında "*fiktif sermaye*" dediği şeydir.

Kendisini (büyük ölçüde) kitlesel nükleer ölüme hazırlanarak idame ettiren bir ekonomik sistemi düşünmek yeterince mide bulandırıcı. Özünde "*hiçbir şey*" üreterek kendini idame ettiren bir ekonomiye sahip olmak daha da mide bulandırıcı. Bu gerçekten dekapitalist çürüme çağıdır.

Fiktif Sermaye

Marx "*gerçek sermaye (meta-sermaye ve üretken sermaye)*"ye referans veriyordu (Kapital III, 1967; sf. 476). Bu hazine bonoları gibi "*hayali*" veya "*fiktif sermaye*"den ayrılır. Bunlar devlete verilmiş geçmiş borç paraları temsil eder. Bu paralar şimdi harcanmış durumdadır. Bono sahiplerinin

elinde olan “vergi gelirlerinin belirli bir kısmı üzerinde sıkı bir taleptir... Çoktan harcanmış olan orijinal sermaye için basılmış bu senetler.. [bunlar] tüketilmiş sermayenin kağıt kopyalarıdır” (age, sf. 476-477). Yine de gerçeklermiş gibi alınıp satılabilirler. Marx daha da ileri gider:

“Bayındırlık işleri, demiryolları, madenler vs. üzerindeki tapular hakikaten de... gerçek sermaye üzerinde tapulardır... Var olmayan sermayeyi ismen temsil eder hale gelirler. Çünkü gerçek sermaye bunlarla yan yana var oluşunu sürdürür ve bu kopyaların bir kişiden bir başka kişiye transferinin sonucunda el değiştirmezler... Kendileri işlem nesneleri olan, dolayısıyla sermaye-değerleri olarak dolaşabilen kopyalar olarak ise hayalidirler... Bu tür hayali para zenginlikleri sadece özel kişilerin değil, banker sermayesinin de son derece kayda değer bir kısmını oluşturur...” (age; sf. 477-478).

Silah üretimi veya diğer kamu harcamaları fiktif sermaye yaratımının tek yolu da değildir. Bir emlak balonu sırasında ev fiyatları yükselince (fakat evlere yeni hiçbir şey eklenmemiştir ve yeni bir gerçek zenginlik yoktur) bu fiktif sermayedir. Petrol üretildiğinde ve kârlar gelecekteki ulaşması zor petrole ulaşmak için gereken ödeme ihtiyacını hesaba katmadığında, bu fiktif sermayedir. İnsan emeği ile iyileştirilmemiş toprak üzerindeki rant, fiktif sermayedir. İlkel birikim ile yaratılmış zenginlik, fiktif sermayedir.

Temsil ettikleri varsayılan gerçek ekonomi ile gittikçe daha uzak bir ilişkileri olan hisse senedi ve bonolar üzerine spekülasyon yapıldığında, bu fiktif sermayedir. Tasarlayanların kendilerinin bile neyi temsil ettiğini anlamakta zorlandığı daha karmaşık finansal “enstrümanlar” yaratıldığında, bu fiktif sermayedir. “Burada her şey çarpık görünür çünkü bu kağıttan dünyada gerçek fiyat ve onun gerçek temeli hiçbir yerde görünmez. Sadece külçe, madeni para, banknotlar, kambiyo senetleri, teminatlar görünür... Bütün süreç anlaşılmaz hale gelir...” (age, sf. 490).

Zenginlik dönemlerinde, kağıttan zenginliğin gerçek zenginliği temsil ettiği ve ne zaman gerekirse gerçek zenginliğe dönüştürülebileceği sorgusuz kabul edilir. Bu sırada kağıt (veya bilgisayar ekranındaki noktalar) alınır ve satılır, değiştirilir ve yeniden düzenlenir, her şeyi zengin ve kârlı gösterir. Gerçek ekonomideki durgunluğa rağmen.

Özellikle gerçek ekonominin kâr oranları durgunlaşır veya düşerse

(kâr oranlarının düşmesi ve tekel büyümesi nedeniyle), gittikçe daha fiktif sermayeye yatırım yaparak para kazanma baskısı ortaya çıkar. Buna ekonominin “finansallaşması” denmiştir. Burada kast edilen, avanslara ve egzotik türevlere artan düzeyde yapılan yatırımlardır. (Bu Hilferding’in ve Lenin’in bankaların kapitalist tekellere egemen olduğu teorisine bir gönderme olmak zorunda değildir, bu sadece bir süreliğine geçerliydi. Doğru olan bankaların yarı-tekeller haline geldiği ve oligopol-finans kapitalizminin geri kalanıyla entegre olduğudur).

Ekonomide bir iniş olduğunda, birdenbire, kağıtları gerçek ürünlere çevirmek için veya gerçek metaları (ör. altın veya evler veya makineler) temsil ettiklerinden emin olmak için bir yarış başlar. Ekonomi fiktif değerden gerçek değere giderken, toplumsal olarak gerekli emek ile üretilmiş mal ve hizmetlere olan ihtiyaç kendini yeniden dayatır. Fiktif değerden çok daha az değer olduğu ortaya çıkar. Bir müzikli iskemle oyununda olduğu gibi, bir çok kapitalistin oturacak yeri kalmaz.

Ekonomik döngünün sonundaki büyük bir çöküş bu fiktif sermayenin büyük bir kısmını temizlerdi. Fakat döngüyü hafifletiren uzun zenginlik dönemi böyle çöküşleri engellemiştir. Dolayısıyla fiktif sermaye miktarı – borç ve finansal spekülasyonlar – hükümet ve özel formlarında dağ gibi artmaya devam etmiştir. Bu, sistemin üzerinde, sistemi yeniden tesis edecek gerçek büyük bir çöküş olması yönünde basınç oluşturmaya devam etmektedir.

Üretken olmayan tüketim

Marx ekonomiyi kabaca (sabit sermaye üreten) Bölüm I ve (tüketici malları üreten) Bölüm II şeklinde ikiye ayırmıştır. Bölüm II büyük ölçüde (değişken sermaye olan) işçi sınıfına tedarik eder. Üretim döngüsüne yeniden girmeleri için – yani ertesi gün işe gitmeleri için – işçilerin gıda, barınma, sağlık ve eğlencelerine ihtiyaçları vardır.

Kapitalistler de metaları tüketir elbette. Fakat gurme öğünleri, villaları ve yatları lükslerdir, üretim döngüsüne yeniden girmezler, çünkü kapitalistler üretim için elzem değildir. Marx bunu Bölüm II’nin ince bir dilimi, üretken olmayan tüketim olarak incelemiştir. Bu, malları artı-değer üretme sürecinde tüketmeye dair olan üretken tüketimden ayrılır. Kapitalistlerin üretken olmayan lüks tüketimleri bütünüyle ka-

pitalistlerin gelirlerinden ödenir (artı-değeri tüketir, üretmez). Toplumun orta katmanları büyük ölçüde kapitalistler için çalışır (doğrudan veya dolaylı olarak) ve artı-değer içinden ödeme alırlar (artı-değer üretmezler).

Silahlanma harcamaları ve benzer israfkâr üretim şekilleri ile beraber bu “lüks” üretimde devasa bir genişleme olmuştur. Bazı post-Marx Marxistler lüksleri, silah üretimini ve benzer israfı bir Bölüm III’e koymayı tercih eder. Bunlar yeniden-üretken-olmayan üretim veya üretken olmayan tüketimdir.

Hükümetin silah üretimi, fiktif sermaye, ilkel birikim ve finansallaşma 2. Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin yoluna devam etmesinde büyük rol oynadı. Görünürdeki zenginlik yaklaşık 30 yıl sürdü. O zamandan beri işler yokuş aşağı gidiyor ve giderek kötüleşiyor. Kapitalist çürüme çağının temelinde yatan eğilimler kendilerini yeniden dayatıyor. Ben inanıyorum ki, şu an içinde yaşadığımız budur, ve, ya medeniyet çökene kadar ya da işçi sınıfı önderliğinde bir devrim olana kadar içinde yaşamaya devam edeceğimiz de bu olacak.

Savaş sonrası yükselişi tartışmamın nedeni güncel ekonomik krizin analizine geçmek veya geleceği öngörmek değildi. Görünürdeki zenginlik döneminin, kapitalist çürüme çağı kavramı ile çelişmediğini göstermekti. Aynı zamanda da Marx’ın fiktif sermaye kavramının bugünkü dünyamızı anlamakta yararlı olduğunu göstermekti.



7. Bölüm

Devlet Kapitalizmi

Daha önce alıntılandığı üzere, Marx kapitalizmin, daha küçük birimlere ayrılma yönünde karşı eğilimlere rağmen, daha büyük şirketler oluşturma eğilimini izah etmişti. Merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimleri, diğer faktörlerin yanı sıra, birikim (büyüme), rekabet (bazı firmaların diğerlerini alt etmesi ve onları devralması), sınıf savaşı (işçilere daha fazla hükmetmek için büyüme), ve kredi ile fiktif sermaye kullanımı sebebiyleydi. Yarı-tekelleşme, dev şirketlerin desteklenmesi için devletin ekonomiye olan artan müdahalesine sebep oldu. Nihai eğilim, Marx'ın belirttiği gibi tek ve birleşmiş bir şirket yönündeydi (bu eğilimin tamamlanacağını bekleyip beklemediğinden hiç bahsetmedi). Zımnen, tek bir ulusal şirket bile dünya piyasasında diğer dev şirketlerle rekabet halinde olabileceği için, rekabeti bitirmedi.

“Wagner Üzerine Notlar”ında, Marx şöyle yazdı: “Devletin kendisinin kapitalist üretici olduğu durumlarda, madenlerin ve ormanların kullanılması gibi, ürünü meta olur ve bu yüzden her diğer metayla aynı spesifik özelliğe sahip olur.” (Kliman, 2012, sayfa 210)

Engels ve Marx

Birleşmiş, devletleşmiş kapitalizme yönelim kavramı Engels'in Anti-Dühring (doğru ifade etmek gerekirse, Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor) kitabındaki bir paragrafta daha açık anlatılmıştı. Engels bu paragrafın çok önemli olduğunu düşünüyordu, öyle ki, Anti-Dühring'den Sosyalizm: Ütopik ve Bilimsel broşürünü oluşturmak için parçalar alırken bu paragrafı da tekrarladı.

Fakat öncelikle, Engels'in Marxla ilişkisine dair bir şeyler söylemek gerek. Özellikle özgürlükçü Marksistler arasında Engels'i "*Marx sonrası Marksist*"lerin ilki olup, Marksist hareketi yanlış yöne sevkettiği şeklinde eleştirenler vardır. Tarihsel Marxist hareketin içinde sevmedikleri şeylerle ilgili Marx'ı eleştirmek yerine, Engels'i suçlarlar. Marx'ı uzun zamanlı siyasi ortağı ve en yakın arkadaşından daha iyi anladıklarını iddia ederler! Eğer öyleyse, Marx hakkında şu sorular sorulmalıydı; Engels'e bile nasıl olup da fikirlerini açıklayamadı. Sonuçta, Marx kadar önde gelen bir dahi olmasa bile, Engels de oldukça parlaktı.

Engels'i, özellikle Marx'ın materyalist diyalektiğini mekanik ve ruhsuz bir şekilde yorumladığı için suçlarlar. Diyalektiğin sadece insan toplumlarına uygulanmasındansa, doğa ve fiziksel bilime de uygulanması gerektiğini reddederler. Özellikle Anti Dühring'i (ve Doğanın Diyalektiği'ni) reddederler. Malesef onların fikirlerinin aksine, Marx'ın Anti-Dühring'i okuyup basımından önce tamamını Engels ile tartıştığı bilinmektedir. Marx bir bölümle katkı sağlamıştır ki, büyük kısmıyla aynı fikirde olmasa bunu yapması imkânsızdı.

Engels karşıtı Marksistler onu ayrıca Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (ve onun etkilediği diğer partilerin) reformist gelişiminden dolayı da suçlamaktadır. I. Dünya savaşında o parti, savaşı ve onu finanse eden monarşik hükümeti desteklemişti. Savaştan sonra, Alman işçilerin devrimini sabote etti ve Alman ordusunu Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'i ve (Anarşist Gustav Landauer gibi) daha nicelerini öldürmeye yönlendirdi.

Bu, en azından bir dereceye kadar Engels'in suçu muydu? Belki, ancak kendisinin partideki sağa kayıştan dolayı mutsuz olduğu ve bunu söylediğini belirtmeliyiz. Ancak, sınıf savaşının işleri yoluna koyacağını umarak bu durumla mücadele etmedi.

Diğer taraftan, burjuva liberal ve muhafazakar partilerden bağımsız bir şekilde seçimlere katılacak işçi sınıfı partilerinin kurulmasını Marx savunuyordu. En azından İngiltere ve ABD’de bu tarz partilerin iktidara barışçıl biçimlerde gelmesinin mümkün olduğunu beyan eden Marx’tı. (Ancak genellikle bu gibi olayları pro-kapitalist askeri isyanların takip edeceğini de ekledi.) Aslında Birinci Enternasyonal’de Marx ile Bakunin arasındaki en büyük pratik fark buydu. Her iki taraf da işçi sendikalarının kurulmasını destekliyordu, ancak, Marksistler seçime girecek partiler için çalışmak isterken, anarşistler bunun işçi hareketinin yozlaşmasına yol açacağını söyleyerek buna karşı çıkıyordu. (Bana göre, tarihsel geribakış anarşistlerin haklı olduğunu göstermektedir.)

Burada diyalektik materyalizm ya da elektoralizm (sandıkçılık) hakkında tartışmayacağım. Engels ve Marx’ın farklı düşünce ve yazım biçimlerine sahip farklı insanlar olduğunu da reddetmeyeceğim. Ancak Engels’in çalışmaları da, Marx’ın çalışmaları kadar Marksizmin bir parçasıydı. Bu yüzden güçlü taraflarından da zayıflıklarından da beraber sorumlular.

Engels’in Devlet Kapitalizmi kavramı

Engels, ulusal veya uluslararası bir düzlemde, bir sanayideki bütün şirketlerin piyasayı bölüşmesini ve fiyatları belirlemesini sağlayan “tröstlerin” yükselişinden etkilenmişti. Aslında yine de, tröstler zamanla güçlenen ya da zayıflayan farklı şirketlere dayandıkları için, eninde sonunda parçalanmaya eğilimliydi. Günümüz çokuluslu şirketlerinin kalıcı gücüne sahip değillerdi.

“... Kapitalist toplumun resmi temsilcisi – devlet – eninde sonunda üretimin yönetimini ele alacaktır... Üretim ve dağıtım yapan büyük kuruluşların anonim şirketlere, tröstlere ve devlet mülküne dönüşmeleri burjuvazinin ne kadar gereksiz olduğunu gösterir... Kapitalistlerin bütün toplumsal fonksiyonları şimdi maaşlı çalışanlar tarafından yerine getirilmektedir. Kapitalistlerin temettüleri cebe atmak, kupon ödemelerini almak ve borsa kumar oynamanın ötesinde bir toplumsal fonksiyonları yoktur.”

Ancak, anonim şirketler ve tröstlere ya da devlet mülkiyetine dönüşüm, üretici güçlerin kapitalist doğasını yok etmiyor. Modern devlet, formu

ne olursa olsun, aslında kapitalist bir makinedir, kapitalistlerin devleti, toplam ulusal sermayenin ideal kişileştirilmesidir. Üretici güçlerin kontrolünü daha çok aldıkça, daha fazla ulusal kapitalist olur, daha fazla yurttaşı sömürür. İşçiler, ücretli proleterler olarak kalırlar. Kapitalist ilişki yok olmaz. Aksine, bir doruk noktasına varır. Doruk noktasına vardığında da, tersine döner (Engels, 1954, sayfa 384-386).

Engels şirketlerin, tröstlerin, tekellerin sonucunun devlet kapitalizmi olduğunu söylüyordu (bu terimi aslında hiç kullanmamasına rağmen). Bunun olmasını beklediği bir durum mu, yoksa bir eğilimi mi tarif ettiğini söylemedi.

Engels'in devlet kapitalizmi tarifine göre; ekonomi, maaşlı çalışanlar, bürokratlar, memurlar, yöneticiler ve gibileri tarafından yönetilmektedir. Onlar devlettir ve sermayenin kişiselleştirilmesidir. Yani, çalışanları kapitalist bir şekilde sömüreceklerdir (feodalizm veya kölelik metotlarının ya da yeni bir sınıflı toplumun aksine). Hisse sahibi parazitler olarak yaşayan ama aslında hiçbir şeyi yönetmeyen parazitler olarak burjuvazinin orada olacağını bekliyordu.

Tam aksine, Bakunin tamamen devletleşmiş bir ekonominin daha varlıklı işçiler ve sosyalist entelektüeller arasından yeni bir yönetici sınıf oluşturacağını tahmin ediyordu. Marx ve Engels'in "*Asya tipi üretim*" ve kapitalizm öncesi topluma dair diğer özellikler üzerine yazılarında, üretim araçlarının, özellikle toprağın bir devlete ait olduğu ve kolektif bir şekilde bürokratik sınıflar tarafından idare edildiği eski toplumlardan bahsetmişlerdi. Bunu kapitalist devletleşme yazılarıyla ilişkilendirmediler. Bu toplumların (Örneğin Orta Amerika yerli imparatorlukların bazıları) neredeyse hiç gelişmeyen, kapitalizmin birikim dürtüsünden mahrum toplumlar olduklarını düşündüler.

Devlet kapitalizmi altında proleterler hâlâ var olacaklar (serf ya da köleler değil, proleterler). Metalaşmış emek güçlerini kolektif kapitalistlere, devlete, satacaklar ve artı değer yaratan, yani emek güçlerinden daha fazla değeri olan malları üretmeye devam edecekler. Ulusal devlet sermayesi ve diğer sermayeler (benzer devlet kapitalizmleri ya da diğer tekелci işletmeler) arasındaki uluslararası rekabetin devamına dair yorum yapmadı. Bence, bu [konu] örtülü kalmıştır.

Gerçekte Devlet Kapitalizmi

Devletin ve kapitalist ekonominin entegrasyon eğilimi uzun süredir gözlenebilir halde. Kapitalist hükümetler demiryolları ya da otomobil fabrikası veya kömür madeni gibi üretken işletmeleri satın aldılar. Şimdi, sağcı anti-Keynesçiler ekonomik tartışmalarda hegemonya elde ettiklerinde bile, devletçilik gerçekten bitmiş değil. “Serbest piyasa” ve “özgürlük” hakkındaki konuşmalarına rağmen, sağcılar silah üretimine yapılan büyük devlet sübvansiyonunda küçülme talep etmiyorlar. Aynı zamanda da, devlet için polisin ve askeri gücün artması yönünde destekçiler.

Fakat tamamen devletleştirme, geleneksel kapitalist tekellerin birleşmesiyle gelmedi. Rusya, Çin, Küba ve diğer devletlerdeki Marksist-Leninist devrimler ve Sovyetler’in Doğu Avrupa’ya askeri genişlemesiyle oldu. Bu ülkelerde burjuvazi devrilmişti, fakat işçi sınıfı da iktidarı ele geçirmek için çok zayıftı (ya da Sovyetler örneğindeki gibi, iktidarı devam ettirmek için).

Sonuç olarak, gelişen sistemler Engels’in devlet kapitalizmi modelinden belli yollarla farklılaştı. Öne sürdüğü güçsüz burjuvazi silindi. Sistem kendisini meşrulaştırmak ve toplumun aklını karıştırmak için kendisini südo-sosyalist, yarı Marksist bir ideolojiye bürüdü.

Ancak, Engels’in (ve Bakunin’in) tasvir ettiği gibi, gerçek iktidar, “*ücretli çalışanlar*”dan oluşan bir katmanın, kolektivist bir bürokrasinin elindeydi. Devletin mülküne kolektif bir şekilde, istediklerini yapabilecekleri şekilde (mülkiyetin tanımını oluşturacak şekilde) “*sahip oldular*”. Kolektif olarak, nüfusun büyük çoğunluğundan ayrı (özel) tutulan anlamında, “*özel mülk*” sahibiydiler. Bürokrat bireyler sıradan işçilerden çok daha iyi koşullarda yaşadılar. Mülklerini doğrudan çocuklarına aktarmadılar, ancak, eğitim ve ilişkileri sayesinde, çocuklarının bürokrasi içinde yerleri garanti altına alındı.

Devlet, sermaye birikiminin bürokratik-askeri-merkezileşmiş bir aracı olarak, kapitalist bir devlet olarak kaldı. Doğası gereği, tarafsız ve sadece kimin kontrol ettiğine göre belirlenen sınıfsız devlet diye bir şey yoktur.

İşçiler; metalaşmış emek güçlerini satan, artı değer üreten, meta üreten

ve tüketici piyasasında metalar atın alan proleterler olarak kaldılar.

Bu ülkelerin toplam devlet sermayesi sadece dünya piyasalarında rekabet etmiyor, aynı zamanda içsel olarak rekabet eden işletmelere ve meta piyasalarına ayrılıyordu. Daha önce belirtildiği gibi, işçiler emek güçlerini işgücü piyasasında para karşılığında sattılar (olması gerektiğinden fazla işgücü sirkülasyonu vardı). Piyasadan kapitalist bürokratların da yaptığı gibi tüketici metaları satın aldılar. Çiftçiler pazara ürün satan kolektif tarlalarda çalışıyorlardı (resmi olarak devlet çiftlikleri değil, kooperatifler). Ayrıca yine pazarlarda yiyecek satan küçük özel arsaları da vardı. Büyük işletmeler de üretim araçlarını birbirlerine sattılar (kontratlar ve banka hesaplarını kullanarak), dolayısıyla üretim araçları da meta idi. Bütün her şey gri ve kara borsalarda anlaşma ve ticaret ile bir arada tutuluyordu. Resmi bir ekonomik “plan” vardı, ama hiç gerçekleşmedi, bir kere bile.

Sovyetler Birliği ve Maoist Çin’in ekonomileri çarpık ve deforme edilmiş kapitalizm şekilleriydi. Kapitalizmin kuralları dolaylı ve aracılı bir şekilde çalışıyordu. Çarpık bir piyasa hâlâ bir piyasadır, çarpık bir kapitalizm hâlâ kapitalizmdir (Nazi totalitarizmi altındaki kapitalizmi ya da tarihi “*şirket şehirleri*”ni düşünün). Bu kapitalist bir ekonomiydi ve onu “*devletleştirilmiş kapitalizm*” olarak tanımlamak en uygunuydu. (Daum, 1990)

Engels böylesi bir toplumun çok uzun süreli olmasını beklemiyordu. “*Doruk noktasına vardığında da, tersine döner*” [demişti]. Marx, teknik verimliliklerine göre fazla merkezileşmiş sermayelerin, içsel rekabet baskısı sonucu, nasıl parçalanacağını, küçük birimlere bölüneceğini vurgulamıştı. Engels daha çok politik etkilerini vurguladı. Tröstlerin tekelci gücü hakkında yazarken, “... *Sömürü o kadar açıktır ki, parçalanmalıdır. Hiçbir ulus, küçük bir grup hisse tüccarı tarafından yılışık bir şekilde toplumun sömürüldüğü, tröstler tarafından yürütülen bir üretime katlanmayacaktır.*” (sayfa 384). Sovyetler birliğinde, bu etkiye geleneksel, mülk sahibi bir burjuvazinin yokluğu ve kuazi-Marxist, südo-sosyalist ideoloji sayesinde karşı konulabildi. İnsanlar bunun arkasındaki gerçeği ilk bakışta göremedi.

Her ne sebeple olursa olsun, Marx ve Engels, devlet kapitalizmini son noktada kırılğan buldular. Kapitalizmin, durgunluk, kapitalistler ve pro-

leterler arasında artan çatışma, patlamaya hazır krizlerle ilerleyen bir ekonomi gibi temel problemlerini çözemiyordu. Gerçekte de Sovyetler Birliği'ndeki ve Çin'deki devletleştirilmiş ve ortaklaştırılmış kapitalizm formu çöktü. O dönem dünyadaki emekçi sınıflarının güçsüzlüğü de eklenince, (devletin de büyük oranda dâhil olmasıyla) maalesef geleneksel kapitalizme dönüştü. Ancak devlet kapitalizmlerinin -işçi sınıfı devriminin yenilmesi gibi – belli şartlar altında tekrar yükselişe geçmeyeceğine dair garanti yok.

Devlet Kapitalizmi Ve Sosyalist Program

30'lardan 80'lere kadar, Marksistler arasında Sovyetler Birliği'nin doğası üzerine keskin tartışmalar vardı (ve daha sonra, yavruları hakkında da). Çok az kişinin bunu Engels'in devlet kapitalizmi modeliyle karşılaştırmasını şaşırtıcı buluyorum. Birçok teorisyen, Marx ve Engels'in açık ifadelerine rağmen, devlet kapitalizmi teorisinin Marksizm ile çeliştiği konusunda ısrar etti. Marx ve Engels'in kapitalist çürümenin zirvesi olarak gördüğü durum, birçok Marksist'in sosyalizmin temel modeli olarak gördüğü durumdur.

Engels'e göre, kapitalist devlet tarafından sanayinin ulusallaştırılması sosyalizm değil, fakat bugün bizim devlet kapitalizmi (ya da devletleştirilmiş kapitalizm) olarak adlandırdığımız şeydir. Bu noktaya kadar anarşistler Marx ve Engels'le aynı fikirdedir. Ancak Marx ve Engels işçilerin kendi devletleri vasıtasıyla, devletleştirilmiş ekonomiyi devralması durumunda, bunun devlet kapitalizmi değil, sosyalizmin başlangıcı olacağına inanıyorlardı. Ortaklaştırılmış ekonomi, devlet aygıtı tehlikesiz ve zorlayıcı olmayan bir kuruma dönüştükçe, sınıfların ve devletin sonunu getirecekti. Engels:

“Proletarya politik gücü ele geçirir ve ilk etapta üretim araçlarını devlet mülküne dönüştürür. Ancak bunu yaparak, proleterler olarak kendisini, sınıf ayrımlarını ve sınıf karşıtlıklarını ve devlet olarak bildiğimiz şekliyle devleti kaldırır... İnsanların yönetimi, şeylerin yönetimiyle ve üretim süreçlerinin yönetilmesiyle yer değiştirir. Devlet ‘ilga edilmez’, zamanla ölür.” (Engels, 1954, sayfa.388,389)

Buna zıt olarak, Kropotkin 1910 Britanica Ansiklopedisi için yazdığı “Anarşizm” ile ilgili maddede şöyle diyordu: “Anarşistlere göre, ekonomik

hayatın bütün ana kaynaklarını – toprağı, madenleri, tren yollarını, bankacılığı, sigortacılığı vb. – ve sanayinin ana dallarının yönetimini, devletin elinde hali hazırda toplanmış (eğitim, devlet destekli dinler ve sınırların korunması gibi vb.) fonksiyonlara ek olarak, devlete teslim etmek yeni bir tiranlık aygıtı oluşturacaktır. Devlet kapitalizmi sadece bürokrasi ve kapitalizmin güçlerini arttırır.” (1975, sayfa 109-110). Bunun burjuva bir devlete ya da sözde işçi devletinde gerçekleşmesi fark etmez.

Bir yüzyıl boyunca tecrübelerden edinilmiş bilgilerin yardımıyla, kimin haklı olduğuna karar verebiliriz.



8. Bölüm

Sosyalizm mi Barbarlık mı?

Marx'a göre proleter devrim nasıl gerçekleşir? “*Kapitalist Birikimin Genel Yasası*”na göre; ekonomik (sosyo – politik) aratan ekonomik kutuplaşma olacak. Bir tarafta maaşlı çalışanların hizmet vereceği en tepede bulunan, sayıca az, yoğunlaştırılmış çok zengin insanlardan oluşan bir katman, bankalarla, vurguncularla ve devletle giderek daha fazla bütünleşen, daha az ama daha büyük yarı tekeller, diğer tarafta ise ücretleri ve maaşları sürekli baskı altında olacak işçiler olacak. Bunların altında, sanayileşmiş kapitalist ülkelerde ve dünyanın en fakir ülkelerinde artan işsiz işçi katmanları ve çok yoksullardan oluşan bir havuz oluşacak. “*Dünya pazarı ağında tüm halkların keşmekeşliği*” giderek artıyor. (Karl Marx, Kapital I, 1906; b. 33 s. 836)

Uygulamada ne kadar çarpıtılmış olursa olsun sermayenin kanunları sona ermeyecektir. Düşüş çağında kâr oranı düşer, durgunluk artar. Büyüme bile tek taraflı ve dengesizdir (burada gelişme, orada düşüş). İşsizlik, eksik istihdam, üretim kapasitesinin yetersiz kullanımı, ekonomik krizler, enflasyon ve durgunluk (deflasyon), gerçek sermaye birikiminin yerini alan hayali sermaye, en zengin ülkelerde bile yoksulluk havuzları, en ezilen uluslarda “az gelişme”, bazılarında orantısız büyüme, sürekli savaşlar, ekolojik felaketler... Bu günümüzün dünyası değil mi?

Marx, işçi sınıfının buna yanıt vereceğini, sistemin kendisinin, işçileri durumlarının bilincine varmaya ve isyan etmeye iteceğini düşünüyordu. “Sermayenin birikimiyle, sınıf mücadelesi ve dolayısıyla işçilerin sınıf bilinci gelişir.” (Marx, Kapital I; s. 717) Orada “...sayıca sürekli artan, kapitalist üretim sürecinin kendi mekanizması tarafından disipline edilen, birleştirilen, örgütlenen işçi sınıfının isyanı büyür ... Sermaye [i] üretim tarzının önünde bir engel oluşturur. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması ... onların kapitalist bütünlüğü ile bağdaşmaz hale gelir. Bu bütünlük paramparça olur. Kapitalist üretim, doğa yasalarının acımasızlığıyla kendi reddine neden olur... birkaç gaspçının halk kitleleri tarafından mülksüzleştirilmesi söz konusudur.” (Marx, Kapital I; s. 836–837)

İşçi sınıfı?

Marx’ın yukarıda ki genel tahminleri düşünüldüğünde, eleştirmenler çeşitli itirazlarda bulundular. Birincisi, işçi sınıfının (“işçi erkekler” [kavramını] bir yana bırakın[ii]) isyanına odaklanmasıdır. Eleştirmenler, işçi sınıfının hiçbir zaman başarılı bir sosyalist devrim yapmadığına işaret ediyor (1917 Rusya’nın belirsiz durumunu bir kenara bırakarak). Özellikle ABD işçi sınıfının büyük bir kısmının muhafazakar, hatta aşırı sağ görüşlere sahip işçilerden oluştuğunu ve geri kalanının ılımlı ya da en fazla liberal olduğunu ekliyorlar.

İsyân’ın başka kaynakları da olduğu tartışılıyor. Ekonomik olarak sömürülen ve proleter olmayan sınıflar gibi. (Kuzey Amerika’da değilse bile dünya ölçeğinde hala büyük bir sınıf olan köylüler). Sınıf dışı baskı

[i] İngilizce aslı *The monopoly of capital* yani; sermaye tekeli

[ii] Kapital’de genel olarak “working men” kavramı kullanılıyor.

biçimleri var (kadınlar, renkli insanlar, ezilen milletler, gay lezbiyen, biseksüel ve translar, fiziksel engelliler ve daha pek çoğu). Doğrudan sınıfla ilgili olmadığı varsayılan konular var (özellikle savaş ve ekolojik felaket).

Bazıları, işçilerin sınıf mücadelesinin, üç veya beş temel mücadeleden yalnızca biri olduğu sonucunu çıkartıyor. Pratikte, onların siyasi çıkarımları, sofistike bir Marksist veya sınıf mücadelesini temel alan bir anarşistin düşüncesinden çok farklı olmayabilir.

Diğerleri, işçi sınıfının mücadelesinin çok önemli olmadığı için reddedilmesi gerektiği sonucuna varmışlardır. Belki de nüfusun diğer ezilen kesimlerine göre işçilerin isyan etme olasılığı daha az olası görülüyor. Bu görüş, Marx'ın Marksizminin özüyle çelişiyor. Bu aynı zamanda devrimci, sınıf mücadelesini savunan anarşist-komünizmin kilit bir bileşenini de reddeder. Bununla birlikte, böyle bir işçi sınıfı mücadelesinin reddinde hemfikir olan birçok *"Marksist"* ve anarşist vardır. (Marksist-Leninistler sözde işçi sınıfına hizmet ederler, ancak Çin'de olduğu gibi Stalinist diktatörlerin önderlik ettiği köylü temelli orduları *"sosyalist devrimler"* ve işçi kontrolü olmayan hükümetleri *"proletarya diktatörlüğü"* olarak kabul ederler.)

Marx ve Engels, sınıf mücadelesinin işçilerin tek geçerli mücadelesi olduğuna asla inanmadı. Genç bir adam olarak Marx, komünist olmadan önce burjuva demokrasisi mücadelesinin lideriydi. Doğrudan sınıf mücadelesine bağlı olsalar da olmasalar da, Britanyalı Çartistler gibi demokrasinin yayılması için verilen tüm mücadeleleri desteklemeyi asla bırakmadı. Polonya ve İrlanda'nın ulusal kurtuluşu için mücadele etti. Marx, ABD İç Savaşı'nda, en aşırı kölelik karşıtılarıyla ittifak halinde, Kuzey'i destekleyen İngiliz işçi hareketinin bir parçasıydı. İngiliz üst sınıfının çoğunun köle sahibi yanlısı görüşlerine karşı savaştılar (Proudhon, beyaz ırkın üstünlüğünü savunan biri olarak Güney'i destekledi). Bu örneklerden sadece bir kısmı.

En çok, Marx ve Engels, işçi sınıfının, davalarını ilerletmek için diğer ezilenler ve sömürülenlerle ittifak kurma ihtiyacı olduğunu gördüler. Yaşamının sonunda Engels, Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni (çoğunluğu muhafazakar olan) köylü kitlelerini çekecek bir program geliştirmeye ikna etmeye çalışıyordu. Marx ve Engels'in tüm tahakküm

biçimlerini yeterince anladıklarını söylemiyorum; anlamadılar. Ancak işçi sınıfıyla sınırlı bir perspektifi savunmaktan uzaktılar.

Ancak Marx, işçi sınıfını toplumu özgürleştirme stratejisinin merkezine koydu. Medeniyetin temelinde, emekçi halkın sömürülmesinin olduğunu düşünüyordu. Yöneticiler servetlerini artı değerden alıyordu. En azından, bu ekonomik baskı biçimi diğer tüm baskı biçimleriyle örtüştü ve etkileşime girdi. İşçiler, özellikle toplumun en altındakiler ayağa kalkarlarsa, tüm sistemi sarsacak ve bütün sorunları ortaya çıkaracaklardı.

“Önceki tüm hareketler, azınlıkların çıkarına olan azınlık hareketleriydi. Proleter hareket, çok büyük çoğunluğun çıkarına olan çok büyük çoğunluğun bağımsız hareketidir. Günümüz toplumunun en alt tabakası olan proletarya, resmi toplumu oluşturan tabakaların tüm üstyapısını parçalamadan, ayağa kalkamaz, dik duramaz...”

“Komünist devrim, geleneksel mülkiyet ilişkilerinden en radikal kopuştur; gelişme sürecinde geleneksel fikirlerden en radikal kopuşun yaşanmasına şaşmamalı.” (Karl Marx, Komünist Manifesto, s. 133, 153).

Mesele işçilerin ahlaki olarak diğer herkesten daha fazla ezilmesi değildi. Stratejik olarak, toplumsal zenginliği ürettikleri için, üretim ve dağıtım araçlarının ellerinde olmasıydı . Tüm toplumu kendi hedefleri doğrultusunda durdurma ve hatta onu farklı bir şekilde yeniden başlatma potansiyeline sahiptirler. Ve bunu yapmak onların doğrudan kendi çıkarıdır. Kapitalist sömürü tarafından doğrudan doğruya ezilenler onlardır. Sömürüye karşı kapitalistlerin, esnafın ya da polisin isyan etmesinden işçilerin isyan etmesi daha muhtemeldir.

Yaşamak için emeğini satan ve yönetici olmayan herkes gibi, modern işçi sınıfı (işçilerin eşleri, çocukları, işsizler vb. dahil) toplumun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Toplumun her yönden ezilen diğer tüm kesimlerinin çoğunu içerir (kadınlar, Afro-Amerikalılar, göçmenler vb.). Onların çıkarları, ezilenlerin geri kalanına karşı değildir.

Proleterya, tekrar tekrar, kendisi ve diğerleri için *“daha iyi bir dünya adına”* mücadele eden örgütler kurdu. Bunlara, büyük sendika federasyonlarıyla birlikte, sosyalist veya komünist partiler veya anarşist federasyonlar dahildir. Kitlesele grevlerden devrim denemelerine ve gerçek

devrimlere kadar her şeyle tekrar tekrar isyan ettiler. Bir buçuk yüzyılı aşkın bir süredir, modern işçi sınıfı, binlerce yıldır diğer ezilen sınıflardan daha sık ve daha kapsamlı bir şekilde isyan etti.

Tarihinde kitlesel sendika mücadeleleri geçmiş olması rağmen ABD işçi sınıfının çoğunluğunun, diğer ülkelerdeki birçok işçi gibi kapitalizm yanlısı olduğu maalesef gerçektir. Bu, nüfusun çoğunun kapitalist yanlısı olduğu anlamına gelir. Bir devrim yapmak üzere değiliz! Çoğunluğu oluşturan işçi sınıfı sosyalist bir devrime hazır değilse, o zaman (henüz) sosyalist devrim olmayacaktır. Ya hazır olduklarında ...

Sosyalizm Kaçınılmaz mı?

Bu, Marx'ın devrime bakış açısında başka bir sorunu ortaya çıkarır. O, proleter devrimin olması gerektiğini mi yoksa sadece gerçekleşebileceğini mi söylüyordu? Yukarıda alıntılanan, *“Kapitalist üretim bir doğa yasasının kaçınılmaz zorunluluğu ile kendi yadsınmasını doğurur.”* cümlesiyle ne demek istedi? Bu kaçınılmaz zorunluluk, devrimci süreci kimyasal veya biyolojik bir *“doğa kanunu”* gibi otomatik bir süreç olarak tanımlıyor gibi. Ayrıca Hegelci diyalektiğin *“ölumsuzlama”* kavramına gönderme yapıyor. Hegel, (doğanın bir parçası olarak) diyalektiğin zikzaklarından otomatik biçimde, nihai ama önceden belirlenmiş hedefine doğru ilerleyen bir tarih tanımlaması yaptı. Buna *“teleoloji”* denir. Hegel'e göre tarihin nihai hedefi, kendisinin felsefi sistemiymiş, ve – daha somut olarak – bürokratik Prusya monarşisiydi. Bilim ya da diyalektik yoluyla, insan bilincinin ve seçiminin değişimle pek bir ilgisi yok gibi görünüyor!

Komünist Manifesto'da, Marx aynı düşüncüyü ifade etti: *“Bu nedenle, burjuvazinin ürettiği, her şeyden önce, kendi mezar kazıcılarıdır. Onun yıkılması ve proletaryanın zaferi eşit derecede kaçınılmazdır.”* (Draper, 1998; s. 135)

Bu, tarihin otomatik bir mekanizma olduğunu, insanların yaptığı bir şeyden çok insanların başına gelen bir şey olduğunu ima eder. İşçi sınıfının yapabileceği en fazla şey, kaçınılmaz süreçleri hızlandırmaktır, ancak bunların gerçekleşmesini sağlamak değildir. Sosyal Demokrat Partiler arasında ve Marksist-Leninistler arasında Marksizmin ana yorumu buydu.

Bu kaçınılmazlık, Marx'ın ahlaki olmayan yaklaşımıyla birleşir. Çalışmalarının hiçbir yerinde, sosyalizm için savaşmanın ahlaki olarak doğru olduğunu ya da etik iyi bir toplumsal vizyonun merkezinde olduğu için insanların sosyalizmi savunmaları gerektiğini yazmamıştı. Ona göre sosyalizm, doğal süreçlerin bir ürünü olacaktı. Gerçekte, yazıları – hayatı gibi – ahlaki bir tutku ile doludur, ancak bu teorisinde kabul edilen bir unsur değildir.

İtalyan anarşist Errico Malatesta, öğretmeni Peter Kropotkin'in biraz benzer bir yönelime sahip olduğundan şikayet eder: Marksistlerin aksine gerçekçi olmayan iyimser, mekanik ve kaderci. *“Felsefesine göre meydana gelen, zorunlu olarak gerçekleşmesi gerektiğinden, arzuladığı komünist-anarşizm de kaçınılmaz olarak sanki bir doğa yasası gereği zafer kazanmalıdır... Burjuva dünyası parçalanmaya mahkum edildi ve zaten parçalanıyordu, devrimci eylem yalnızca süreci hızlandırmaya hizmet etti.”* (Malatesta, 1984; s. 265) Kropotkin, Marx'tan farklı olarak devrime ahlaki bir dava olarak inanıyor ve doğalcı bir etik geliştirmeye çalışıyordu.

Kaçınılmazı yorumlamanın talihsiz siyasi sonuçları olabilir. Herhangi bir mücadele, sözde kaçınılmaz olarak devrime yol açacağı için, mücadeleyi reformizmle sınırlandırmayı haklı gösterebilir. Mücadeleden kaçışı haklı gösterebilir. (Malatesta, dünyanın herhangi bir çaba göstermelerine gerek kalmadan komünist-anarşizme ulaşacağından emin olan, özel hayatlarına çekilmiş çeşitli emekli anarşistlere gönderme yapar) Nihayetinde sosyalist özgürlük döneminde ya da öyle olduğunu sandıkları bir dönemde Leninistlerin baskılarına ve kitlesel katliamlarına maruz kalabilirler. *“Tarih”* kendisini *“sosyalist”* olarak adlandıran ve aslında kitlesel katliamlar yapan bir totalitarizm ürettiğinde ahlaki prensiplerden yoksunluk ve kaçınılmazcılık bir sorun haline gelir. Devrimci Marksistlerin çoğu, kendilerini bu tür aşağılık rejimleri *“reel sosyalizm”* [actually existing socialism] olarak kabul ederken buldular.

Bu aynı zamanda ters yönde de ilerleyebilir. Marx'ı, işçi sınıfının kaçınılmaz olarak sosyalist bir devrim yapacağını öngördüğü şeklinde yorumlayanlar da var. Ama gerçek öyle değil, teorinin bütünüyle yanlışlığı kabul edilmeli ve sosyalist devrim programı reddedilmelidir. Birçok kişi bu şekilde akıl yürüttü.

Ahlaki Seçim

Ancak, Marx ve Engels bazen farklı bir formülasyon kullandı. Komünist Manifesto'nun başlarında şöyle diyor: *“Şimdiye kadar var olan tüm toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir ... her seferinde ya bir bütün olarak toplumun devrimci bir yeniden kuruluşuyla ya da çatışan sınıfların birlikte yıkımıyla sona eren bir kavga.”* (Komünist Parti Manifestosu, Bölüm 1, 1848) Draper, bunu *“ya toplumu yeniden oluşturan bir devrim ya da eski düzenin daha düşük bir düzeye doğru çöküşü”* olarak açıklıyor. (1998; s. 200) Marx, antik Roma'nın kaderini düşünmüş olabilir.

Engels, Anti-Duhring'de bunu birkaç kez tekrarladı. O, modern işçi sınıfının; sosyalist devrimi yapması gerektiğini ya da burjuvazi *“liderliğinde toplumu emniyet valfi sıkışmış bir lokomotif gibi ezmeye çalıştığı bir sınıf”* iken, *“Çinli bir hamal düzeyine inmek”* ile yüzleşeceğini yazar... (1954; s. 217–218) Kapitalist sınıf için, *“... üretici güçler kendi kontrolünün ötesinde büyümüştür ve... burjuva toplumunun tamamını yıkıma ya da devrime doğru sürüklüyordur.”* (s. 228) Kapitalist sistem çoğu insanı proletere dönüştürdüğünde, *“... kendi yıkımını ve devrimin gerçekleşmesini sağlayacaktır.”* (s. 388)

Engels sosyalist devrim kaçınılmaz değildir, makul bir seçimdir diyordu. Ama eğer seçilmezse, kapitalist çürüme çağında, işçi sınıfı o zamanın açlık çeken, aşırı sömürülen Çinli işçilerinin düzeyine indirgendığı için toplum yıkımla karşı karşıya kalır. Bu nedenle, işçi sınıfı ve müttefikleri bilinçli ve tasarlayarak devrimi yapmaya karar vermelidir (biz, devrimci azınlığın istediği gibi).

Engels, bunun ahlaki bir seçim olduğunu özellikle belirtmedi. Bu örtüldür. Sosyalist devrimi işçi sınıfının ve tüm toplumun yıkılmasına tercih etmesinde büyük bir etik muhakeme yoktur. Asıl mesele, benim yaptığım gibi, politik-ekonomik analize katılıp katılmadığımızdır. Yine de etik konuların ön plana çıkarılmamasını ve merkeze alınmamasını bir zayıflık olarak görüyorum.

Engels'in alternatiflerin sadece *“yıkım ya da devrim”* olduğunu söylediği yerde, büyük, devrimci – demokrat Marksist Rosa Luxemburg, alternatiflerin *“sosyalizm veya barbarlık”* olduğunu söyledi. (Geras, 1976) Kapitalizmin son çağında olduğuna, emperyalizm tarafından destek-

lendiğine ve bunun daha büyük krizlere ve yıkıcı dünya savaşlarına yol açacağına inanıyordu. Kapitalizmin engellenmediği takdirde kültürü ve nüfusu yok edeceğini, şehirlerin ve ulusların olduğu yerlerde çöller yaratacağını öngördü. Kapitalizmin ekonomik çöküşünün kaçınılmaz olduğuna inanmakla suçlandı. Onun inandığı şey, kapitalizm kendi dinamik gelişme yasalarını takip etmek için yalnız bırakılırsa, sonunda çökecek ve “barbarlık” üreteceğiydi. Bu “kaçınılmazdı”. Ancak, işçi sınıfı tarihe müdahale etmeyi seçerse, barbarlığı ve çöküşü önleyebilecek; sosyalist devrim yaparak insanlığı kurtarabilecekti.

Anarşist Murray Bookchin, modern kapitalizmin hiyerarşik yapılarının, insan hayatını nükleer savaş veya ekolojik felaket yoluyla tehdit ettiğini belirtti (bunu küresel ısınma bu kadar açık hale gelmeden önce yazdı). *“Artık Marx’ın ünlü, sosyalizm veya barbarlık arasındaki tercihiyle karşı karşıya değiliz; anarşizm veya yok oluş arasında, daha sert alternatiflerle karşı karşıyayız. Zorunluluk ve hayatta kalma sorunları, özgürlük ve yaşam sorunlarıyla eşdeğer hale geldi.”* (1986; s. 62)

Çürüme çağındaki kapitalizm, insanlığı korkunç bir yıkımla tehdit ediyor. Bu yüzden de devrim gerekli. Öyle olmasaydı, sosyalizm (bir ihtimal) güzel bir ideal, ahlaki açıdan çekici bir hedef olabilirdi ama gerekli olmayacaktı. Kapitalist toplum ekonomide inişler ve çıkışlarla kademeli bir gelişme yolunda devam edebilecekse, işçilerden ve diğerlerinden büyük mücadelelere girmelerini, bir devrimde her şeyi riske atmalarını istemeye gerek kalmaz. Nitekim, tüm bedellere, dökülecek kana ve riskli belirsizliklere rağmen bir devrimi savunmak yanlış olurdu.

Kapitalist endüstri, yıkım tehdidinde bulunurken, yeni, baskıcı olmayan, sınıfsız bir toplumu da olanaklı kılmıştır. Teknolojisi o kadar üretkendir ki yalnızca minimum iş gücü ile herkese eğlence ve bolluk sağlayabilir. Kuşkusuz teknolojinin sürdürülebilir bir ekolojiye ve özyönetime dayalı bir ekonomiye uyacak şekilde yeniden tasarlanması gerekir, ancak bunu yapmak için imkanlar bulunuyor.

İşçi sınıfı bu zorluğu göğüsleyebilecek mi? Kapitalist endüstri onları sınıf bilincine ve devrime doğru iter. Ancak bazı işçiler dünyadaki işçilerin çoğundan (nispeten) daha iyi durumdadır. Marx ve Engels bu proleter tabakasını bazen “işçi aristokrasisi” olarak adlandırdı. Bu işçiler satın alınabilir, yozlaştırılabilir veya sadece işlerin gidişatından mem-

nun hissetmeleri sağlanır. Karşı kutupta, süper sömürülenler (sattıkları emek gücü için toplumun standartlarına göre daha az ücret alanlar) ve işsizler de dahil olmak üzere çok fakir bir işçi kitlesi var. Bu kitleler, ekonomik veya politik mücadeleye ilgisi azalmış, moralleri bozulmuş ve bunalmış olabilir, ama işçi sınıfının herhangi bir katmanının veya başka herhangi bir katmanının ne zaman ve nerede mücadeleye gireceğinin garantisi olamaz.

Marx, sosyalizmin, teknolojinin gelecekte yeterince üretken hale geldiğinde mümkün olduğuna inanıyordu. Erken avcı-toplayıcı toplumların (*“ilkel komünizm”*) çok daha yüksek bir yaşam standardıyla, eşitlik ve özgürlüğü ulaşımlarını bu mümkün kıldı. Basitçe geçmişte sosyalizm (komünizm) mümkün değildi. Herkese yetecek kadar [ürün] yoktu. Önceki devrimlerden sonra, birkaç kişi tam zamanlı olarak yönetici, sanatçı veya bilim insanı olarak hayatlarını devam ettirirken, çoğu insan diğerlerini doyurmak için günlük işlere geri dönmek zorunda kaldı. Çeşitli kitlesel mücadeleler kazanabildikleri takdirde daha fazla özgürlük üretebilir, ancak düşük üretkenlik düzeyinden sosyalist özgürlüğe sıçrayamazlar.

Ancak üretkenlik büyük ölçüde gelişti. Tarihe baktığımızda çok yakın zamana kadar, nüfusun % 95'i şehirlerde yaşayan ve kent kültürüne sahip %5'lik kesim için yiyecek üretmeye uğraşıyordu. Günümüzde sanayileşmiş ülkelerde oranlar tersine dönmüştür. Nüfusun %5'inden azı, ulusun geri kalanını beslemeye yetecek kadar yiyecek üretiyor. Tümüyle organik tarım yöntemlerine dönsek bile, tarımla uğraşmak zorunda olanların oranı, tarihin çoğunda olduğundan çok daha küçük olacaktır. Sosyalizm altında, tüm üyelerinin ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılayan bir topluma sahip olmak nihayet mümkün hale geldi.

“Serbestçe bir araya gelen insanlar tarafından yapılan üretim...” diye yazıyor Marx, *“toplum için, uzun ve sancılı bir kalkınma sürecinin kendiliğinden ürünü olan belirli bir maddi zemin veya varoluş için bir dizi koşul talep ederler.”* (Marx, Kapital, 1. Cilt, 1. Bölüm, 4. Kısım, Sf 83)

Benzer şekilde Kropotkin geçmişte şöyle yazmıştı, *“... gıda maddelerinin ve tüm endüstriyel metallerin üretim gücü, şu anda ulaştıkları mükemmelliğe henüz ulaşmamıştı... Komünizm gerçekten genel yoksullukta ve sefalette eşitlik olarak görülüyordu ve refah ise... çok az sayıda kişi*

tarafından erişilebilir olarak. Ancak komünizmin önündeki bu gerçek ve önemli engel insan emeğinin muazzam üretkenliği sayesinde artık yok. ... komünist çalışma ile çok yüksek bir refah düzeyine birkaç yıl içinde kolayca erişilebilir.” (2002; s. 172)

Marx'ın ve Kropotkin'in bu tasavvurları (alternatif bir evrene erişim olmadan) kanıtlanamaz veya reddedilemez . Umarım doğrudur. Eğer bu doğru değilse – insanların tarıma başladığından bu yana geçen 10 bin yılda sosyalizme ulaşmak mümkün olsaydı – insanlar 10 bin yıldır sosyalizmi yaratmakta başarısız oldular demektir. Böyle bakınca gelecekte de şansımızın yüksek olacağını söyleyemeyiz. Ama sosyalist özgürlük, gerekli *“maddi temel”* en sonunda geliştirilmesinden dolayı sadece bir veya iki asırda mümkün hale gelebildiyse, bu süregiden tarih içerisinde çok da uzun bir zaman değil. Bu, felakete sürüklenmemizden önce, hala özgür ve işbirliğine dayalı bir toplum yaratma şansımız olduğunu ortaya koyuyor.

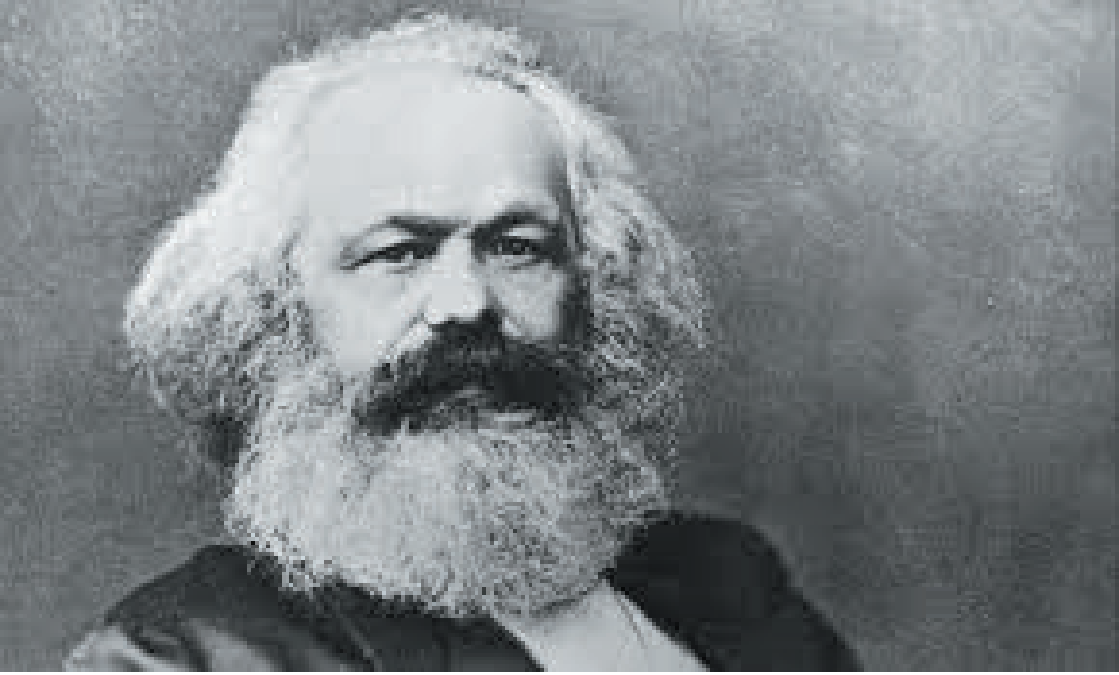
Filozof Martin Buber'e göre, Marx 1865'te Engels'e şöyle yazdı: *“Bizim için zor olan soru şu. Kıtada devrim yakın ve hemen sosyalist bir biçim alacaktır. Ama burjuva toplumunun dünyanın çok daha büyük bölümünde hâlâ egemen olduğu görülünce, dünyanın bu küçük köşesinde [devrim] mutlaka ezilmesi gerekemeyecek mi?”* (Buber, 1958; s. 84–85) Buber, *“dünyanın bu küçük köşesi”* sözlerinin yanına parantez içinde *“[Avrupa kıtasını kastediyor!]”* yazar. Ama sonra Buber bir Siyonistti ve Marx bir enternasyonalist. Marx, Avrupa sosyalist devriminin dünya ölçeğindeki ekonomik gelişme eksikliğiyle geri çekileceğine dair gerçekçi bir korkuyu dile getiriyordu. Ve öyle oldu. Marx, kapitalizmin henüz son çağında olmadığını, yalnızca gelişiminin zirvesine ulaştığını anlamıştı. Bugün sanayi kapitalizmi düşüş çağına girmiştir. İnsanlık, tüm dünyayı sanayileştirebilecek noktaya ulaştı ve geçti.

Öyleyse alternatifler, *“toplumun devrimci bir yeniden yapılanması ya da çatışan sınıfların ortak yıkımı”* (Marx), *“yıkım ya da devrim”* (Engels), *“sosyalizm ya da barbarlık”* (Lüksemburg), *“anarşizm ya da yok oluş”* (Bookchin)... Marx ve diğerlerinin söylediklerinin anlamı, kapitalizmin *“doğa yasalarının acımasızlığı ile”* ürettiği şeyin, şu ya da bu şekilde, kapitalist refahın ve istikrarın sonu olduğuydu. İyi zamanları olsa da sonsuza kadar sürmez.

Sadece bir olasılığın değil, iki olasılıktan birinin gerçekleşmesinin muhtemel olduğunu söylemek hâlâ deterministik ve teleolojik görünebilir. Bununla birlikte, hem “*toplumun devrimci yeniden yapılanması*” (komünist devrim) hem de “*ortak yıkım*” (“*barbarlık*”, “*imha*”) pek çok farklı biçim alabilir. “*Yeniden yapılanma*”, çeşitli devrim yöntemlerinden herhangi birini ve çeşitli sosyalizm biçimlerinden herhangi birini içerebilir. “*Ortak yıkım*”, savaşlar, ekonomik bozulma ve / veya bir dizi ekolojik felaket dahil olmak üzere çeşitli yıkım biçimlerinden herhangi birini içerebilir.

En doğru biçimde tahmin ettiğimiz üzere, kapitalizm, kaçınılmaz olarak, kolektif işçi sınıfı ve onun toplumsallaştırılmış emeği tarafından inşa edilen alternatif bir toplum olasılığını yaratır. Kapitalizmin yaşamdaki yeri, işçi sınıfını kapitalizmin baskısına karşı mücadele etmeye iter. Bu, sömürüye karşı bilinç yaratmaya ve yeni bir toplum arzusuna yönelir. İnsanlığın ahlaki değerlerinin çağlar boyunca doruk noktası olan sosyalizmin muhteşem vizyonu, gerçek bir olasılık ve hatta bir zorunluluk haline geldi.

Ama bu bir seçimdir. İşçilerin ya da başkalarının ekonomik çöküş, nükleer savaş ya da çevresel felaketle yüzleşmeden önce devrimi seçmesi kaçınılmaz değildir, hiç değildir. Bu olasıdır, kaçınılmaz değildir. Mesele öngörü değildir, kararlılıktır. Marx’ın “*kaçınılmazlık*” meselesine dair “*doğru*” yorum ne olursa olsun, konu mücadele içinde kararlaştırılacaktır.



9. Bölüm

Marx'ın Sosyalizm / Komünizm Derken Kastettiği

Daha önceden Fourier, Robert Owen ve Etienne Cabet gibi “ütopyacı” sosyalistler yeni bir toplumsal düzenin nasıl organize edileceği üzerine oldukça ayrıntılı açıklamalar ortaya koymuş, Marx ise onların konuyu ele alış biçimine bilinçli bir şekilde karşı çıkmıştı. Onun, sosyalist (komünist) bir ekonominin nasıl işleyeceği üzerine betimlemede bulunduğuna çok seyrek rastlarız. (Devrimci anarşistlerin, Komünist Partiler diktatörlüklerle özdeşleşmeden önce, daha çok ikincisini yeğlemelerine rağmen kendilerini hem “sosyalist” hem de “komünist” olarak adlandırmaları gibi, Marks da asıl olarak “komünizm”i yeğlemesine rağmen, nihai amacını ortaya koymak üzere yer yer “sosyalizm”, yer yer de “komünizm” kelimesini kullanırdı). Onun bir sosyalizm iktisatçısı değil de kapitalizm iktisatçısı olduğu söylenegeldir. Bu konu üzerine sınırlı biçimde yazma eğilimindedir.

Marks, Kapital’in birinci cildinde, *“farklı bireylerin kendi emek güçlerini bilinçli biçimde topluluğun birleşik emek gücü olarak ortaya koydukları*

ve kendi işlerini de bu ortak üretimin araçları ile gerçekleştirdikleri özgür bireyler topluluğu... Özgür bir biçimde biraraya gelen erkeklerin üretimi... tanımlanmış bir plana uygun olarak bilinçli bir biçimde düzenlenir.” bahsinde bulunur. (sayfa:90, 92)

Marx yeni bir toplumsal düzen tarif etmek yerine, işçi sınıfının iktidarı kolektif biçimde ele geçirmesi, (geçici olarak) yönetici sınıf olarak burjuvazinin yerini alması ihtiyacı üzerine odaklandı. İşçiler ve müttefikleri, mevcut devletten kurtulacak ve onun yerine Paris Komünü'ne benzer radikal demokratik bir devlet kuracaklardır. Bu [devlet], özünde kendi kendine örgütlenmiş işçi sınıfı olacaktır. Bu yeni devlet kapitalist sınıfı mülksüzleştirecektir. İşçiler, halihazırdaki tekeli ve sınıflara ayrılmış kapitalist ekonomiyi ortadan kaldıracak ve yerine emeğin toplumsallaşması, kolektifleştirilmesi ve merkezileştirilmesi üzerine kurulu yeni bir ekonomi inşa edileceklerdir. Üretim araçları ortaklaştırılacaktır (ama bireysel tüketim malzemeleri değil). Ortak bir ekonomik plan oluşturulacaktır (bunun nasıl yapılacağı asla açıklanmadı).

Bundan böyle mallar piyasalarda alınıp satılmayacağı için, bir değer yarası olmayacaktır. Meta olmayacaktır. İnsanın emeği, farklı endüstrilerin gerekliliklerini gözetken bir plan dahilinde düzenlenecektir. Çünkü bir devrim yoluyla kurulmuş işçi devleti, salt zorlayıcı ve cebri bir toplumsal mekanizma olması yönleriyle 'tükenecek' ya da 'kendi kendine yitip gidecek', ekonomiyi düzenleyen, şiddet içermeyen bir kamu kurumuna dönüşecektir. İşçi ve patron olarak ayrılmış, farklı toplumsal katmanlar halini almış sınıflar, sınıfsız bir toplum içinde çözüleceklerdir.

2. Bölüm'de tartışıldığı şekliyle 'yabancılaşma' ve 'fetişizm' de ortadan kalkacaktır. Emek yabancılaşamayacaktır, çünkü başkası için değil, her bireyin özgür bir üyesi olduğu topluluk için yapılacaktır. Tüm ilişkilerin toplumsal doğası fetişleştirilmiş halden çıkarılıp şeffaflaştırılarak, herkes tarafından açık biçimde kavranabilir hale gelecektir. Daha önce sınıfsal olarak belirlenmiş olan iş bölümüne, kent ve kır arasındaki ilişkileri de içerecek biçimde son verilerek çalışmanın ve işin doğası değişecektir.

Komünist Manifesto'nun Programı

1848 tarihli Komünist Manifesto'nun ikinci bölümünün başlığı, *“Proleterler ve Komünistler”*dir. Bu bölümün sonunda Marx kısa bir program

ortaya koyar. Bu komünizmin tam bir tanımı değil, daha çok ona doğru ilerlemeye yönelik bir dizi adımı tarif eden bir geçiş programıdır. Her şeyden önce, işçi sınıfının iktidarı alması gerekmektedir. İşte o zaman, *“proletarya, siyasi üstünlüğünü kullanarak tüm sermayeyi burjuvazinin elinden aşamalı olarak alacak ve tüm üretim araçları devletin elinde, yani artık egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın kontrolünde merkezileştirilecektir... mülkiyet haklarına yönelik despotik saldırılar yoluyla...”* (Draper, 1998, s. 155)

Bunun için, *“... 5. Kredilerin devlet elinde merkezileştirilmesi... 6. İletişim ve ulaşım araçlarının devlet elinde merkezileştirilmesi... 7. Fabrika alanlarının ve üretim araçlarının devlet eline geçmesi... 8. Özellikle tarım için endüstriyel orduların oluşturulması ve herkesin emek bakımından eşit sorumluluklara sahip olması...”* maddelerini içeren on maddelik bir program takip edilecektir. (Draper, s. 155)

Marx'ın iddiası, bu programın müstakil ve ayrılmış sınıfların sonunun getirilmesine öncülük edecekti. Program bir sınıfın bir diğer sınıf üzerinde zor aracı olan devletin sona erdirilmesini sağlayacaktı. *“Gelişim sürecinde ... tüm üretim sadece belli bireylerin elinde yoğunlaştığında, kamu gücü politik karakterini yitirmektedir... Eski burjuva toplumdaki sınıflı yapının ve sınıflar arasındaki bu çatışmaların yerini her birinin özgürce gelişmesinin, hepsinin birden özgürce gelişebilmelerinin önkoşulu olduğu bir birlik, ortaklık alacaktır.”* (Draper, s. 157)

Anarşistler, *“kamu gücü”*nün tüm sanayiye ve tarımı kendi kontrolünde merkezileştirerek herkesi bu endüstriyel ordularda çalışmaya zorladığı (*“bununla mükellef kıldığı”*) bir özgür bireysel gelişimin mümkün olduğuna inanmazlar.

Zaten Engels de daha 1872'de bu programın *“bazı ayrıntılarda modası geçmiş”* olduğunu fark etmişti. Bu belirli noktaları özel olarak tartışmak yerine şöyle yazdı: *“Bir şey özellikle Komün [Paris Komünü] tarafından kanıtlandı, o da işçi sınıfının hazır devlet makinesini öylece eline alıp kendi amaçları için kullanamıyor oluşudur”* (Draper, s.262)

Engels'in vurgulamaya çalıştığı, burjuva devletini radikal bir şekilde demokratikleştirmenin tek başına yeterli olmadığıydı. Bunun yerine, kapitalist devleti tümüyle ortadan kaldırmak ve *“egemen sınıf olarak*

örgütlenmiş proletarya” denebilecek Paris Komünü gibi bir kurumu tesis etmek gerekiyordu. Ancak o sayede bu devlet kendi “*politik karakteri*”nin köklerinden evrimleşerek bir işçi devleti olabilecektir. Engels, burada “*politik karakter*” tanımını kullanarak Marx’ın Paris Komünü hakkındaki yazısından alıntı yapıyordu. Bu noktanın vurgulanmasına o kadar önem veriyordu ki, Manifesto’ya 1888’de yazdığı girişte hiçbir değişiklik yapmadan onu tekrar kullandı.

Marx ve Engels yazılarında, 1871 Paris Komünü’nü had safhada demokratik bir ayaklanma biçiminde tanımlarlar. Bilhassa, belediye meclisi üyelerinin doğrudan şehirdeki farklı birimler tarafından seçilerek gönderilmeleri ve bu birimlerin artık onlarla anlaşamadığında geri çağırılabilmesi önemliydi. Temsilcilere ortalama bir işçiden daha fazla ödeme yapılmıyordu. Yargıçlar ve yerel polis de dahil bütün memurlar benzer şekilde seçilmişlerdi ve denetlenebilirlerdi. Gönüllü milisler olan silahlanmış yerel halk, düzenli ordunun yerini almıştı. Marx, eğer sürebilseydi, Paris Komünü’nün, Fransa’daki diğer tüm şehir, kasaba ve köy komünleriyle birleşeceğini düşünüyordu.

Bu, demokrasinin son derece demokratik bir tasavvuruydu. Ama yine de burada, farklı toplumsal kesim ve katmanlardan çıkarak bir araya gelen ve mahallelerini nasıl yöneteceklerine karar veren toplum üleriyle ilgili herhangi bir şey, doğrudan demokrasinin herhangi bir tasviri yoktu. O gün ne yapacaklarına karar vermek için her sabah fabrikada, dükkânda veya ofiste yüz yüze görüşen işçiler de anlatılmıyordu. Anarşistler genel olarak büyük ve karmaşık topluluklarda bir dereceye kadar delegelerle temsile ya da yetkilendirmeye karşı değillerdir. Ancak anarşistler için bu temsiliyet, toplulukların yaşamlarını doğrudan kontrol edebildikleri, ademi merkezîyetçi, yaşamın tam içinde bir doğrudan demokrasi fikrine dayandırılmalıdır. En özgürlükçü ya da liberter sayılacak demokrasi tanımlarında dahi, Marx ve Engels’te bu kavrayışa rastlanmaz.

Gotha Programı’nın Eleştirisi

“*Gotha Programı’nın Eleştirisi*”nde Marx, komünizmi “*üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayalı işbirlikçi bir toplum*” olarak tanımlamıştı. (1974, s.345). Burada ‘iki aşamalı’ komünizm fikri ortaya koyuluyordu. İlk aşamada, “*Burada ele aldığımız komünist toplum ... kapitalist top-*

lumdan doğduğu şekliyle ... hala rahminden çıktığı eski toplumun doğum lekeleriyle damgalanmış bir toplumdur.” (Gotha Programı’nın Eleştirisi, 1992, s.346)

Lenin her nedense, Marx’ın “*komünist toplumun ilk aşaması*” olarak tanımladığı evreyi “*sosyalizm*” olarak ve “*komünist toplumun daha ileri aşaması*” olarak tanımladığı ikinci evreyiyse hakiki “*komünizm*” olarak yeniden adlandırdı. Marx’a göreyse bunların ikisi de komünizmin aşamalarıydı. (Lenin’in buradaki adlandırma tercihi ile daha sonra ortaya çıkacak Sosyalist ve Komünist partiler arasındaki farklılıklar arasında bir bağ yoktur.)

Komünizmin erken ve olgun aşamaları arasında gözlenmesi olası farklılıklar arasında Marx, oldukça tartışmalı bir konu olan, işçilerin ücretlendirilmesi konusuna odaklandı. İlk aşamada işçiler, üretim kapasitesinin korunması ve sürdürülmesi, ayrıca çocukların, hastaların ve yaşlıların bakımı için ayrılacak fon için yapılacak kesintiler dışında, katkıda bulundukları iş ölçüsünde bir değeri geri alacaklardır. Marx’ın öngörüsünde, çalışabilecek sağlığa sahip işçilere, yaptıkları üretimin miktarına bağlı bir ödüllendirmeye dayalı değil, ne kadar yoğun ve ne kadar süreyle çalıştıklarını göz önüne alan, emeğin ‘süresi ve yoğunluğu’nu kaydeden bir sertifika üzerinden ücret ödenecekti. Marx, daha vasıflı veya yüksek eğitilmiş işçilere daha yüksek bir ücret ödenmesi gerektiğini düşünmez, dahası bu konuyu hiçbir şekilde ele almamıştır. Bu sertifikalar para yerine kullanılamaz, bir piyasadaki malları elde etmek üzere biriktirilemez ya da piyasada takas edilemezler. Bunun yerine, [sertifikalar] üretimi için eşdeğer ölçüde emek gereken mallarla takas edilecekleri ortak depoya getirilebilirler.(Örneğin, on saatlik bir işin sonucu olarak, üretilmesi için yine yaklaşık olarak on saatlik iş gücü gereken bir gömleğe sahip olunabilir.) Bu sertifikalarla geri alınabilecek olan şey üretim araçları değil, yalnızca tüketim ürünleridir.

Marx için bu kapitalizmden daha iyi ama yine de sınırlı bir durumu ifade eder. Bu komünizmin yalnızca ilk aşamasıdır. Bir işçinin ortaya koyduğu emekle eşdeğerde bir malı, ürünü geri alması, kapitalizmin asla başaramadığı bir şey olmakla birlikte, prensipte hala bir “*burjuva haktır*”. Çalışanlar farklı ölçülerde güç ve yeteneklere sahiptir ve bazıları daha uzun süreyle ya da daha yoğun çalışabilmektedir. Ne kadar sıkı

ve yoğun çalıştıklarından bağımsız olarak birbirinden farklı ihtiyaçları ve istekleri olacaktır. Dolayısıyla bu eşitlik bir yönüyle yine de eşitsiz ve adaletsiz kalacaktır. Toplum henüz yabancılaşmadan bütünüyle kurtulmuş değildir.

“Komünist toplumun daha yüksek bir evresinde, ... emek, yalnızca yaşam aracı değil, yaşamın birincil gereksinmesi haline gelmesinden sonra; bireylerin her yönüyle gelişmesiyle birlikte, üretici güçlerin de artması ve bütün kolektif zenginlik kaynaklarının gürül gürül fışkırmasından sonra – işte ancak o zaman, burjuva hukukunun dar ufukları tümüyle aşılmış olacak ve toplum, bayraklarının üzerine şunu yazabilecektir: ‘Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyaçlarına göre!’ ” (Gotha Programı’nın Eleştirisi, 1992, s.347)

Marx siyasi öngörülerini ortaya sermek konusunda, Gotha Programı’nın Eleştirisi’nde daha da ileri giderek; *“Komünist bir toplumda... mevcuttaki devletin işlevlerine benzer hangi sosyal işlevler bulunmaya devam edecek?”* diye sorar. (GPE, s. 355) Bu sorunun yanıtını doğrudan vermek yerine, devletsiz bir toplumda sosyal eşgüdüm ve diğer görevlendirmelere hala ihtiyaç olabileceğini ima eder. Ve şunu yazar: *“Kapitalist toplum ve komünist toplum arasında, birinden diğerine devrimci dönüşüm dönemi yaşanacaktır. Buna da bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ve burada, devlet proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamaz.”* (GPE, s. 355)

“Proletaryanın devrimci diktatörlüğü” ile Marx ve Engels’in tam olarak neyi kastetmiş oldukları bir tartışma konusudur. Marksizm ve Leninizm’in gelişmesiyle birlikte, proleterya diktatörlüğü de giderek bir kişinin, dar bir grubun ya da en fazla bir siyasi partinin diktatörlüğü anlamlarını taşır hale gelmiştir. Marx’ın, komünizmin daha düşük bir aşaması olarak, kapitalizmden komünizme geçiş ve benzeri konulardaki aşamacı fikirleri, Stalinist totalitarizm döneminde bu devrimsel geçişin bahanesi olarak kullanıldı. Aşamacı fikirler, gerçek dünyada devletsiz, sınıfsız, özgür bireylerin birlikteliğine doğru ilerletmek yerine, tam aksine bundan uzaklaşan rejimlerin meşrulaştırması ve rasyonalize edilmesi için kullanıldılar.

Marx veya Engels’in tanımladığı şekliyle demokratik ilkeler düşünüldüğünde, proleterya diktatörlüğünün sonradan yüklendiği bu anlamların

hiçbiri kabul edilebilir olmamalıydı. Onların döneminde “diktatörlük” kimi zaman bir parlamento, kimi zaman da bir halk sınıfı egemenliği anlamına geliyordu. En iyi ifadesiyle, “*proletarya diktatörlüğü*” ile kastettikleri şey, “*işçi sınıfı egemenliği*”nin ne fazlası ne de daha azıydı. İşaret ettikleri proletarya diktatörlüğü, bir aşırı demokrasi örneği olan Paris Komünü’nüydü. Bazı özgürlükçü Marksistlerse bu tanımı, kendiliğinden örgütlenmiş işçi sınıfının devletsiz yönetimi anlamında kullandılar. Lenin, Devlet ve Devrim adlı kitabında, aslında Marx ve Engels’in, daha oluşumunun ‘hemen’ ertesinde, halkın katılımı arttıkça ortadan kalkmaya başlayacak olan bir “*yarı-devlet*”i kastettiğini iddia etmiştir (bu, kendisinin tek parti diktatörlüğü kurmasının hemen öncesinde gerçekleşmiştir). Bu sebeplerle, bir ara aşama anlamında bu tanım, artık daha fazla kullanılabilir değildir.

Benim açımdan, Marx’ın düşüncesinde, “*politik alanda... devrimci dönüşüm dönemi*”nin komünizmin ara aşamasının bir önceli mi, yoksa bu erken aşamayı da içeren bir dönem mi olduğu belirsizdir. Büyük olasılıkla işçi sınıfının, erken aşamanın yaratılmasına başlamadan önce iktidarı ele geçirmesi zorunluluğu anlatılmaya çalışılmaktadır (Anarşistler için, “*iktidarı ele geçirme*”nin, “*devlet iktidarını ele geçirmek*” yani, yeni bir askeri-bürokratik devlet aygıtı yaratmak anlamına gelmesi gerekmez). Dünyanın daha yoksul, ezilen uluslarıyla ilgili olaraksa bu daha zorlu bir mesele olarak ortada durmaktadır. Marx’ın döneminde olduğu gibi, bugün de dünyadaki çoğu ülke kendi başına komünizmin erken aşamasına dahi gelemeyecek kadar yoksuldur. Diğer yandan, Marx’ın dönemin aksine dünya, bir bütün olarak ele alındığında, refah içinde bir uluslararası komünizm kurmaya fazlasıyla hazırdır.

Öyleyse Afrika’daki, Asya’daki ya da Latin Amerika’daki ezilen uluslar için seçenekler nelerdir? Yapılabilir olan şey, işçilerin, köylülerin ve bu ülkelerde ezilen diğer tüm kesimlerin iktidarı ele geçirmeleri ve kendi işçi ve köylü konseyleri federasyonlarını kurmasıdır (Bunun bir devlet olup olmadığı sorusunu şimdilik dışarıda bırakıyorum). Federasyon komünizme doğru evrilebilir, ancak bu kendi içinde sınırlı bir evrim olacaktır. Pazar ve değer yasası bir anda ortadan kaldırılamaz. Ancak bu noktada federasyon, devrimi hem diğer ezilen uluslara hem de emperyalist uluslara yaymak için elinden geleni yapabilir. Bu ikinciler, yoksul

Ülkelerin özgürleştirici komünizme doğru gelişmesinde kullanılabilecek zenginliğe sahiptir. Bu uluslararası ölçekte uygulanacak Sürekli Devrim stratejisidir.

Sürekli Devrim, daha önce Maocular ya da Menşevikler tarafından savunulmuş olan, önce kapitalist devrim ve sonra onu izleyen proleter devrim gibi iki aşamalı bir strateji değildir. Süreklilik stratejisi, işçiler ve mttetiklerinin iktidarı ele alarak; onu hem burjuva demokratik devrim, hem de proleter sosyalist devrim görevlerini aynı zamanda yerine getirecek şekilde sonuca ulaştırmaları gerektiğini söylemektedir. Bu devrimlerin ilki, onu kullanacak olan köylülere toprak, ifade özgürlüğü, memurların seçimle belirlenmesi, ulusal anlamda kendi kaderini tayin etme gibi hakları verecek, ikincisiyse, aynı zamanda toprak ve sanayinin kamusal mülkiyeti, işçi yönetimi ve sanayi planlaması, uluslararası devrim gibi sürekliliğe dair unsurları kapsayacaktır.

Teknolojik Devrim

Pek çok kişi Marksizmi, modern teknolojinin ve toplumsal örgütlenmenin, – şirket yönetim kurulları ve burjuva devlet yerine, merkezi bir işçi devleti olmasının dışında- sosyalizm altında da, yarı tekelleşmiş kapitalizmde düzenlendiğine benzer biçimde, devam edeceği anlamına gelecek şekilde yorumluyor. Halbuki Marx ve Engels, teknolojinin çoğu zaman işçilerin sömürülmesini artırmak dışında bir amaca hizmet etmeyecek şekilde geliştirildiğinin farkındaydı. Engels bunu Anti Dühring’te: *“Tek tek her bir birey zgr bırakılmadığı sürece toplum da kendini zgrleştiremeyecektir. Bu nedenle özellikle eski işbölümü tümüyle ortadan kaldırılmalı ve eski üretim tarzı baştan sona devrimcileştirilmelidir. Bunun yerini, üretken emeğin köleleştirme aracı olmak yerine, her bireye kendi yetilerinin tümünü her yönde yetkinleştirme olanağı sağlayan, onların özgürleşmesinin bir aracı haline gelecek, üretici emeği yk olmaktan çıkıp, bir zevk haline getirecek bir üretim rgt almalıdır.”* biçiminde dile getirir. (Anti Dühring, 1954, s.408)

Bu Marx’ın, *“komünist toplumun daha ileri bir aşamasına, bireylerin işbölümüne kölece boyun eğmelerinin ve de dolayısıyla zihinsel emekle bedensel emek arasındaki çelişkinin ortadan kalkmasıyla...[ulaşılır]...”* biçiminde tarif ettiği husustur. (GPE, s.347)

Yabancılaşmanın aşılmasında en güç olanı iş bölümüyle, yani zihinle beden, kafa emeği ile kol emeği, karar verme ile kararı hayata geçirme, emir verme ile emir alma arasında olardı. Emeği bütünleştirme fikri “*ütopyacılar*” tarafından geliştirilmiş ve anarşistler tarafından daha ileri bir seviyeye taşınmış olsa da, bu husus Marx ve Engels için önemliydi.

Emeğin teknik olarak bütünselleştirilmesiyle ilgili bu kavrayış, tarımın ve sanayinin, şehrin ve kırın sentezlenmesini içeriyordu. Bu toplumsaldı ama ekolojik esenlik anlamında bir gereklilikti. Engels Anti Dühring’te; “*Havadaki, sudaki ve topraktaki mevcut kirlenmeye, zehirlenmeye ancak kent ve kırın kaynaşmasıyla son verilebilir...*” der. (s. 411)

On maddeden oluşan Komünist Manifesto’nun dokuzuncu maddesinde, “*Tarımsal üretimin ve imalat sanayilerinin birleştirilmesi: nüfusun ülke çapında daha dengeli bir şekilde dağıtılarak kent ve kırsal arasındaki ayrımın giderek ortadan kaldırılması ...*” tarif edilmektedir. (s.155)

Engels, “*ütopyacı sosyalistlerin*” tarımla sanayiye bütünleştirmenin aracı olarak ortaya koydukları kolektif kasabalar fikrine atıfta bulunur ve bunun yalnızca ve yalnızca merkezi bir planla gerçekleştirilebileceğini ileri sürer. “*Sadece, üretici güçlerinin her birini, tek bir büyük plan temelinde uyumlu bir şekilde birbirine geçirmeyi başarmış bir toplum, sanayinin tüm ülkeye yayılmasına olanak sağlayabilir...*” (Anti Dühring, s.411)

Marx’ın Komünizmi ile Anarşist Komünizmin Karşılaştırılması

Marx ve Engels, sosyalist / komünist bir toplumun neye benzeyeceği konusunda kasıtlı olarak ayrıntı vermediler. Yazdıklarından bazı fikirler ediniyoruz. Kendilerini özgürce bir araya gelmiş üreticilerin özyönetimine dayalı demokratik bir topluma adadılar. Bunu, sanayinin ve tarımın entegre olduğu ve demokratik işçi devleti tarafından yürütülecek merkezi plana dayalı bir ekonomi olarak gördüler. Bu, burjuva devletin yerini alacaktı. İşçi devleti kurulur kurulmaz yok olmaya başlayacaktı. Bu çalışanların [karar süreçlerine] artan katılımı ve yabancılaşmamış emeğin gelişimiyle birlikte gerçekleşecekti.

Eski devlet, koordinasyon ve planlama işlevi gören zora dayanmayan bir kamu kurumuna dönüşecekti.

Muhtemelen yine de merkezileştirilmiş olacaktır. Merkezileştirmeye ilgili sorun, bunun birleşme veya koordinasyondan daha fazlası olmasıdır. Bir merkez ve bir çevre olduğu anlamına gelir. Merkezdeki yetkililer halk tarafından seçilse bile, merkez çevredeki pek çok kişiden bilgi alan ve merkezden kendilerine verilen talimatları uygulayan birkaç kişi tarafından idare edilir.

Bu bakış açısı Kropotkin'inkiyle karşılaştırılabilir. Onun anarşist vizyonu çoğulcu ve ademi merkeziyetçi bir federalizmdir. Peter Kropotkin de ayrıntılı bir program hazırlamadı, ancak birkaç kitapta özgür çalışan insanların bir devrimden sonra bir şehri ve bölgesini nasıl yeniden düzenleyebileceğini tartıştı. (örn. Tarlalar, Fabrikalar ve Atölyeler ve Ekmeğin Fethi) Şöyle yazar:

“Gönüllü birlikler ... tüm işlevleriyle devletin yerini alır. Olası tüm amaçlar için, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası – geçici veya az ya da çok kalıcı – her büyüklükte ve dereceden sonsuz çeşitlilikte grup ve federasyonlardan oluşan iç içe geçmiş bir ağ rolü göreceklerdir: Üretim, tüketim ve değişim, iletişim, sağlık hizmetleri, eğitim, karşılıklı koruma, bölgenin savunulması vb. ve diğer yandan sürekli artacak bilimsel, sanatsal, edebi ve sosyal ihtiyaçların karşılanması.”

“Gerçek ilerleme, hem bölgesel hem de işlevsel ademi merkeziyetçilik doğrultusunda gerçekleşebilir ... basitten bileşiğe özgür federasyonun gelişimiyle.” (2002; s. 284, 286)

Kropotkin, bir işçi devletine, bir şekilde işçi sınıfını temsil eden, ancak – bir devlet olarak – ondan ayrılmış ve onun üstünde olan bir kuruma inanmıyordu. Yukarıdaki alıntıda olduğu gibi, *“bölgenin karşılıklı korunması [ve] savunulması”* için federe birlikler olmasını önerdi; bu tür görevlerin bir süre daha gerekli olacağına, ancak bir devlet gerektirmedigine inanıyordu.

Kropotkin, iki aşamalı komünizmin anlayışını reddetti. Bir devrimi derhal tam anlamıyla komünizmin izlemesi gerektiğini ancak bununla birlikte sağlıklı yetişkinlerin garanti edilmiş asgari yiyecek, giyecek ve barınağa sahip olabilmesi için yarım gün, belki de [günde] 5 saat çalışmasının bekleneceğini düşünüyordu. Lüksler için gönüllü iş yapmakta özgür olacaktı. Arkadaşı James Guillaume'ye göre, Kropotkin'den

önce gelen Bakunin iki aşamaya inanmıştı. Daha yüksek aşama, yüksek düzeyde üretkenliğe dayanan, *“herkesten yeteneklerine, herkese ihtiyaçlarına göre”* tam komünizm olacaktır. *“Bu arada, her topluluk, kolektif emeğin ürünlerinin dağıtımı için en iyi gördükleri yönetime geçiş sürecinde kendisi karar verecektir.”* (Bakunin, 1980; s. 362)

Anarşist ve Marksist vizyonlar mutlak alternatifler değildir. Kropotkin’in federe dernekleri, demokratik bir şekilde genel bir ekonomik plan oluşturabilirdi. Öte yandan, Fransa’daki İç Savaş’ta, Marx bir kez, kendi kendini yöneten endüstrilere ilişkin devlet dışı bir vizyon tanımladı (bir programı savunmak yerine bir noktaya değiniyordu). Komünizmin *“imkansız”* olduğunu ilan eden ama aynı zamanda üretici (işçi tarafından yönetilen) kooperatifleri de savunan burjuva ideologlarının olduğunu belirtiyor. Anarşist-sendikalist gibi ses çıkaran Marx, şu cevabı verdi:

Anarşist ve Marksist bakış açıları mutlak alternatifler değildir. Kropotkin’in federe birlikleri, demokratik bir şekilde genel bir ekonomik plan oluşturabilirdi.

Öte yandan, Fransa’da İç Savaş’ta, Marx bir kez, kendi kendini yöneten endüstrilere ilişkin devlet dışı bir vizyon tanımlar (bir programı savunmak yerine bir noktaya işaret ediyordu). Komünizmin *“imkansız”* olduğunu ilan eden ama aynı zamanda üretici (işçiler tarafından yönetilen) kooperatiflerini de savunan burjuva ideologlarının olduğunu vurgular. Marx, anarşist-sendikalistlere benzeyen, şu cevabı verdi:

“[Paris] Komünü, ... üretim araçlarını ... özgür ve birleşmiş emeğin aletlerinden ibaret hale getirmek istiyordu. Ama bu, komünizmdir; ‘olanaksız’ komünizm! ... Ama ortaklaşa üretim ... kapitalist sistemin yerini alırsa, kooperatifler hep birlikte ulusal üretimi ortak bir plana göre düzenlerse, böylece ulusal üretimi kendi kontrolleri altına alırlarsa ... beyler, bu, komünizmden, ‘olanaklı’ komünizmden başka ne olurdu?” (1971; s.75–76)

Gerçekten başka ne olurdu?



10. Bölüm

Marx'ın Ekonomi Politüğının Anarşist Bir Eleştirisi

Marx'ın ekonomik teorisini diğer teorilerden ayıran birçok nokta vardır. Her şeyden önce, malların üretimi ve dağıtımı için emeğin nasıl kullanılıp örgütlendiğinden bahsederek yola çıkar. Bir şeyleri tüketebilmek için insanlar öncelikle onları üretmeli, dağıtmalı ve emeği buna uygun şekilde örgütlemelidir. Emeğe böylece odaklanılması aynı eski serfler ve köleler gibi günümüz işçilerinin de sömürldüğünü görmemize olanak sağlar. Bazıları çalışırken diğerleri çalışanların sırtından geçimini sağlar (çalışanları örgütleme ve başkaldırmamalarını sağlama konusunda biraz çaba harcasalar da). Marx'ın teorisi dışındaki teoriler bunu ya net bir şekilde ifade etmez ya da bu gerçekliği gizler.

Marx, kapitalizmi iç çatışmalarla ilerleyen dinamik bir tarihsel sistem olarak görür. Kapitalizmin bir kökeni vardır, tepe noktasına ulaşmıştır, şu anda gerileme döneminde ve ileride sona erecektir. Bu açıdan bakıldığında önceki sosyoekonomik sistemlerden hiç de farklı değildir. (Eğer insanlık özgürlükçü komünizme geçiş yapmayı başarırsa o sistem de evrilecektir ama bunun nasıl gerçekleşeceğini tahmin etmemiz mümkün değil.) Oysa burjuva ekonomistler kapitalizmin kategorileri ezelden beri geçerliymiş ya da en mükemmel ekonomik sistem olarak gördükleri “*serbest piyasanın*” hükmü sonsuza kadar sürecekmış gibi yazarlar.

Marx’ın analizi genel olarak doğruluğuyla ayakta kaldı. Marx, klasik politik ekonomistlerin aksine, iş döngüsünün krizlerle sonuçlanarak devam edeceğini tahmin etti. Benzer şekilde, durmadan büyüyen kapitalist işletmelerin yarı-tekellere dönüşeceğini de tahmin etti. Kapitalizmde; sınıf çatışmaları, savaşlar, ekolojik yıkım ve sürekli büyüyen bir dünya piyasası olmasını bekliyordu.

Marx’ın ekonomi politiğe eleştirisi, kapitalist ekonominin mevcut durumunu ve muhtemel gelişimini anlamamıza yardımcı olan kullanışlı bir teorik araçlar bütünüdür. Ancak araçlar kullanıcılarından daha iyi bir iş çıkaramaz. Marksist ekonomistlerin son 5 ekonomik küçülmenin 20’sini tahmin ettikleri söylenir. Dahası, 2. Dünya Savaşı’nı uzun bir refah sürecinin takip edeceğini pek az Marksist tahmin edebilmiştir. Elbette liberal ve muhafazakâr ekonomistler de bunu tahmin edememişlerdir ama Marksizm onlardan üstün olma iddiasındadır. Savaş sonrası refah süreci kendini belli edince hatırı sayılır Marksist teorikçilerin çoğu kapitalist gerilemenin durduğunu iddia etmiş, bu refahın sürekli olacağını söylemiştir (aynısı burjuva ekonomistler tarafından da söylenmiştir).

Marksist ekonomistlerin çoğu Marx ve Engels’in devlet kapitalizmi kavramını Sovyetler Birliği veya Maoist Çin özelinde hiç ele almamıştır. Çoğu bu rejimleri desteklemiştir! Desteklemeyen azınlık da bu ülkelerin geleneksel kapitalizme geçiş yapacağını tahmin edememiştir. Günümüzde bile bunun nasıl yaşandığına ilişkin esaslı bir açıklama getirebilen çok Marksist yoktur.

Toplumsal yapıları (insanların beraber söylediklerini, yaptıklarını ve düşündüklerini) anlamamanın zor olduğunu kabul etmek gerek. Marx, pozitif bilimlere kadar bilimsel bir teoriyi öne sürmeye çabalıyordu ama bu muh-

temelen imkânsız bir şey. 30 yılı aşkın bir süredir, savaş sonrası refahın nihai çöküşünü Marksist ekonomi politiğe dayanarak tahmin etmeye çalışan pek az kişi var. Onun yerine, dünya ekonomisi yukarı ve aşağı dalgalanmalarla birlikte yavaşça gerilemeye başladı. Ben, başkalarıyla da birlikte, 2008 yılının krizlerle dolu yeni bir gerileme döneminin başlangıcı olduğuna inanıyorum. Göreceğiz. (Referanslara bakınız.)

Bunu söylerken kendimi Kaliforniya’da şunu diyen bir jeolog gibi hissediyorum: *“Ev inşa etmeyin artık; bir noktada şehirleri dümdüz edecek devasa bir deprem meydana gelecek.”* İnsanlar bu jeoloğa söz konusu depremin ne zaman gerçekleşeceğini sorarlar. Jeolog cevabı bilmez. *“Belki bu sene. Belki 20-30 yıla. Muhtemelen bu yüzyıl içinde.”* (Bunların hepsi doğrudur.) *“Hadi oradan! Biz ev inşa etmeye devam edeceğiz.”* Ekonomi politik jeolojiden çok daha karmaşıktır. Jeolojik katmanların aksine, sınıfların ve toplumsal grupların bilinci ve seçim yapma yeteneği vardır (insanların *“özgür iradesi”* vardır). Dolayısıyla tahminlerde bulunmak ve insanları bu tahminlerin doğru olduğuna ikna etmek zordur.

Kropotkin’in Eleştirileri

Marx’la kişisel ve siyasi düşmanlığına rağmen, Bakunin Marx’ın ekonomik teorisini hep takdir etmiştir. Bakunin’in çağdaşı olan anarşist Carlo Cafiero da Kapital’in bir özetini yayımlamıştır. Yıllar boyunca başka anarşistler de Marx hakkında aynı olumlu görüşü paylaşmıştır. Ama Bakunin’den sonra en nüfuzlu anarşist olan Kropotkin bunlardan biri değildi. Kropotkin’in Marx ve onun teorileri hakkında hep olumsuz bir görüşü olmuştur. Kendisi özellikle Marx’ın ekonomi konusundaki görüşlerini reddetmiştir.

Kropotkin’in ekonomi politik üzerine görüşlerinin en net seçilebildiği yer *“Modern Bilim ve Anarşizm”* adlı kitapçığı olsa gerek (bence en iyi çalışması olarak nitelendirilemez). Bu kitapçıkta genel dünya görüşünü açıklar: *“Anarşizm; tüm doğa olaylarının mekanik açıklamasına dayanan, tüm doğayı –yani ekonomik, siyasi ve etik sorunları– kucaklayan bir dünya görüşüdür. Sorgulama şekli doğa bilimlerinininkiyle aynıdır...”* (2002; s. 150)

Kropotkin, diyalektiği bilimsellikten uzak bir mistisizm olarak reddetmiştir. Buna rağmen, aslında Kropotkin’in Marx’inkine benzer bir yaklaşımı olduğu söylenebilir: evreni atomlardan toplumsal hareketlere kadar her şeyi kapsayacak şekilde bir teorik sistemde tanımlamayı amaç gütmek. Di-

ğer yandan, atomlardan toplumsal hareketlere kadar her şeyi tek bir teorik sistemde açıklayacak, bir evren görüşünü yaratmayı hedefleyen, aslında Marx'inkine benzer olan bir yaklaşımı vardı. Anarşist Errico Malatesta Kropotkin'in yukarıdaki cümlesini alıntılararak yorumlamıştır, *"Bu güzel bir felsefe ama kesinlikle bilim ya da anarşizm değil... Bütünüyle mekanik bir dünya görüşü... Böyle bir dünya görüşünde 'irade, özgürlük, sorumluluk' gibi kavramların anlamı ne olabilir? Yıldızların konumlarını değiştirmek ne kadar mümkünse insanlığın kaderini değiştirmek de o kadar mümkündür. Ne oldu o zaman? Anarşinin bununla ne ilgisi var?"* (1984; s. 41, 44) (Marx'ın diyalektik materyalizmi kullanmasının sebebi mekanik materyalizmin katı doğasına bağımlı kalmamak içindi zaten; ne kadar başarılı olduğıysa ayrı bir konu.)

Kropotkin bu denemede *"Ekonomik Yasalar"* diye bir bölüme yer vermiştir. Burada kendi ekonomi anlayışını paylaşır. *"... Ekonomi politik ... insan toplumlarında, fizyolojinin bitkiler ve hayvanlar için tuttuğı kadar önemli bir yer tutmalıdır... Toplumun ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçları karşılamak için gereken ... araçları incelemelidir... Kendini söz konusu ihtiyaçların karşılanması için yeni araçlar keşfetmeye adanmalıdır..."* (s. 180)

Bu ilginç bir tanım. Marx ve Engels gibi Kropotkin de fiziksel bilimlerle sosyal bilimler arasında olan önemli bir farkı görmezden geliyor (bilincin rolü). Dahası, bilimin temel özelliklerinden biri olan objektif incelemeyi yok sayıyor. Marx için büyük önem teşkil eden kapitalizmin işleyişine ilişkin bir incelemede bulunmuyor. Bunun yerine doğrudan ekonominin insanların ihtiyaçlarına göre nasıl düzenleneceğı konusuna atlıyor. (Bakunin'in 1. bölümde alıntılanan Proudhon ve Marx karşılaştırmasına bakın.) Bu elbette güzel ve Marx'ın üzerine çok düşünmediğı söylenebilecek bir konu. Ancak yine de kapitalizmin işleyişi ve eğilimlerinin detaylı bir açıklamasının yerine geçmiyor.

Sonrasında, Kropotkin *"hem orta-sınıf, hem de sosyal-demokrat kamplardaki ekonomistleri ... sosyalist politik ekonomiyi..."* eleştirmeye girişiyor. (s. 179) Sosyal-demokrat terimiyle kastettiğı grubun Marksistler olduğı ortada. Özellikle emek-değer teorisini sertçe eleştiriyor. Onların *"Bütünüyle serbest bir piyasada metallerin fiyatının, üretimleri için toplumsal olarak gerekli olan emek miktarına göre belirlendiğini"* savunduklarını iddia ediyor. (s. 177) Bunun *"... değişmez bir kural olarak müthiş bir saflıkla sunulduğunu"*

söylüyor. (s. 178) Aslında emek-zaman, değişim değeri ve fiyat arasındaki ilişkinin, diğer bilimsel kurallar gibi “... *oldukça karmaşık [olduğunu]... Doğanın her yasasının koşullara bağlı bir karakteri*” olduğunu vurguluyor. (s. 178-179) Bu doğru, ancak, defalarca tekrarladığım gibi, Marx kendi siyasi-ekonomik “*yasalarının*” pratikte çok değişken ve birbirine karşıt kuvvetlerin etkisinde olduğunu göstermiştir. Yasalarının her zaman yalnızca birer “*eğilim*” olarak karşımıza çıktığını söylemiştir. Bu eleştirinin tamamı Marx’ın yöntemi hakkındaki bir bilgisizlikten kaynaklanmaktadır.

Kropotkin’in Marx’ın ekonomik teorisine eleştirileri şöyle özetlenebilir: “... *Kropotkin hem öznel kullanımın hem de değişim değerinin fiyatları belirlediğine inanıyordu ama aynı zamanda güç ilişkilerinin de önemli bir rol oynadığı düşüncesindeydi. [Alexander] Berkman bu argümanı geliştirerek fiyatların yalnızca öznel bireysel seçimlerin ya da nesnel değişim değerlerinin bir yansıması olmadığını savundu. Fiyatlar emek-zamandan, arz-talepten etkileniyor, güçlü tekeller ve devlet tarafından manipüle ediliyordu.*” (van der Walt & Schmidt, 2009; s. 90)

Marx’ın teorisine karşı bu “*eleştirinin*” sıkıntısı tamamen doğru olması -ve zaten teorisinin bir parçası olmasıdır. Bunu ikinci bölümde açıklamıştım. Değerlerin (toplumsal olarak gerekli emek-zaman) parasal fiyatlara “*dönüşümü*” birçok şeyden etkilenir. Mesela Kropotkin ve Berkman ortalama kâr oranını gözden kaçırmışlar. Kâr oranı, metanın değer kompozisyonunu değiştirir – sabit sermayenin değeri + değişken sermayenin değeri + artı değerden, sabit + değişken sermaye + ortalama kâr oranının değerine dönüşür (yeni form “*üretim maliyeti*” oluyor).

Marx’ın devasa şirketlerin büyümesi ve devletleşmeye yönünde eğilimleri konularındaki – ikisi de kurgusal değer ve fiyatların artışında etkilidir – görüşlerinden bahsetmiştim. “*Öznel bireysel seçimler*” de teoriye dâhildir: (1) bir metanın değişim değeri olabilmesi için kullanım değeri olmalıdır, yani birisi onu satın almak istemelidir ve (2) fiyatların (üretim maliyetinden çok uzaklaşmadan) arz ve talebe bağlı olarak dalgalandığı varsayılır – talep de “*öznel seçimlerin*” toplamıdır.

Bir firmanın nasıl fiyatlandırma yaptığını inceleyen mikro-ekonomistler emek-zaman ve değer hesaplamalarıyla ilgilenemeyebilirler. Bunlar bir iş insanının kesinlikle umrunda olmayacaktır. Onların amacı metaların üretim maliyetini üstüne en azından ortalama bir kâr oranı ekleyerek geri

almaktır; işçilerini olabildiğince çok çalıştırmak ve onlara olabildiğince az ödemek için uğraşırlar. Bu kadarını bilirler ama sonuçta fiyat belirlemek konusunda yüzeysel bir bilgiden fazlasına sahip değildirler, ki bu da yaptıkları şey için yeterlidir.

Ama Marx'ın amacı fiyatları incelemek değildi. Bir toplumun nasıl işlediğini, nasıl kâr yarattığını, krizlerine neyin sebep olduğunu, firmalarının genel olarak nasıl gelişeceğini ve işçilerine nasıl davranmasının beklenebileceğini inceledi. Marx'ın amaçları işçileri kapitalizmin ne yaptığı konusunda bilgilendirmek, tehlikeleri hakkında uyarmak ve onlara kapitalizmi devirmekte yardımcı olmaktı (bu amaçların hepsini devrimci anarşizm de paylaşır). Bu amaçlar için emek-değer teorisi oldukça kullanışlıdır. Kropotkin ve Berkman'ın yukarıda alıntılanan çok-sebepli fiyat teorisi her ne kadar yüzeysel olarak doğru olsa da kârın nereden geldiği veya işçilerin sömürölüp sömürülmediği konusunda bize hiçbir fikir vermiyor.

Marksizmdeki Sorun

Kropotkin'in Marx'ın ekonomik teorisine eleştirisi başarısızdı. Ancak yine de bir sorunla karşı karşıyayız. Marksizm, anarşizm gibi sosyalist ve işçi sınıfı hareketlerinin içinden çıktı ve anarşizmle birçok değeri ve amacı paylaşıyor. Ekonomi politığe eleştirisi de ekonomiyi anlamak ve kapitalizmle savaştırmak için önemli bir araç. Bu kitaptaki iddiam bu.

Ancak bir hareket olarak Marksizmin tarihi dehşet verici olmuştur. Marx ve Engels'ten doğrudan etkilenen sosyal-demokrat partiler reformist, devletçi, karşı devrimci ve emperyalizm yanlısı partilere dönüştü. Bu partiler, 1. Dünya Savaşı'nda yer alan emperyalist güçleri destekledi ve sonrasında Rus ve Alman devrimlerine karşı çıktı. Faşizmin yükselişine karşı savaştırmadı. Soğuk Savaş döneminde Batı emperyalizmini destekleyip, yeni bir toplum inşa etme iddialarını bütünüyle terk etti.

Lenin, Troçki ve diğerleri, devrimci Marksizmi 1. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Rus Devrimi'yle yeniden canlandırmaya çalıştılar. Ancak başarabildikleri şey tek partili bir polis devleti kurmak oldu. Bu devlet, Stalin'in yönetimi altında, dünyanın farklı yerlerinde on milyonlarca işçi ve köylüyü öldüren totaliter devlet kapitalizmlerini doğurdu. Nihayetinde bu ekonomiler çöktü ve yerlerini geleneksel kapitalizm aldı.

Marksizmin dinsel bir inanç değil, materyalist bir pratik olması gerekiyor-

du. Engels'in de dediği gibi, “*Pudingin kanıtı tadındadır.*” Böyle iyi amaçları, değerleri ve teorisi olan bir şey ne oldu da hep kötü sonuçlar verdi? Bu durum bize teorinin kendisi hakkında ne söyleyebilir?

Anarşizmin de başarısızlıklarının olduğu söylenebilir. Aynı Marksizm gibi, işçileri sosyalist bir devrime taşıyamadı. Proudhon ve Bakunin'in görüşlerinin ırkçı ve otoriter yönleri vardı. Kropotkin, 1. Dünya Savaşı'nda emperyalist İtilaf Devletleri'ni destekleyerek anarşizme ihanet etti. Anarşistler, 1936-39 İspanyol Devrimi sırasında kendi programlarını terk edip liberal burjuva hükûmetin bir parçası olarak emekçi sınıfa ihanet ettiler. Emekçilerin devrimini beklemede tutarak İspanyol faşizminin zaferine sebep oldular. Bunlar gibi başka örnekler de sıralanabilir. Anarşist teori ve pratiği geliştirmek için yapılması gereken çok şey vardır. (Bu eser, bu amaçla yönelik bir adımdır.) Yine de, anarşizm en azından komünizm adına on milyonlarca emekçiye öldürmemiştir.

Bu eserde, Marx'ın teorisiyle ilgili sorunlardan bahsettim. Bunlardan bir tanesi merkezîyetçi olması. Onun sosyalizm anlayışı, bazı açılardan bakıldığında kapitalizmin yontulmuş hâli olarak görülebilir, çünkü kapitalist yarı-tekelleşme ve devletleşmenin doğurduğu kolektifleştirilmiş ve toplumsallaşmış emeğe dayanır. Marx'a göre, bunlar, tüm ekonomiyi kapsayan geniş bir plan yürütecek olan merkezî bir yapı (muhtemelen bir azınlık tarafından kontrol edilecek) tarafından bir araya getirilmelidir. “*Özgür üreticilerin birliğiyle*” ilgili yazdığı şeylere rağmen Marx, hiçbir zaman, merkezsizleştirilmiş, tabandan tepeye işleyen, demokratik bir ekonomik planlamayı öngörmemiştir. İş yeri ve topluluk hayatı için önerdiği model temsili demokrasinin iyileştirilmiş hâlinde başka bir şey değildir. Toplumsal hayatı yüz yüze doğrudan demokrasi üzerinden şekillendirmeyi hiç düşünmemiştir.

Burada sorun bunun kaba bir devletçilik olması değildir. Marx devlete tapmamış ya da totalitaryanizmi savunmamıştır. Ama Avrupa sosyalizmindeki Jakoben geleneğinden etkilenmiştir. Onun gözünde devlet, kapitalist düzendeki şekliyle bile, ekonomiyi bir bütün hâline getirmek için kullanılan doğal bir araçtı. Sonradan devletsiz, zorlamaya dayanmayan, kamusal bir yapıya dönüşecek olan devleti kullanma (ya da yeni bir devlet oluşturma) fikrine olumlu yaklaşmasının sebebi de budur. Bu bakış açısı, Birinci Enternasyonal'de anarşistlerle Marx arasındaki farka yol açmıştır;

Marx Avrupa'daki işçi partilerini destekleyip, devletteki pozisyonlar için yarışmayı desteklerken, anarşistler buna karşı çıkmışlardır. Bence Marx sonrası Marksistlerin otoriter bir sosyalizm vizyonuna ve genel anlamda otoriter bir siyaset anlayışına sahip olmalarında Marx'ın merkeziyetçiliğinin ve devlet yanlısı tutumunun büyük bir payı vardır.

Marx sonrası Marksizmin sıkıntılarından bir diğeriye daha incelikli ve felsefî bir noktadır. Bu kapitalizmin “kaçınılmaz” olarak ve “dolaysız” sosyalizme yöneldiği fikriydi. Tarihin çarkları durmadan döner; işçiler istemsizce sınıf bilinci kazanır, kapitalizm krize girer, işçiler ayaklanarak komünizmin ilk aşamasına geçerler. (Bu Ron Tabor tarafından eleştirel olarak incelenmiştir; 2004) Bu otomatizm Marx'ın ahlakçı olmamasıyla, Marksist hareketi hiçbir idealle bağdaştırmamasıyla ilgilidir. Ona göre, işçilerin sosyalizm mücadelesi ahlâkî bir itkiyle gerçekleşmez. Dolayısıyla sosyalizmin nasıl olacağıyla ilgili tasarılar da bulunmak gereksizdir; sosyalizm tarihsel bir zorunluluktur, kendiliğinden doğacaktır.

Gösterdiğim üzere, Marx'ın Marksizminde bu anlayışının alternatifleri bulunuyordu, ahlaki bir seçim gerektiren bir değil, (en az) iki olasılık olduğu yönünde bir kanaat de var. Ancak bu çalışmalarının genelinde vurgulanan bir şey olmadığı için bunu gözden kaçırmak kolaydı. Benzer şekilde, çalışmalarının dikkatli bir incelemesi yapıldığında özgür bir komünist toplum vizyonunun izleri görülebilir. Bu toplum tasarısında zihinsel-fiziksel emek ayrımı, devlet gibi şeylerin olmadığı, ekolojik dengeye önem verildiği vb. görülür. Fakat bu nadiren öne çıkan bir tasarıdır ve ahlâkî bir standart ve amaçların olmadığı yine de ortadadır.

O hâlde tarih kendini “sosyalist” diye niteleyen, totaliter, kitleleri katleden, devletçi kapitalist bir kâbus ortaya çıkarırsa ne olur? Birçok devrimci Marksist, tarihsel bir süreçten ortaya çıktığına göre, bunun “*reel sosyalizm*” [actually existing socialism] olması gerektiğine karar verdi. Doğal olarak kabullenilmesi gerekiyordu. Bu yapıyı özgür üreticiler birliği vizyonu ile karşılaştırmak kimsenin aklına gelmedi; Marksistlerin böyle bir vizyonu yoktu.

Marx, düşüncelerini bir bütün olarak ele almıştır. “*Marksizm*” (ya da “*bilimsel sosyalizm*”) ekonomi politığın tamamının eleştirisini içerir (bahsettiğim konu da zaten budur). Toplumu anlayabilmek için çok yönlü bir yöntem sunar: tarihsel materyalizm. Felsefî bir yaklaşımı da içinde barındırır: di-

yalektik materyalizm. Pratiğe dökülmesi gereken siyasî stratejilere de yer verir: işçi partilerinin ve sendikalarının kurulması.

Bu kapsamlı dünya görüşü, tarih sahnesine çıkan yeni bir sınıfın, proletaryanın görüşü olacaktı. (Hâlihazırda egemen sınıf olan burjuvazinin birden fazla felsefesi, ekonomik teorisi ve siyasî stratejisi olduğu için işçiler de aslında birden fazla bakış açısına sahip olabilmelidir.) Ben, bu dünya görüşünün kapsamını kabul etmediğim için kendimi Marksist olarak tanımlamıyorum. (Kendimi bir “Marksizmden haberdar anarşist” olarak niteliyorum.)

Sonradan görüldüğü üzere, Marksizm, ya da kendine “Marksizm” diyen hareket, gerçekten de tarih sahnesine çıkan yeni bir sınıfın ideolojisi oldu: Bu sınıf proletarya değil, devlet kapitalisti kolektif bürokrasiydi.

Kapitalizmin büyüyen idari ve bürokratik katmanına dâhil bir grup radikalleşerek geleneksel burjuvazinin yönetimini reddetti. Yeni (ve iyi kalpli) yöneticilerin kendileri olması gerektiğini düşündüler. Marksizmin bir türünü benimseyerek onu güce giden yolda bir rehber olarak gördüler. “Kö-münist” ülkelerde Marksizm, gücü elde tutmayı meşrulaştıran bir kavram oldu. Gelişmelerin bu yönde olacağını Bakunin ve Kropotkin daha önce tahmin etmişlerdi.

Marx ve Engels’in özgürlükçü-demokrat, hümanist ve proleter görüşlerinin altında yatan samimiyeti kesinlikle reddetmiyorum. Bu, Marx ve Engels’in Marksizminin kayda değer bir özelliği idi -hâlâ öyle. Ancak sınıflı toplum tarih boyunca özgürlük hareketlerini yoldan çıkardı; onları seçkinlerin eski yöneticilerin yerini almak isteyen seçkinlerin araçlarına dönüştürdü, insanları eski yöneticilere karşı koçbaşı olarak kullandı. Üretici güçlerin düşük gelişmişlik seviyesi göz önünde bulundurulduğunda bu doğaldı. Ama koşullar değişti; insanlığın gerçek özgürlüğü artık mümkün. Herkesin ihtiyacını fazlasıyla karşılayabilecek bir teknolojiye sahibiz – eğer egemen sınıfın elinden alınmazsa bu teknoloji sonumuzu getirecek. Ayrıca, yabancılaştırmanın olmadığı bir topluma ulaşma potansiyeline sahip, enternasyonal, bütünleşmiş bir işçi sınıfı var.

Ancak eski sorunlar hâlâ varlıklarını koruyor. Bir devrimi elitist ve otoriter yapan, demokrasiden uzaklaştıran her şey hareketin devrimci özgürlükçü yönünü zayıflatıyor. Tüm katkılarına rağmen Marksizmle bu kanıtlandı. O

halde, politik ekonominin bilimsel eleştirisi de dahil olmak üzere teorisinin gerçekten özgürleştirici yönleri bile yeni seçkinler tarafından kötüye kullanılabilir. Tarih, bürokratların Marksizmin en demokratik, en özgürlükçü yönlerini bile devletçi kapitalist tiranlığı örtbas etmekte kullanmalarına sahne olmuştur. Bu bürokratlar için “*Marksizm*” yalnızca dikkat dağıtan ve tiranlığı meşrulaştırmalarını sağlayan bir kavram olarak kalmıştır.

Özgürlükçü Marksizm

Marx’ın görüşlerini ve onun enternasyonal proleter devrim stratejisini takdir etmesine rağmen birçok açıdan devlet karşıtı olup anarşizme yakın olan kayda değer sayıda kişi var. Bu kişilere özgürlükçü Marksistler, otonomist Marksistler, sol komünistler ya da özgürlükçü komünistler deniyor (son ikisi, anarşist-komünistler ile aşırı sol Marksistler arasında net bir ayrım yapmaz). Bu insanlar hem Leninizme hem de sosyal demokrasiye olumsuz bakıyorlar. Bu gruplara konsey komünistleri, Johnson-Forrest akımı (C. L. R. James, Raya Dunayevskya ve Grace Lee Boggs), İtalyan işçileri , otonomlar, erken dönem Socialisme ou Barbarie (Castoriadis), Britanyalı Solidarity grubu ve diğerleri dahildir

Bu akımların hepsini burada yakından inceleyecek zamanım ya da yerim yok. Benim için bu ideolojilerin olumlu yanının ne olduğu okuyucu için sanırım oldukça açıktır: Hepsi Marx’ın ekonomi politige eleştirisini kullanmakla birlikte Marksizmin devletçi yorumlarını reddetmektedir.

Bu olumlu yanlarına rağmen, bu Marksistlerin, Marksizmin nasıl totaliter akımları doğurduğunu yeterince analiz edebildiklerini düşünmüyorum. Marksizme yerinde bir eleştiri getiremiyorlar. Bazıları, bir bakıma hâlâ Leninistler (Lenin haklıydı ama koşullar değişti: Johnson-Forrest akımının bakış açısı Dunayevskaya’nın takipçileri tarafından hala savunuluyor). Diğerleri için aynısı söylenemez ama onlar da Marx’ın merkezîyetçi, ahlâk karşıtı determinizmine sıkıca tutunmaya devam etmektedirler. Bazılarıysa aşırı sol ama aynı zamanda merkezîyetçi olan ve demokrasiye karşı çıkan Bordigist eğilime yakınlar.

Diğer bir yandan, birçok otonomist Marksist de anarşistlerin hatalarını tekrarlamaktadır. Otonomistlerin çoğu, aynı görüşü savunan devrimcilerden oluşan muayyen örgütler inşa etmeye karşı olup, bunun yerine daha geniş, esnek örgütlenmeleri tercih etmektedir. Birçoğu, ilkesel olarak, işçi

sendikalarına katılım göstermeye (bürokrasiye karşı olsalar bile), ulusal kurtuluş mücadelelerine (ulusalcı programa karşı olsalar bile) ve herhangi bir çeşit birleşik cephe, prensip olarak karşıdırlar. (Ama seçimciliğe karşı gelmekte haklı olduklarını düşünüyorum.) Elbette bunların sıkıntılı pozisyonlar olduğunu düşünen benim; birçok anarşistin bu pozisyonları savunduğuna eminim.

Bugün kendini anarşist olarak tanımlayan radikallerin birçoğu (belki çoğunluğu) devrimci proleter bir stratejiyi benimsemiyor. Nihayetinde devlet ve kapitalizmin yerini alacak toplumsal yapıları adım adım ve barışçıl şekilde inşa etmeyi savunuyorlar – kısacası Proudhon’un stratejisini benimsiyorlar. Kendini Marksizmin otonomist (özgürlükçü) akımından sayanların bile aynı şekilde proleter devrim fikrini reddetmeye başlamış olmaları bence üzücü bir durum. Hepsi olmasa da birçoğu işçi sınıfı kavramı yerine “*çokluk*” terimini kullanıyor veya “*proletarya*” kavramını neredeyse herkesi içerecek şekilde sulandırıyorlar. Kapitalizmden bir şekilde geri çekilme hedefiyle devrimi (kendini savunurken az ya da çok şiddet içerecek olan, devleti altüst edecek halk ayaklanmasını) reddediyorlar, bu stratejiye “*çıkış*” diyorlar.

Hataları ve sınırlamaları ne olursa olsun, Marx ve Engels, Bakunin ve Kropotkin bir işçi devrimini savunmakta haklılardı. Aralarındaki çatışmalar ve kusurları bir yana, onların başlattıkları işi devam ettiriyoruz. Onların çalışmalarını geliştiriyoruz. İşçi devrimi, demokrasi ve işbirliğiyle, özgürce birleşmiş bireylerin “*her birinin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin ön koşulu olduğu*”, sınıfsız, devletsiz, baskıcı olmayan bir topluma giden tek yoldur.

Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar

Aşağıdakiler daha fazla bilgi için önerilerdir. Bunlar, (1) Marx'ın iktisat teorisinin daha ileri düzeyde giriş niteliğindeki çalışmaları ile ilgili kitapları içerir. Bunlardan biri veya birkaçı, tercihen bir çalışma grubunda, Marx'ın Kapital'inin yanında okunabilir. (2) Marx'ın teorisindeki tartışmalı konular üzerine kitaplar, bu giriş metninde fazla girmedğim konular. (3) Marx'ın teorisinin mevcut ekonomik duruma uygulanması – Büyük Durgunluk ve sonrası.

Bunlar, raflarımda bulunan ve yazarların tüm teorilerine her zaman katılmasam da bana hitap eden kitaplar. Giriş kitapları, açıkça yazıldıkları ve temel konuları kapsadığı için değerlidir.

Giriş Okumaları

- Leontiev, A. (tarihsiz). Political Economy: a Beginners' Course. San Francisco: Proletarian Publishers. [Marx'ın ekonomik teorisinin temellerinin son derece açık bir sunumuyla “üçüncü dönem” bir Stalinist]
- Cleaver, Harry (2000). Reading Capital Politically. San Francisco: AK Press/ AntiTheses. [Marksist ekonomiyi tamamen Kapital I Bölüm 1 üzerinden ele alan bir kitapçık] [ç.n. Türkçe basım: Harry Cleaver, Kapital'i Politik Olarak Okumak, Otonom Yayıncılık]
- Fine, Ben, & Saad-Filho, Alfredo (2010). Marx's “Capital”; (5th Ed.), Londra/ NY: Pluto Press. [ç.n. Türkçe basım: Ben Fine, Marx'ın Kapital'i, Yordam Kitap]
- Harvey, David (2010). Marx'ın Kapital'i İçin Klavuz, Londra/ NY: Verso. [ç.n. Türkçe basım: David Harvey, Marx'ın Kapital'i İçin Klavuz, Metis Yayınları]

Marx'ın İktisat Teorisinde Tartışmalı Konular

Marx'ın ekonomi politığe yönelik eleştirisinin teorisindeki ana tartışma alanı, değer sorunu çerçevesinde sürer: emek değer teorisi, “dönüşüm problemi” (değerin fiyatlara dönüşümü), kâr oranının düşme eğilimi, iş döngüleri ve onların çöküşleri.. Güncel argümanlar üzerine yenilenmiş olan en iyi kitap aşağıdaki ilk kitaptır.

- Kliman, Andrew (2007). Reclaiming Marx's "Capital": A Refutation of the Myth of Inconsistency. Lanham MD: Lexington Books/ Rowman & Littlefield.

- Mattick, Paul (1969). Marx and Keynes: the Limits of the Mixed Economy. Boston MA: Extending Horizons/ Porter Sargent. [Paul Mattick, Sr.'nin diğer kitapları da okumaya değer; o, özgürlükçü Marksist "konsey komünist" eğiliminin önde gelen bir ekonomistiydi]

- Grossman, Henryk (1992). The Law of Accumulation and Breakdown of the Capitalist System, Being also a Theory of Crises (J. Banaji, trans.). London: Pluto Press. [Alışılmadık bir Stalinist olmasına rağmen, parlak ekonomi teorisi, liberter Mattick'i büyük ölçüde etkilemiştir.]

Tartışmalı bir diğer konu da devlet kapitalizmi. Bana devlet kapitalizmi konusunda nerede durduğunuzu söyleyin, "sosyalizm" ile ne demek istediğinizi anlayayım.

- Price, Wayne (2010). Anarchism & Socialism: Reformism or Revolution? Edmonton, Alberta Canada: thoughtcrime.ink. [3. bölüm "Komünist' Ülkelerin Doğası ve Rus Devrimi" üzerine]

- Hobson, Christopher Z., & Tabor, Ronald D. (1988). Trotskyism and the Dilemma of Socialism. NY/ Westport CT: Greenwood Press. ["Rusya Sorunu" ve "Değer Yasası ve Rusya'da Nasıl İşlediği" üzerine bir bölüm içerir. Devlet kapitalizminin bu versiyonuyla ve ayrıca genel olarak bir sonraki kitaptaki versiyonuyla hemfikirim.]

- Daum, Walter (1990). The Life and Death of Stalinism: a Resurrection of Marxist Theory. NY: Socialist Voice. [Alışılmışın dışında bir Troçkist bakış açısıyla, kapitalist çürüme çağı da dahil olmak üzere birçok konu hakkında çok yararlı tartışmalar içermektedir.]

Marx'ın "Sürekli Devrim" stratejisi hakkında:

-Draper, Hal (1978). Karl Marx's Theory of Revolution: Vol II; The Politics of Social Classes. NY/ London: Monthly Review Press.

- Marx ve Engels'in "proletarya diktatörlüğü" ile gerçekten neyi kastettiği hakkında:

- Draper, Hal (1986). Karl Marx's Theory of Revolution: Vol. III: The

“Dictatorship of the Proletariat.” NY/ London: Monthly Review Press.

- Draper, Hal (1987). The “Dictatorship of the Proletariat”: from Marx to Lenin. NY: Monthly Review Press.

- Price, Wayne (2007). The Abolition of the State: Anarchist and Marxist Perspectives. Bloomington IN: Authorhouse. [Chapter 4: “The Marxist transitional state”]

Marx ve Engels’in ekoloji konusundaki görüşleri hakkında:

- Foster, John Bellamy (2000). Marx’s Ecology: Materialism and Nature. NY: Monthly Review Press. [Foster, Marksizm ve ekoloji üzerine birkaç kitap yazdı.]

Kriz: Büyük Durgunluk ve sonrası:

- Daum, Walter, & Richardson, Matthew (Winter 2010). “Marxist Analysis of the Capitalist Crisis: Bankrupt System Drives Toward Depression.” Proletarian Revolution, No. 82; pp. 48, 35–45. <http://lrp-cofi.org/pdf.html> [Belki de en iyi tek açıklama]

- Goldner, Loren (2008). “The Biggest ‘October Surprise’ of All: a World Capitalist Crash.” <http://home.earthlink.net/%7Elrgoldner/october.html>

- Mattick, Paul, Jr. (2011). Business as Usual: The Economic Crisis and the Failure of Capitalism. London: Reaktion Books.

- Kliman, Andrew (2012). The Failure of Capitalist Production: Underlying Causes of the Great Recession. NY: Pluto Press.

- Foster, John Bellamy, & Magdoff, Fred ((2009). The Great Financial Crisis: Causes and Consequences. NY: Monthly Review Press.

Kaynakça

- Bakunin, Michael (1980). Bakunin on Anarchism (S. Dolgoff, ed.). Montreal: Black Rose Books. [ç.n. Türkçe basım: Sam Dolgoff, Bakunin, Kaos Yayınları, 1. Basım: Kasım 1998]
- Buber, Martin (1958). Paths in Utopia (R.F.C. Hull, trans.). Boston: Beacon Press.
- Daum, Walter (1990). The Life and Death of Stalinism: a Resurrection of Marxist theory. NY: Socialist Voice.
- Draper, Hal (1998). The Adventures of The Communist Manifesto. Berkeley CA: Centre for Socialist History.
- Engels, Frederick (1954). Anti-Duhring: Herr Eugen Duhring's Revolution in Science. Moscow: Foreign Languages Publishing. [ç.n. Türkçe basım: Frederick Engels, Anti-Dühring, Sol Yayınları]
- Federici, Silvia (2004). Caliban and the Witch: Women, the Body, and Primitive Accumulation. Brooklyn NY: Autotmedia. [ç.n. Türkçe basım: Silvia Federici, Caliban ve Cadı, Otonom Yayıncılık]
- Geras, Norman (1976). The Legacy of Rosa Luxemburg. London: Verso.
- Harvey, David (2010). A Companion to Marx's Capital. London/ NY: Verso.[ç.n. Türkçe basım: David Harvey, Marx'ın Kapital'i İçin Klavuz, Metis Yayınları]
- Jackson, J. Hampden (1962). Marx, Proudhon, and European Socialism. NY: Collier Books.
- Kliman, (2012). The Failure of Capitalist Production: Underlying Causes of the Great Recession. London: Pluto Press.
- Kropotkin, Peter (2002). Anarchism: a Collection of Revolutionary Writings (R. Baldwin, ed.). Mineola NY: Dover Publications.
- Lappe, Frances Moore (October 2011). "The Food Movement: Its Power and Possibilities." The Nation; 293, 14; pp. 11-15.
- Leier, Mark (2006). Bakunin: the Creative Passion. NY: Thomas Dunne Books/St. Martin's Press.

- Malatesta, Errico (1984). Errico Malatesta: His Life and Ideas (V. Richards, ed.). London: Freedom Press. [ç.n. Türkçe basım: Errico Malatesta, Bir İtalyan Anarşisti Malatesta: Hayatı ve Düşünceleri, Kaos Yayınları]
- Marx, Karl (1906). Capital: a Critique of Political Economy; Vol. I: The Process of Capitalist Production (F. Engels, ed.). NY: Modern Library. [ç.n. Türkçe basım: Karl Marx, Kapital Birinci Cilt: Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili, Sol Yayınları]
- Marx, Karl (1967). Capital: a Critique of Political Economy; Vol. II: The Process of Circulation of Capital (F. Engels, ed.). NY International Publishers. [ç.n. Türkçe basım: Karl Marx, Kapital İkinci Cilt: Sermayenin Dolaşım Süreci, Sol Yayınları]
- Marx, Karl (1967). Capital: a Critique of Political Economy; Vol. III: The Process of Capitalist Production as a Whole (F. Engels, ed.). NY International Publishers. [ç.n. Türkçe basım: Karl Marx, Kapital Üçüncü Cilt: Bir Bütün Olarak Kapitalist Üretim Süreci, Sol Yayınları]
- Marx, Karl (1992). The First International and After: Political Writings; Vol. I (D. Fernbach, ed.). London: Penguin Books.
- Marx, Karl, & Engels, Frederick (1971). On the Paris Commune. Moscow: Progress Publishers.[ç.n. Türkçe basım: Karl Marx, Fransa'da İç Savaş, Sol Yayınları]
- Marx, Karl, & Engels, Frederick (1998). The Communist Manifesto. In H. Draper, The Adventures of The Communist Manifesto. Pp. 99–185. [ç.n. Türkçe basım: Karl Marx ve Freidrich Engels, Komünist Manifesto, İletişim Yayınları]
- Milstein, Cindy (2010). Anarchism and its Aspirations. Oakland CA: AK Press/Institute for Anarchist Studies.
- Schmidt, Michael, & van der Walt, Lucien (2009). Black Flame; the Revolutionary Class Politics of Anarchism and Syndicalism; Vol. I: Counter-Power. Edinburgh UK: AK Press.
- Tabor, Ron (August 2004). "The Dialectics of Ambiguity: the Marxist Theory of History." The Utopian: A Journal of Anarchism and Libertarian Socialism. Vol. 4. <http://utopianmag.com/archives/the-dialectics-of-ambiguity>